

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО

ECONOMIC THEORY AND LAW

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у січні 2010 р.

№ 3 (62) / 2025

Харків
«Право»
2025

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 29.09.2025)*

Економічна теорія та право = Economic Theory and Law : зб. наук. пр. / редкол.:
А. П. Гетьман та ін. – Харків : Право, 2025. – № 3 (62). – 112 с.

Засновник – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (*голова редакційної колегії*); **Л. С. Шевченко** – докторка економічних наук, професорка (*заступниця голови редакційної колегії*); **О. С. Марченко** – докторка економічних наук, професорка (*відповідальна секретарка*); **Alic Bírcă** – доктор економічних наук, професор (Молдова); **Stanislav Buksa** – доктор економічних наук, професор (Латвія); **Yuliya Chernykh** – кандидатка юридичних наук (Норвегія); **Nikola Milović** – доктор філософії з економіки, професор (Чорногорія); **Lina Novikovienė** – докторка юридичних наук, професорка (Литва); **Alla Pozdnakova** – докторка юридичних наук, професорка (Норвегія); **Antonín Slaný** – доктор економічних наук, професор (Чехія); **Piotr Szymaniec** – доктор юридичних наук, професор (Польща); **Natela Tsiklashvili** – докторка економічних наук, професорка (Грузія); **О. З. Вагаманюк** – доктор економічних наук, професор; **О. С. Гринькевич** – докторка економічних наук, професорка; **В. В. Гуменюк** – доктор економічних наук, професор; **О. Р. Дашковська** – докторка юридичних наук, професорка; **О. О. Дмитрик** – докторка юридичних наук, професорка; **Д. В. Задихайло** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **Р. А. Казак** – кандидатка юридичних наук; **О. М. Колодізев** – доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України; **М. В. Мартиненко** – докторка економічних наук, професорка; **В. С. Мілаш** – докторка юридичних наук, професорка; **Л. В. Нечипорук** – докторка економічних наук, професорка; **О. П. Подцерковний** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **Д. В. Саников** – кандидат юридичних наук, доцент; **О. Я. Трагнюк** – кандидатка юридичних наук, професорка; **Ю. М. Уманців** – доктор економічних наук, професор; **І. Б. Чичкало-Кондрацька** – докторка економічних наук, професорка; **Р. В. Шаповал** – доктор юридичних наук, професор; **І. В. Шкодіна** – докторка економічних наук, професорка; **М. В. Шульга** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **О. Л. Яременко** – доктор економічних наук, професор; **В. Л. Яроцький** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 № 612 збірник наукових праць включено до **Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б»**, за спеціальностями: 051 «Економіка», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 081 «Право», 293 «Міжнародне право».

Збірник наукових праць зареєстровано і проіндексовано в таких міжнародних наукометричних базах, каталогах і системах пошуку: Index Copernicus International, Google Scholar, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), а також базах даних «Наукова періодика України» та «Бібліометрика української науки» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2025

© ТОВ «Видавничий дім «Право», оформлення, 2025

*The issue is recommended for publication and for distribution via the Internet
by the Academic Council of Yaroslav Mudryi National Law University
(the protocol No. 2 of 29.09.2025)*

Economic Theory and Law : col. of sci. papers / editorial board: A. P. Hetman, etc. – Kharkiv : Pravo, 2025. – No. 3 (62). – 112 p.

Founder – Yaroslav Mudryi National Law University

EDITORIAL BOARD:

A. P. Hetman – Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Rector of the Yaroslav Mudryi National Law University (*editor-in-chief*); **L. S. Shevchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*deputy editor-in-chief*); **O. S. Marchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*executive secretary*); **Alic Bîrcă** – PhD habilitatus in Economics, Professor (Moldova); **Stanislav Buka** – Doctor of Economic Sciences, Professor (Latvia); **Yuliya Chernykh** – Ph Candidate in Law (Norway); **Nikola Milović** – PhD in Economics, Professor (Montenegro); **Lina Novikovienė** – Doctor of Legal Sciences, Professor (Lithuania); **Alla Pozdnakova** – Dr. Juris, Professor (Norway); **Antonín Slaný** – Professor, Ing., CSc. in Economics (Czech Republic); **Piotr Szymaniec** – Doctor of Legal Sciences, Professor (Poland); **Natela Tsiklashvili** – Doctor of Economics, Professor (Georgia); **I. B. Chychkalo Kondratska** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. R. Dashkovska** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **O. O. Dmytryk** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **O. S. Hrynyevych** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. V. Humeniuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **R. A. Kazak** – PhD in Law; **O. M. Kolodiziev** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of AES of Ukraine; **M. V. Martynenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. S. Milash** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **L. V. Nechyporuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. P. Podtserkovnyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **D. V. Sannikov** – PhD in Law, Associate Professor; **R. V. Shapoval** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **I. V. Shkodina** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **M. V. Shulha** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **O. Ya. Tragniuk** – PhD in Law, Professor; **Yu. M. Umantsiv** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. Z. Vatamanyuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. L. Yaremenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. L. Yarotskyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **D. V. Zadykhailo** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

The Collection of Scientific Papers “Economic Theory and Law” is included in the **List of Scientific Professional Publications of Ukraine** in economic sciences and legal sciences (category “B”) (the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 07.05.2019, No. 612).

The collection of scientific papers registered and indexed in the international scientometric databases, catalogs and search engines: Index Copernicus International, Google Scholar, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich’s Periodicals Directory, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), as well as databases “Scientific Periodicals of Ukraine” and “Bibliometryka Ukrainian science” of V. I. Vernadsky National library of Ukraine.

Address of the editorial team: Yaroslav Mudryi National Law University,
77, Hryhorii Skovoroda St., Kharkiv, 61024, Ukraine.

Tel.: +38 (057) 757-71-35; +38 (057) 757-73-02.

E-mail: kaf_finlaw@nlu.edu.ua.

Website: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

ЄФРЕМОВА К. В.

Тенденції зміни напрямів міжнародних потоків капіталу в умовах
деглобалізації, геополітичних викликів та екологічних проблем..... 6

ПРАВО

ГОРЄЛОВА В. Ю.

Еволюція адміністративно-правових заходів у боротьбі
з несплатою податків..... 19

КОВАЛКО Н. М.

Сучасні проблеми фінансового моніторингу як форми реалізації
контрольної функції держави (на прикладі її здійснення суб'єктами
первинного фінансового моніторингу) 34

САВЧУК О. О., БУТЕНКО В. Б.

Правові механізми стимулювання впровадження інноваційних
екологічних технологій..... 52

ДМИТРИК О. О., КОТЕНКО А. М.

Пільги з податку на додану вартість при будівництві житла:
сучасні проблеми правового регулювання..... 71

АКСЬОНОВ Д. В.

Податкові пільги в умовах особливого правового періоду..... 90

Вимоги до оформлення статей, які подаються до збірника

наукових праць «Економічна теорія та право»..... 107

TABLE OF CONTENTS

ECONOMIC THEORY

YEFREMOVA K. V.

Trends in the transformation of international capital flows under conditions of deglobalization, geopolitical challenges and environmental issues	6
---	---

LAW

HORIELOVA V. Yu.

Evolution of administrative and legal measures to combat tax evasion	19
--	----

KOVALKO N. M.

Foreign exchange restrictions and their meaning in the conditions of the legal regime of martial state.....	34
--	----

SAVCHUK O. O., BUTENKO V. B.

Legal mechanisms for stimulating the implementation of innovative environmental technologies	52
---	----

DMYTRYK O. O., KOTENKO A. M.

VAT exemptions in housing construction: current issues in legal regulation.....	71
--	----

AKSONOV D. V.

Tax benefits under the special legal regime.....	90
--	----

Requirements for the articles in collection of scientific papers

“Economic Theory and Law”.....	107
--------------------------------	-----

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-6>
УДК 339.7

К. В. ЄФРЕМОВА

кандидатка юридичних наук,
старша наукова співробітниця,
доцентка кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: k.v.yefremova@nlu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1917-9691>
Web of Science ResearcherID:
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAF-6223-2021>
Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58376690100>

ТЕНДЕНЦІ ЗМІНИ НАПРЯМІВ МІЖНАРОДНИХ ПОТОКІВ КАПІТАЛУ В УМОВАХ ДЕГЛОБАЛІЗАЦІЇ, ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ¹

У статті проаналізовано трансформації міжнародного руху капіталу в умовах деглобалізації, геополітичної нестабільності та екологічних викликів. Досліджено зміни в інвестиційних пріоритетах, вплив державного боргу й монетарної політики на фінансовий ринок. Визначено роль зелених інвестицій в екологізації фінансової системи та забезпеченні економічного суверенітету. Авторка доходить висновку, що геополітичні конфлікти, глобальний державний борг і торговельні війни є найсуттєвішими факторами, що обмежують вільний рух капіталу.

Ключові слова: міжнародна економіка, міжнародний рух капіталу, економічний суверенітет, прямі іноземні інвестиції, деглобалізація, екологізація фінансової системи.

JEL Classification: F21, F34, G12, G15, F200, F210.

¹ © Єфремова К. В., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

Постановка проблеми. У сучасних умовах світова економіка зазнає суттєвих трансформацій під впливом процесів деглобалізації, загострення геополітичних протистоянь та загроз кліматичної кризи. Ці фактори кардинально змінюють напрями і структуру міжнародних потоків капіталу, змушуючи інвесторів переоцінювати ризики й адаптувати свої стратегії. Зменшення ролі традиційних центрів тяжіння капіталу, посилення регіоналізації фінансових зв'язків, а також орієнтація на сталий розвиток формують нові підходи до розміщення інвестицій. Проте наукова оцінка цих змін залишається недостатньо систематизованою, особливо в контексті поєданого впливу геополітичних та екологічних чинників. Актуальним є дослідження сучасних тенденцій зміни напрямів міжнародного руху капіталу і виявлення ключових факторів, що формують нову архітектуру глобальних фінансових потоків. Крім того, процеси деглобалізації та екологізації економіки зумовлюють трансформацію не лише фінансових потоків, але й правових механізмів, що регулюють рух капіталу. Усе це потребує осмислення, наскільки чинні міжнародно-правові інструменти відповідають сучасним викликам економічної безпеки й зеленого переходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спектр останніх досліджень щодо змін напрямів міжнародних потоків капіталу є доволі різноманітним. Окремі питання міжнародного руху капіталу й іноземних інвестицій стали предметом дослідження багатьох вітчизняних учених, зокрема: М. В. Савченко (M. V. Savchenko) і В. А. Порохня (V. A. Porokhnia) вивчали вплив геополітичної нестабільності на міжнародні інвестиційні потоки [1]; І. І. Гаврилюк (I. I. Havryliuk) розглядала світові тенденції міжнародного руху капіталу [2] і перспективи відновлення та розвитку міжнародного фінансового потоку в Україні після завершення війни [3]; Н. М. Александрова (N. M. Aleksandrova) і Н. Л. Драб (N. L. Drab) досліджували міжнародні потоки капіталу через стан та тенденції розвитку сучасного міжнародного фінансового середовища [4]. Проте нерівномірність потоків прямих іноземних інвестицій між державами щороку призводить до зміни основних країн-лідерів та всієї галузевої структури, що зумовлює необхідність проведення дослідження сучасних особливостей і тенденцій міжнародного руху капіталу в умовах деглобалізації, геополітичних викликів та екологічних проблем.

Формулювання цілей. Метою статті є комплексний аналіз трансформаційних тенденцій у напрямках і структурі міжнародних потоків капіталу в умовах сучасної світової економіки, що зазнає впливу процесів деглобалізації, геополітичної турбулентності й загострення екологічних викликів. Для досягнення поставленої мети передбачається виконання таких завдань: виявити основні закономірності зміщення капіталу між країнами та регіонами під впливом нових політико-економічних умов; проаналізувати вплив геополітичних

ризиків і кліматичних факторів на інвестиційні рішення держав і міжнародних інституцій; визначити ключові напрями регіоналізації та переорієнтації інвестиційних потоків; сформулювати теоретико-правові засади адаптації міжнародного фінансового регулювання до нових викликів.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних форм міжнародних економічних відносин є міжнародний рух капіталу, що виступає важливим фактором у світовій економіці, сприяючи розвитку торгівлі, інвестиціям, упровадженню нових технологій та економічному зростанню [2].

Залучення країни до міжнародного руху капіталу відіграє ключову роль у забезпеченні доступу до зовнішніх фінансових ресурсів, що у свою чергу сприяє зміцненню національної економіки та покращенню соціально-економічних показників. Інтеграція в глобальні фінансові процеси дозволяє державі залучати іноземні інвестиції, отримувати кредити, гранти, інші форми фінансової підтримки, що створює додаткові можливості для розвитку інфраструктури, промисловості й соціальної сфери.

Масштабна взаємодія багатьох країн у сфері капіталовкладень формує єдиний міжнародний ринок капіталу, де фінансові потоки переміщуються між державами, забезпечуючи ефективний розподіл інвестиційних ресурсів. Важливим індикатором активного розвитку міжнародного руху капіталу є інтенсивність таких фінансових потоків між країнами, що відображає зацікавленість, рівень довіри інвесторів та сприятливість економічного середовища певної держави.

Потоки капіталу належать до руху грошей із метою інвестування, торгівлі чи реалізації міжнародного бізнесу. Переміщення капіталу за кордон у виробничій, грошовій чи товарній формі веде до створення власності на іноземній території чи іншої форми зобов'язань, що дає право на отримання прибутків [5]. Тому такі потоки капіталу відбуваються практично в будь-якому масштабі, від приватних інвесторів до національних урядів.

Прямі та портфельні іноземні інвестиції, кредити міжнародних фінансових інституцій і розміщення державних єврооблігацій є основними формами залучення міжнародного капіталу. Коли держава запозичує кошти за кордоном, вона створює зовнішній державний борг, що впливає на стабільність національної валюти, рівень резервів центрального банку та довіру до монетарної політики. Таким чином, якщо країна не може обслуговувати свій зовнішній борг і вдається до емісії грошей, це дестабілізує її грошову систему: зростає вартість обслуговування боргу, курс валюти падає, інфляція зростає.

Отже, міжнародні потоки капіталу суттєво впливають на обмінні валютні курси. Так, великі притоки капіталу можуть призвести до підвищення курсу валюти, що робить експорт дорожчим, а імпорт дешевшим. І навпаки, великий відтік капіталу може призвести до знецінення валюти, що робить експорт

дешевшим, а імпорт дорожчим. Тому волатильність обмінного курсу може вплинути на торговельні баланси й економічну стабільність.

Міжнародний рух капіталу, як і інші світові економічні процеси, характеризується різними тенденціями, динамікою та структурними змінами, адже форми й напрямки руху капіталу між державами залежать від різних факторів і несуть позитивні й негативні наслідки як для країн-донорів, так і для країн-реципієнтів.

І. І. Гаврилюк у своєму дослідженні виділила два негативних фактори впливу на міжнародні потоки капіталу у 2024 р., а саме: геополітичні конфлікти й підвищення рівня інфляції у світі [2]. У цьому контексті заслуговує на увагу Звіт про глобальні ризики за 2025 р. (Global Risk Report 2025), у якому зібрані оцінки понад 900 експертів зі всього світу та оприлюднені Всесвітнім економічним форумом (WEF) [6], відповідно до якого можна стверджувати, що світ вступає в глобальні перспективи розширення та ескалації воєнних конфліктів, екстремальних погодних явищ, посиленних зміною клімату, широко поширеної соціальної й політичної поляризації, а також усе нових технологічних досягнень, що прискорюють поширення неправдивої або такої, що вводить в оману, інформації.

Таким чином, у 2025 р. міжнародний рух капіталу, особливо прямі іноземні інвестиції та портфельні потоки, будуть піддані суттєвому впливу низки негативних факторів. Найвпливовішими можна назвати такі:

1. Геополітична нестабільність. Оскільки збройні конфлікти, зокрема російсько-українська війна, конфлікт між Ізраїлем та ХАМАСом, Індо-Пакистанська криза, напруження навколо Тайваню, породжують непередбачуваність, що змушує інвесторів уникати високоризикових регіонів, тому відбувається переміщення капіталу в «безпечні гавані». Усе це викликає затяжну геополітичну рецесію¹.

2. Деглобалізація та економічний протекціонізм. Деглобалізацію можна визначити як процес збільшення протекціоністської політики для повернення до більш локалізованих економік та спроб самодостатності [7]. Світовий тренд на «економічний суверенітет» для захисту національних економічних інтересів та міркування національної безпеки починають домінувати в урядових програмах [6], що призводить до створення бар'єрів у переміщенні капіталу –

¹ Термін «геополітична рецесія» (geopolitical recession) впроваджений політологом Яном Бреммером (Ian Bremmer) у 2020 р. у звіті Top Risks, підготовленому його компанією «Eurasia Group». Геополітична рецесія відрізняється від економічної причинами виникнення та впливом на економіку, зокрема серед причин економічної рецесії є фінансова нестабільність і внутрішні цикли попиту-пропозиції, а геополітичної – зовнішньополітичні конфлікти, економічні санкції та стратегічна нестабільність. Щодо впливу, то перший вид рецесії супроводжується безробіттям, зниженням ВВП і споживання, а другий впливає на інвестиції, глобальну торгівлю й валютні курси. Див.: Ian Bremmer. Ian Bremmer on the forces behind the geopolitical recession. GZERO. Jan 17, 2025. URL: <https://www.gzeromedia.com/quick-take/ian-bremmer-geopolitical-recession>.

через великі мита, санкції, квоти й локалізацію виробництва. Відбувається зниження інтересу до транснаціональних операцій, регіоналізація інвестицій, орієнтація на «дружні» економіки.

3. Посилення монетарної політики провідних центробанків. США, Європейський Союз (далі – ЄС), Британія зберігають високі облікові ставки для стримування інфляції, також вони зменшують надлишкову грошову масу, що призводить до скорочення ліквідності в банківській системі. Оскільки частину транскордонних потоків капіталу та розрахунків деноміновано в доларах США, то монетарна політика цієї країни є ключовим драйвером глобального фінансового циклу. Так, із березня 2022 р. Федеральна резервна система почала цикл підвищення ставки – загалом на 525 базисних пунктів, а у 2023 р. базова ставка сягнула 5,5% [8], що викликало зростання вартості позик по всьому світу. Це в свою чергу призводить до поступового відтоку капіталу з країн, що розвиваються, через привабливість прибуткових інструментів у розвинених країнах.

4. Фінансові кризи та ризики дефолтів. Загострення боргових проблем у країнах із високим рівнем зовнішньої заборгованості формує ефект «доміно». Державний борг і зростання його дохідності мають глобальний вплив на світову економіку. Так, у Великій Британії дохідність 30-річних державних облігацій піднялася до 5,5%, у Німеччині вона сягнула 3,1% – максимального значення з часів боргової кризи Єврозони, у Японії – майже 3,2% [9]. Це викликає обережність інвесторів при розміщенні активів в облігації урядів або банків. Так, слід звернути увагу, що 21 травня 2025 р. аукціон із розміщення 20-річних державних облігацій США на суму 16 млрд доларів США провалився. Тому Федеральній резервній системі довелося втрутитися і самостійно викупити облігацій на суму майже 2,2 млрд доларів США [10].

5. Торговельні війни та митна ескалація (як наслідок уже зазначеної деглобалізації). У 2025 р. набирає обертів напруженість у торговельних відносинах між ключовими глобальними гравцями: 1) США – Китай щодо тарифної політики, запровадженої з 2018 р., із посиленими обмеженнями на технології, електроніку, рідкоземельні метали; 2) США – ЄС через значний торговельний дефіцит США з ЄС, який у минулому році склав 235,6 млрд доларів [11]. Тому у рамках своєї політики Президент США Трамп ввів 25-відсоткові мита на імпорт сталі та алюмінію. Так, американські тарифи зачіпають торгівлю на суму 28 млрд доларів, а ЄС відповів цілим пакетом заходів загальною вартістю 26 млрд євро [12]. Запровадження таких імпортних мит може зашкодити не лише зовнішній торгівлі, а й трансатлантичним інвестиціям, що складають значно більший обсяг і ставлять під загрозу комерційні відносини, загальний обсяг яких сягає близько 9,5 трлн доларів щорічно [11].

6. Геоелектронічна конкуренція у сфері технологій. Політика експортного контролю й ембарго на мікроелектроніку між США, Китаєм та ЄС ускладнює глобальні ланцюги постачання. Відбувається реструктуризація інвестицій у високотехнологічні галузі та концентрація інвестицій у країнах із доступом до критичних технологій. Як зазначає Марк Заксер, геополітична конкуренція змінює світову економіку, парадигма зсувається від ефективності в бік стійкості, а ринкові інтереси більше не є пріоритетом через політизацію ринку [13].

7. Екологічні катастрофи і кліматична нестабільність. Погодні аномалії, посухи, повені впливають на продуктивність економік, особливо в аграрному, енергетичному й туристичному секторах. Відбувається відтік інвестицій із регіонів, що не мають адаптаційної інфраструктури.

Сучасні тенденції потоків міжнародного руху капіталу в контексті глобальної зеленої політики можна охарактеризувати так: *по-перше*, регуляторні зміни та політики підтримки як на національному, так і на міжнародному рівні. Підписання й реалізація міжнародних угод, таких як Паризька угода, стимулюють країни до активного впровадження зеленої політики і створення сприятливих умов для інвестицій у сталий розвиток. Тому країни розробляють і впроваджують національні стратегії та програми для підтримки зелених інвестицій, включаючи податкові пільги, субсидії й інші стимули. *По-друге*, відбувається зростання інвестицій у зелені проекти, зокрема щодо поновлюваних джерел енергії та енергоефективних технологій. Так, збільшується кількість інвестицій у проекти, пов'язані з сонячною, вітровою, гідро- та іншими поновлюваними джерелами енергії. Багато країн і компаній активно вкладають кошти в розвиток інфраструктури для зеленої енергетики. Крім того, інвестори все більше цікавляться технологіями, які сприяють зменшенню енергоспоживання й підвищенню ефективності використання енергії в різних секторах економіки. *По-третє*, завдяки попереднім двом тенденціям, прослідковується зміна інвестиційних пріоритетів. Традиційні інвестиції в сектори, які негативно впливають на довкілля, стають менш привабливими, тоді як пріоритет віддається проектам із високим екологічним ефектом. Також інвестори все більше враховують кліматичні ризики, приймаючи рішення щодо розміщення капіталу, включаючи аналіз впливу кліматичних змін на інвестиційні проекти і стратегії адаптації [14]. *По-четверте*, відбувається активне запровадження зелених облігацій і фінансових інструментів. Випуск зелених облігацій, кошти від яких спрямовуються на фінансування екологічно чистих проектів, стає все більш популярним, що сприяє залученню капіталу для реалізації проектів, пов'язаних зі зменшенням викидів вуглекислого газу та іншими екологічними ініціативами. Створюються і розвиваються інвестиційні фонди, спрямовані на підтримку стійких проектів, що відповідають принципам ESG (екологічне, соціальне та корпоративне управління). Усе

більше компаній інтегрують принципи стійкості в свою стратегію та операційну діяльність, що сприяє залученню капіталу для зелених ініціатив. Крім того, швидко зростає кількість стартапів та інноваційних підприємств, що розробляють нові технології та рішення для зеленої економіки, привертаючи увагу інвесторів (рисунок) [15].

Фактор	Вплив на міжнародні потоки капіталу
Геополітичні конфлікти	Геополітична рецесія: уникнення інвесторами високоризикових регіонів; відтік капіталу до «безпечних гаваней»
Деглобалізація та економічний протекціонізм	Посилення адміністративно-правових бар'єрів для капіталу (зростання ролі національного фінансового законодавства, валютних обмежень і санкційного права); зменшення інтересу до транснаціональних інвестицій; сприяння регіоналізації
Посилення монетарної політики центробанків	Зниження ліквідності в банківському секторі; зростання вартості міжнародного фінансування; відтік капіталу з країн, що розвиваються, у стабільні економіки
Фінансові кризи й ризики дефолтів	Підвищення дохідності державних облігацій через ризики неплатоспроможності; спостерігається відтік капіталу з ринку державного боргу на тлі зростання дефолтних очікувань
Торговельні війни й митна ескалація	Порушення глобальних ланцюгів постачання; зниження довіри до транскордонних інвестицій; обмеження трансатлантичних потоків капіталу
Геоелектронічна конкуренція в технологіях	Перерозподіл інвестицій у технологічні сектори; інвестори обирають країни з доступом до критичних технологій
Екологічні катастрофи та кліматична нестабільність	Несприятливі кліматичні умови зменшують привабливість окремих регіонів для інвесторів; сприяють відтоку капіталу з незахищених економік; у пріоритеті зелене інвестування; спостерігається явище грінвошингу

Рисунок. Фактори впливу на міжнародні потоки капіталу*

* Джерело: узагальнене автором.

Зміни потоків міжнародного руху капіталу зі зміною світового економічного порядку, зокрема враховуючи стрімке зростання економіки Китаю порівняно з економікою США, мають суттєвий вплив на міжнародну економіку. Необхідно виділити кілька важливих аспектів цих змін.

Відбувається *перерозподіл інвестиційних потоків* через як збільшення інвестицій у Китай, так і вихід китайського капіталу за кордон. Китайські компанії активно інвестують за кордон, особливо в Африку, Латинську Америку, Європу та Південно-Східну Азію, що сприяє диверсифікації міжнародних інвестиційних потоків.

Прослідковується *зміна центрів економічного впливу* через переорієнтацію міжнародної торгівлі та зростання ролі Китаю у світовій економіці. Таке зростання призводить до зміщення центрів торгівлі з традиційних західних ринків до азіатських, що також змінює напрямки міжнародних транспортних потоків.

Відбувається *підвищення конкуренції за ресурси*, особливо рідкоземельні метали. По-перше, швидке економічне зростання Китаю збільшує попит на сировину, що підвищує конкуренцію за ресурси на міжнародному ринку. По-друге, Китай активно інвестує в добувні галузі в інших країнах для забезпечення стабільного постачання сировини (стратегічне інвестування в ресурси). Слід звернути увагу, що Китай є найбільшим у світі виробником 30 з 44 найважливіших мінералів [16].

Китай збільшує інвестиції в науково-технічний розвиток, що сприяє створенню *нових технологічних центрів* і змінює глобальний розподіл технологічних інвестицій. Тому він стає сильним конкурентом у високотехнологічних галузях, таких як штучний інтелект, телекомунікації та електромобілі.

Прослідковується швидкий *розвиток фінансових ринків Китаю*, зокрема фондового та ринку облігацій, що робить їх привабливими для міжнародних інвесторів. Пріоритетним напрямком валютної політики є інтернаціоналізація юаня. Китай активно працює над тим, щоб зробити юань однією з основних резервних валют світу, що може знизити залежність світової економіки від долара США, проте це ніяк не вплине на ринок деривативів.

Висновки. Сучасні зміни в міжнародних потоках капіталу, зумовлені зміною світового економічного порядку, мають значний вплив на глобальну економіку. Ці зміни створюють нові можливості та виклики для різних країн, вимагаючи адаптації їхніх економічної політики та стратегій розвитку.

Міжнародний рух капіталу у 2025 р. функціонуватиме в умовах підвищеної волатильності, ризиків фрагментації світового фінансового простору та переорієнтації інвестицій на стійкі, локалізовані та безпечні моделі. Це вимагає адаптації як з боку держав (через політику стимулювання інвестицій),

так і з боку інвесторів (через зміну стратегій оцінки ризику). А геополітичні конфлікти, деглобалізація, глобальний державний борг і торгівельні війни за участю великих економік є найсуттєвішими факторами, що обмежують вільний рух капіталу шляхом порушення глобальних ланцюгів постачання, зростання транзакційних витрат, зниження обсягів портфельних інвестицій і фрагментації світового інвестиційного середовища.

Таким чином, сучасна трансформація міжнародних потоків капіталу доводить необхідність переосмислення ролі права як чинника, що формує економічні стимули та забезпечує баланс між відкритістю фінансових ринків і збереженням економічного суверенітету держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Савченко М. В., Порохня В. А. Вплив геополітичної нестабільності на міжнародні інвестиційні потоки. *Економіка і організація управління*. 2024. №1(53). С. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.1.9>.
2. Гаврилюк І. І. Світові тенденції міжнародного руху капіталу. *Економіка та суспільство*. 2024. №61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-35>.
3. Гаврилюк І. І. Перспективи відновлення та розвиток міжнародного фінансового потоку в Україні після завершення війни. *Сталий розвиток економіки*. 2025. №2 (53). С. 405–410. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-56>.
4. Александрова Н. М., Драб Н. Л. Стан та тенденції розвитку сучасного міжнародного фінансового середовища. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології*. 2024. №3 (1). DOI: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2024-3-1-4>.
5. Касянок К. Г. Міжнародні інвестиційні потоки в умовах глобальних фінансових дисбалансів. *Економіка і суспільство*. 2016. №3. С. 30–36.
6. The Global Risks Report 2025. World Economic Forum. 2025. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025/> (дата звернення: 02.06.2025).
7. Deglobalization as a Geopolitical Risk. The Evolution of Deglobalization. S&P Global. 2023. URL: <https://www.spglobal.com/en/research-insights/market-insights/geopolitical-risk/evolution-of-deglobalization> (дата звернення: 02.06.2025).
8. Monetary Policy Report. Board of governors of the Federal reserve system. March 01, 2024. URL: <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/2024-03-mpr-summary.htm> (дата звернення: 02.06.2025).
9. Високі ставки на американські облигації штовхають вгору ставки по всьому світу – The Economist. КОШТ. 27.05.2025. URL: <https://kosht.media/chomu-amerykanski-oblihatii-shtovkhaiut-vhoru-stavky-po-vsomu-svitu-the-economist/> (дата звернення: 02.06.2025).
10. McMaken R. Interest rates rise again as treasury auction comes up short. *Mises Wire*. 05.22.2025. URL: <https://www.cobdencentre.org/2025/05/interest-rates-rise-again-as-treasury-auction-comes-up-short> (дата звернення: 02.06.2025).

11. Пикало О. Торгова війна між США та Європою загрожує економічним зв'язкам на \$9,5 трлн – звіт AmCham EU. *Forbes Ukraine*. 2025. 17 берез. URL: <https://forbes.ua/news/torgova-viyna-mizh-ssha-ta-evropoyu-zagrozhuje-ekonomichnim-zvyazkam-na-95-trln-zvit-17032025-28080> (дата звернення: 02.06.2025).
12. Юзвяк Р. Торговельна війна між США та ЄС: перший постріл. *Радіо Свобода*. 2025. 12 берез. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/torhovelna-viyna-eu-usa/33345407.html> (дата звернення: 02.06.2025).
13. Saxer M. Schütze sich, wer kann. *Internationale Politik und Gesellschaft*. 06.09.2024. URL: <https://www.ipg-journal.de/rubriken/wirtschaft-und-oekologie/artikel/schuetze-sich-wer-kann-7754/> (дата звернення: 02.06.2025).
14. Dong-xiao Yang, Zi-yue Chen, Yong-cong Yang, Pu-yan Nie. Green financial policies and capital flows. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*. 2019. № 522. P. 135–146. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.physa.2019.01.126>.
15. Xianwang Shi, Jianteng Ma, Anxuan Jiang, Shuang Wei, Leilei Yue. Green bonds: Green investments or greenwashing? *International Review of Financial Analysis*. 2023. № 90. P. 102850. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102850>.
16. Китай нарощує розвідку корисних копалин на тлі конкуренції зі США – FT. *iPress*. 2025. 20 берез. URL: https://ipress.ua/news/kytay_naroshchuie_rozvidku_korysnyh_kopalyn_na_tli_konkurentsii_zi_ssha_ft_369479.html (дата звернення: 02.06.2025).

REFERENCES

1. Savchenko, M. V., & Porokhnia, V. A. (2024). The impact of geopolitical instability on international investment flows. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 1(53), 90–97. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.1.9> [in Ukrainian].
2. Havryliuk, I. I. (2024). Global trends of international capital movement. *Ekonomika ta suspilstvo*, 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-35> [in Ukrainian].
3. Havryliuk, I. I. (2025). Prospects for the restoration and development of international financial flow in Ukraine after the war ends. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 2(53), 405–410. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-56> [in Ukrainian].
4. Aleksandrova, N. M., & Drab, N. L. (2024). The state and trends in the development of the modern international financial environment. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoi asotsiatsii naukovtsiv. Serii: ekonomika, upravlinnia, bezpeka, tekhnolohii*, 3(1). <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2024-3-1-4> [in Ukrainian].
5. Kasianok, K. H. (2016). International investment flows in the context of global financial imbalances. *Ekonomika i suspilstvo*, 3, 30–36 [in Ukrainian].
6. World Economic Forum. (2025). The global risks report 2025. <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025>
7. S&P Global. (2023). Deglobalization as a geopolitical risk. The evolution of deglobalization. <https://www.spglobal.com/en/research-insights/market-insights/geopolitical-risk/evolution-of-deglobalization>

8. Board of Governors of the Federal Reserve System. (2024, March 1). Monetary policy report. <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/2024-03-mp-summary.htm>
9. High interest rates on U. S. bonds push rates up globally – The Economist. (2025, May 27). *Kosht*. <https://kosht.media/chomu-amerykanski-oblihatzii-shtovkhaiut-vhorustavky-po-vsomu-svitu-the-economist> [in Ukrainian].
10. McMaken, R. (2025, May 22). Interest rates rise again as treasury auction comes up short. *Mises Wire*. <https://www.cobdencentre.org/2025/05/interest-rates-rise-again-as-treasury-auction-comes-up-short>
11. Pykalo, O. (2025, March 17). Trade war between the U. S. and Europe threatens \$9.5 trillion in economic ties – AmCham EU report. *Forbes Ukraine*. <https://forbes.ua/news/torgova-viyna-mizh-ssha-ta-evropoyu-zagrozhue-ekonomichnim-zvyazkam-na-95-trln-zvit-17032025-28080>
12. Yuzviak, R. (2025, March 12). Trade war between the U. S. and the EU: The first shot. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/torhovelna-viyna-eu-usa/33345407.html> [in Ukrainian].
13. Saxer M. (2024, September 6). Protect yourself if you can. *IPG*. <https://www.ipg-journal.de/rubriken/wirtschaft-und-oekologie/artikel/schuetze-sich-wer-kann-7754/> [in German].
14. Yang, D.-x., Chen, Z.-y., Yang, Y.-c., & Nie, P.-y. (2019). Green financial policies and capital flows. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 522, 135–146. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2019.01.126>
15. Shi, X., Ma, J., Jiang, A., Wei, S., & Yue, L. (2023). Green bonds: Green investments or greenwashing? *International Review of Financial Analysis*, 90, 102850. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102850>
16. China increases exploration of mineral resources amid competition with the U. S. – FT. (2025, March 20). *iPress*. https://ipress.ua/news/kytay_naroshchuie_rozvidku_korysnyh_kopalyn_na_tli_konkurentsii_zi_ssha_ft_369479.html [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 10.07.2025

Стаття пройшла рецензування: 23.07.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 27.07.2025

K. V. YEFREMOVA

Ph.D, Senior Researcher, Associate Professor of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

TRENDS IN THE TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL CAPITAL FLOWS UNDER CONDITIONS OF DEGLOBALIZATION, GEOPOLITICAL CHALLENGES AND ENVIRONMENTAL ISSUES

Problem setting. The global economy is undergoing profound structural shifts caused by the growing impact of deglobalization processes, intensifying geopolitical tensions, and

escalating climate-related threats. These factors are significantly altering the directions and structures of international capital flows, forcing institutional and private investors to revise risk assessments and adapt investment strategies. However, the theoretical and empirical understanding of these transformative dynamics remains fragmented, especially in the context of the intertwined influence of geopolitical instability and environmental constraints.

Recent research and publication analysis. A broad spectrum of studies addresses the global movement of capital and investment trends. Ukrainian scholars such as Savchenko and Porokhnia have explored the influence of geopolitical instability on foreign direct investment, while Havryliuk has studied global capital mobility and recovery prospects for postwar Ukraine. Nonetheless, there is still a lack of integrated research focusing on the combined effects of deglobalization, trade protectionism, environmental shifts, and the restructuring of financial markets on capital allocation decisions, particularly from the perspective of economic sovereignty and the greening of the financial system.

Paper objective. The primary objective of this article is to analyze the transformation in directions and composition of international capital flows under current global economic conditions shaped by deglobalization, geopolitical fragmentation, and environmental risks. This includes identifying dominant patterns in capital reallocation, assessing the influence of geopolitical and climate-related risks on investor behavior, and outlining institutional and legal mechanisms necessary for adapting international financial regulation to the new capital architecture.

Paper main body. The article reveals that the modern international economy increasingly experiences differentiated capital flows due to asymmetric risk exposure among nations and regions. Foreign direct investment remains a pivotal channel of capital entry into national economies, but recent years have seen significant shifts in destination countries and sectoral priorities. The study identifies a range of disruptive factors for capital movement in 2025, including geopolitical instability (e.g., the Russia – Ukraine war, China – US tensions), monetary tightening by major central banks (notably the Fed’s interest rate hikes), and trade conflicts (e.g., between the US and China, EU), which reduce cross-border capital efficiency and increase volatility in financial markets.

Particular attention is given to the implications of increased sovereign debt levels and failed debt auctions, which challenge trust in public debt markets and elevate systemic risk. Moreover, the paper examines the emerging trend of “friendshoring” and investment rerouting to politically aligned regions, as well as the rise of climate-sensitive investment strategies. A detailed discussion is devoted to the rise of green investments, ESG-oriented financial tools, and the expansion of green bonds and sustainable investment funds, all contributing to the greening of the global financial architecture.

Conclusions of the research. The article concludes that international capital flows are increasingly shaped by non-economic factors – notably political alignment, environmental regulation, and climate resilience. Traditional market-based models of global investment allocation are giving way to fragmented, regionally anchored systems, prioritizing economic sovereignty and strategic autonomy.

Short abstract for an article

Abstract. The article analyzes the transformation of international capital flows in the context of de-globalization, geopolitical instability and environmental challenges. Changes in investment priorities, the impact of public debt and monetary policy on the financial market are studied. The role of green investments in the greening of the financial system and ensuring economic sovereignty is determined. The author concludes that geopolitical conflicts, global public debt and trade wars are the most significant factors restricting the free movement of capital.

Keywords: international economy, international capital flows, economic sovereignty, foreign direct investment, deglobalization, greening of the financial system.

Article details:

Received: 10 August 2025

Revised: 23 August 2025

Accepted: 27 August 2025

Рекомендоване цитування: Єфремова К. В. Тенденції зміни напрямів міжнародних потоків капіталу в умовах деглобалізації, геополітичних викликів та екологічних проблем. *Економічна теорія та право*. 2025. №3 (62). С. 6–18. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-6>.

Suggested citation: Yefremova, K. V. (2025). Tendentsii zminy napriamiv mizhnarodnykh potokiv kapitalu v umovakh dehlobalizatsii, heopolitychnykh vyklykiv ta ekolohichnykh problem [Trends in the transformation of international capital flows under conditions of deglobalization, geopolitical challenges and environmental issues]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(62), 6–18. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-6> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-19>
УДК 336.22:343.35:340.13(477)

В. Ю. ГОРЕЛОВА

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри державно-правових
і гуманітарних наук,
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського,
Навчально-науковий гуманітарний інститут,
Україна, м. Київ
e-mail: gorielova.veronika@tnu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

ЕВОЛЮЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ У БОРОТЬБІ З НЕСПЛАТОЮ ПОДАТКІВ¹

У статті проаналізовано еволюцію адміністративно-правових механізмів протидії податковим правопорушенням у контексті економічної безпеки держави. Досліджено трансформацію від репресивних до проактивних методів, зокрема впровадження цифрових технологій та адаптацію міжнародних стандартів (BEPS, CRS). Обґрунтовано вплив цих змін на фіскальну стабільність та економічний розвиток.

Ключові слова: податкова політика, економічна безпека, фіскальний контроль, цифрові інновації, міжнародні стандарти.

Постановка проблеми. Несплата податків становить системну загрозу економічній безпеці держави, порушуючи фінансову рівновагу та обмежуючи можливості соціально-економічного розвитку. Це явище не лише скорочує бюджетні надходження, а й спотворює принципи справедливого оподаткування, створюючи додаткове навантаження на добросовісних платників. У глобальному контексті проблема посилюється транснаціональним характером сучасних

¹ © Горелова В. Ю., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

бізнес-моделей, що відкриває нові можливості для оптимізації податкового навантаження. Адміністративно-правові механізми виступають ключовим інструментом забезпечення податкової дисципліни. Еволюція їх від репресивних до проактивних моделей відображає пошук балансу між ефективним контролем і стимулюванням добровільної комплаєнтності. Сучасні підходи, такі як ризик-орієнтоване адміністрування та автоматизований моніторинг, трансформують традиційну систему фіскального нагляду. Український досвід податкових реформ демонструє значний прогрес у гармонізації з міжнародними стандартами, зокрема через імплементацію принципів BEPS та CRS. Однак подальший розвиток вимагає глибшого врахування специфіки національної правової культури й інституційних можливостей.

Аналіз останніх досліджень. Сучасна наукова дискусія щодо адміністративно-правових заходів боротьби з ухиленням від сплати податків набуває все більшої міждисциплінарної глибини, поєднуючи правовий, економічний, технологічний і соціопсихологічний виміри. Особливу аналітичну вагу в цьому контексті мають дослідження, що не лише деталізують окремі аспекти функціонування податкового адміністрування, а й демонструють трансформаційні зрушення, що відбуваються внаслідок взаємодії державної політики, цифрових технологій та очікувань суспільства.

Зокрема, праця В. А. Мотрич репрезентує концептуальний зсув від переважно репресивних практик податкового контролю до впровадження проактивних, превентивних і сервісно орієнтованих підходів, що засвідчує перегляд базових принципів державної податкової політики на користь партнерської моделі взаємодії з платниками [1]. Така еволюція повністю узгоджується з моїм баченням системної трансформації інструментів податкового адміністрування, що мають відповідати сучасним викликам у сфері фіскальної безпеки.

Цифровізація податкових процесів, як показано в дослідженні П. П. Латковського, дозволяє державі більш ефективно і прозоро реалізовувати контрольні функції, мінімізуючи адміністративне навантаження та водночас підвищуючи результативність виявлення податкових порушень [2]. Розвиток аналітичних платформ, автоматизованих ризикоорієнтованих систем та застосування алгоритмічного аналізу транзакцій формують нову парадигму фіскального регулювання, у межах якої виникають не лише нові технічні можливості, але й потреба в переосмисленні правових засад їхнього застосування.

Значною мірою дослідження Ф. П. Ткачика акцентує на важливості соціально-психологічних чинників у формуванні податкової дисципліни, вказуючи на те, що ефективність фіскального контролю прямо залежить від рівня довіри платників до держави та відчуття справедливості системи оподаткування [3]. Це положення переформується з моїми висновками щодо необхідності балансу

між контролюючими і мотиваційними заходами в адмініструванні податків, що забезпечує тривалу ефективність системи.

Актуальним є також аналіз, запропонований М. В. Ковалівим та співавторами, що фокусується на захисті прав платників податків як невід'ємному елементі демократичного податкового процесу. Забезпечення прозорості, доступу до інформації, права на оскарження та інших механізмів захисту відповідає тенденціям гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами податкового адміністрування [4]. Такий підхід не лише підвищує легітимність податкової політики, а й сприяє сталому фіскальному партнерству.

У контексті історичної ретроспективи варто згадати напрацювання М. Г. Волощука та колег, які досліджують етапність формування вітчизняної податкової системи, демонструючи її адаптацію до змін політичних і економічних моделей управління [5]. Такий історичний підхід дозволяє глибше осмислити закономірності розвитку фіскальних інститутів та виділити структурні вузли, критичні для реалізації податкової реформи.

Окремий сегмент сучасної фіскальної політики формує інтеграція інструментів big data та інтелектуального аналізу даних, що стає предметом дослідження Р. В. Яковлева та Ю. В. Іщенко. Їхній аналіз свідчить про високий потенціал великих даних у контексті прогнозування податкової поведінки, виявлення схем ухилення та формування персоналізованих моделей взаємодії з платниками [6]. Це підтверджує тезу про необхідність впровадження цифрових інновацій як основи нової моделі фіскального управління.

Завершальним у цьому міждисциплінарному огляді є дослідження П. С. Покатаєва, присвячене теоретико-правовим засадам податкової відповідальності. Автор акцентує на необхідності системної узгодженості між адміністративними санкціями й гарантіями правової визначеності, що має ключове значення для формування передбачуваного й ефективного інструментарію юридичного впливу [7].

Сукупність зазначених наукових напрацювань підтверджує комплексність і релевантність запропонованого в моїй статті підходу до модернізації податкового адміністрування, що передбачає поєднання інноваційних цифрових рішень, правових гарантій, міжнародних стандартів і людиноцентричних підходів. Така модель відповідає сучасним вимогам ефективного державного управління в умовах глобалізації, цифрової трансформації та зростання запиту на соціальну відповідальність у фіскальній політиці.

Формулювання цілей. Метою статті є системний аналіз трансформації адміністративно-правових механізмів протидії податковим правопорушенням у контексті глобальних викликів і національних реформ. Основними завдан-

нями визначено: 1) реконструкцію історичної динаміки розвитку контрольних механізмів; 2) ідентифікацію ключових детермінант їхньої ефективності; 3) розроблення концептуальних пропозицій щодо оптимізації правового регулювання.

Результати дослідження мають стати теоретичною основою для подальшого вдосконалення податкового адміністрування з урахуванням сучасних технологічних і міжнародних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичний розвиток адміністративно-правових заходів у боротьбі з несплатою податків є ключовим для розуміння сучасного стану податкового контролю та формування ефективної фіскальної політики держави. Зміни в цій сфері відбувалися під впливом як внутрішніх трансформацій державного управління, так і зовнішніх імперативів, зумовлених глобалізаційними процесами й міжнародною інтеграцією.

У дореволюційний період на території сучасної України, яка входила до складу Російської імперії, податкове адміністрування не мало чітко вираженого адміністративно-правового характеру. Контроль за сплатою податків здійснювався переважно фіскальними структурами, підзвітними казначейству, з мінімальним втручанням у правове поле. Адміністративна відповідальність за порушення податкового законодавства мала, радше, репресивний характер і застосовувалася вибірково. Після утворення СРСР механізми податкового контролю стали інструментом централізованого планування: облік, обкладання і контроль повністю підпорядковувалися директивним принципам соціалістичної економіки. Адміністративно-правові засоби набули функціонального спрямування, сприяючи жорсткому контролю за фінансовою дисципліною підприємств, але майже не торкалися приватного сектора, що був маргіналізований в умовах командної економіки [8].

Ситуація кардинально змінилася після здобуття Україною незалежності. Перехід до ринкових відносин зумовив необхідність комплексного перегляду податкового законодавства. У 1990-х рр. в Україні було сформовано перші інститути адміністративного впливу на процес оподаткування, водночас із зародженням незалежної податкової служби. Проте відсутність сталих правових традицій, низький рівень правової культури та повільне реформування судової і виконавчої системи призвели до того, що механізми відповідальності за податкові правопорушення виявилися малоефективними [8].

Значним кроком уперед стало ухвалення Податкового кодексу України у 2010 р. Документ систематизував податкове законодавство, увів чітку градацію правопорушень, визначив санкції, процедури оскарження та права платників податків. У сфері адміністративного права з'явилися засоби примусового стягнення заборгованості, штрафні санкції, а також механізми запо-

бігання зловживанням із боку контролюючих органів. Утім рівень дотримання податкового законодавства залишався низьким, що свідчило про необхідність не лише юридичного вдосконалення, а й глибшої інтеграції правових норм у реалії фіскальної культури [9]. Національні зміни значною мірою відбивали міжнародні тенденції. Під тиском глобальних викликів – розмивання податкової бази, зростання обсягів тіньової економіки, зловживань трансфертним ціноутворенням – Україна змушена була адаптувати адміністративно-правові заходи до стандартів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Особливо вагомим було приєднання до плану BEPS, що передбачає боротьбу з ухиленням від оподаткування через багатонаціональні структури. Відтак було запроваджено вимоги прозорості щодо фінансової звітності, автоматичного обміну інформацією між податковими органами різних країн, а також критерії ризик-орієнтованого аудиту [10].

Міжнародний досвід також істотно вплинув на процесуальні аспекти податкового адміністрування в Україні. Зокрема, практики країн Європейського Союзу (ЄС) у сфері адміністративного досудового врегулювання податкових спорів стали підґрунтям для запровадження в Україні інституту адміністративного оскарження рішень податкових органів [11]. Крім того, з урахуванням європейського досвіду, в українському законодавстві почали чітко окреслювати правові гарантії платників податків у рамках адміністративних процедур. Це значно зміцнило правову визначеність і допомогло запобігти свавільному втручанням держави у фінансову діяльність суб'єктів господарювання [12].

Таким чином, історичний розвиток адміністративно-правових заходів у сфері податкового контролю демонструє поступовий перехід від репресивних і фрагментарних механізмів до системного, інституціоналізованого й інтегрованого підходу, зорієнтованого як на забезпечення фіскальних надходжень, так і на правову захищеність платника податків. Та попри позитивну динаміку національні механізми все ще відстають від провідних міжнародних стандартів, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення правових інструментів через імплементацію найкращих зарубіжних практик у контексті адміністративного права.

Сучасна система протидії ухиленню від сплати податків ґрунтується на комплексі адміністративно-правових інструментів, які еволюціонували під впливом як внутрішніх соціально-економічних чинників, так і міжнародних стандартів фіскальної прозорості [13]. Серед ключових механізмів слід виділити: 1) податковий моніторинг; 2) автоматизовані системи обміну даними; 3) адміністративну відповідальність за порушення податкового законодавства; 4) превентивні заходи, спрямовані на мінімізацію можливостей для ухилення.

Одним із найефективніших інструментів останніх років стало впровадження електронного адміністрування, зокрема цифрових каналів подачі звітності та інтеграції державних реєстрів. Це дозволило скоротити часові витрати на перевірки та підвищити точність виявлення аномалій у податкових деклараціях [14].

Незважаючи на технологічний прогрес, залишаються системні вади, наприклад: недостатня адаптивність законодавства до швидкозмінних схем оптимізації податкового навантаження, обмежена міжвідомча взаємодія або бюрократизованість процедур оскарження рішень податкових органів [15].

Крім того, дослідження виявляють суттєву залежність ефективності адміністративних заходів від рівня довіри до державних інституцій. Жорсткі санкції, такі як штрафні нарахування або арешт активів, часто сприймаються як репресивні, що може провокувати супротив платників податків замість сприяння добровільній комплаєнтності [16]. Це підкреслює необхідність балансу між каральними та стимулювальними механізмами, зокрема через запровадження програм лояльності для добросовісних платників або публічні консультації щодо змін у податковій політиці.

Важливим аспектом залишається імплементація міжнародного досвіду, зокрема стандартів ОЕСР щодо обміну інформацією чи боротьби з транснаціональним ухиленням. Однак національні особливості правозастосовної практики, такі як недостатня кваліфікація окремих ланок контролюючих органів або корупційні ризики, обмежують повноцінне запозичення зарубіжних моделей [17]. Хоча сучасний арсенал адміністративно-правових заходів є значно потужнішим порівняно з історичними аналогами, його вдосконалення потребує системного підходу: від технологічної модернізації до глибинної реформи правової культури. Перспективи розвитку лежать у площині превентивного аналізу великих даних, розширення міжнародної кооперації та гармонізації національного законодавства з вимогами глобалізованої економіки [18].

Сучасні виклики, пов'язані з ухиленням від сплати податків, вимагають не лише реактивних заходів, але й проактивних стратегій, заснованих на інноваційних підходах до податкового адміністрування [2]. Одним із ключових напрямів є інтеграція передових цифрових технологій, які трансформують традиційні механізми контролю в систему предиктивного аналізу та автоматизованого моніторингу. Штучний інтелект, машинне навчання та блокчейн-технології поступово стають невід'ємними елементами податкових систем провідних країн. Ці технології дозволяють виявляти аномалії в режимі реального часу, прогнозувати ризикові операції, мінімізувати людський фактор у прийнятті адміністративних рішень [19]. Це підтверджує дослідження

В. А. Мотрича [1], яке доводить, що технології змінюють парадигму контролю з репресивної на проактивну. Однак технологічний прогрес сам по собі не гарантує ефективності без відповідних змін у правовому полі. Нормативна база, що існує, часто відстає від динаміки цифровізації, що створює правові лакуни та суперечності [20]. Наприклад, використання алгоритмів для автоматичного нарахування штрафів потребує чітких критеріїв відповідальності за помилки систем, а застосування даних із соціальних мереж для виявлення неподаних доходів – законодавчого закріплення меж допустимого контролю. Тому вдосконалення правових норм має йти паралельно з технологічними інноваціями, забезпечуючи баланс між ефективністю й захистом прав платників податків [21].

Важливим аспектом є також глобалізація податкового адміністрування. Міжнародний обмін фіскальною інформацією, стандарти CRS (Common Reporting Standard) та ініціативи ОЕСР щодо боротьби з розмиванням податкової бази (BEPS) формують новий вимір співпраці [22]. Проте національні законодавства не завжди враховують ці тенденції, що призводить до юридичних колізій. Імплементация міжнародних норм потребує гнучкої адаптації, зокрема через гармонізацію кодексів; тренування фахівців; створення міжвідомчих платформ для оперативного реагування на транснаціональні схеми ухилення [23].

Крім того, перспективним напрямом є розвиток превентивних механізмів, спрямованих на культивування податкової свідомості. Замість виключно каральної парадигми, держава може впроваджувати програми мотивації – від знижок для добросовісних платників до публічних звітів про використання коштів. Досвід країн ЄС свідчить, що такі підходи знижують суспільний спротив і збільшують рівень добровільної комплаєнтності [24].

Майбутнє адміністративно-правових заходів у сфері оподаткування лежить на перетині трьох векторів: 1) технологічної трансформації; 2) синхронізації права з міжнародними стандартами; 3) соціально орієнтованої політики [25].

Лише комплексний підхід, що поєднує інновації з правовою чіткістю та громадською довірою, здатний забезпечити стійкий ефект у протидії несплаті податків в умовах глобальних викликів.

Висновки. Проведений аналіз еволюції адміністративно-правових заходів у сфері протидії податковим правопорушенням дозволяє констатувати формування нової парадигми податкового адміністрування, яка поступово відходить від репресивних методів на користь превентивних та проактивних стратегій. Отримані результати свідчать про значний вплив технологізації на трансформацію контрольних механізмів, що проявляється у переході від вибіркового перевірок до систем цілісного моніторингу податкової поведінки. При цьому

виявлено суттєву залежність ефективності будь-яких інноваційних підходів від синхронізації технологічних рішень із розвитком правового забезпечення. Практична цінність дослідження полягає в можливості його використання для формування цілісної державної стратегії модернізації податкового контролю. Особливого значення набувають висновки щодо необхідності балансу між автоматизацією процесів і захистом прав суб'єктів господарювання, що може стати основою для розроблення нових адміністративних процедур. Окрему увагу при формуванні податкової політики варто приділити імплементації найкращих міжнародних практик з урахуванням національної специфіки правозастосовчої діяльності. Особливого наукового інтересу заслуговує питання розроблення нової концепції адміністративної відповідальності в цифрову епоху, яка враховувала б як необхідність підвищення ефективності контролю, так і гарантії захисту від помилок автоматизованих систем. Перспективним напрямом правових ініціатив могло б стати розроблення спеціального законодавчого акта, що регулював би використання технологій штучного інтелекту в податковій сфері, встановлюючи чіткі межі їхнього застосування та механізми обґрунтування прийнятих рішень. Отримані результати відкривають нові горизонти для міждисциплінарних досліджень на стику податкового права, адміністративного менеджменту й цифрових технологій, що особливо актуально в умовах формування концепції «розумної держави». Подальші наукові розвідки в цьому напрямку могли б сприяти створенню збалансованої моделі податкового адміністрування, яка поєднувала б ефективність сучасних технологій із принципами верховенства права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мотрич В. А. Шляхи вдосконалення адміністративно-правових механізмів відповідальності за несплату податків. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 11. С. 155–162. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/153>.
2. Латковський П. П. Цифровізація податкового адміністрування в Україні: основні надбання та проблеми. *Економічна теорія та право*. 2024. № 4 (59). С. 58–78. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-58>.
3. Ткачик Ф. П. Соціально-психологічні аспекти розвитку податкового консультування в Україні. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2. С. 118–127.
4. Адміністративно-правовий захист прав платників податків : навч. посіб. / Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М. та ін. Львів : СПОЛОМ, 2021. 240 с.
5. Волощук М. Г., Матьола І. І., Карабін Т. О., Білаш О. В. Становлення та розвиток податкової системи України : монографія. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2021. 240 с.
6. Яковлев Р. В., Іщенко Ю. В. Потенціал використання великих даних в публічному адмініструванні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*.

2020. №5 (11). С. 195–213. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-195-213](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-195-213).
7. Покатаєв П. С. Адміністративно-правові засади податкової відповідальності: проблеми теорії та практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/153/>.
 8. Орлик В. М. Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. 631 с.
 9. Коваленко А. Ефективність реформування податкової системи України у контексті європейської інтеграції. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 6/7. С. 54–74.
 10. План дій BEPS в Україні. URL: <https://bepsinua.bank.gov.ua/beps/> (дата звернення: 30.06.2025).
 11. Івановська А. М. Зарубіжний досвід застосування медіації як альтернативного способу вирішення податкових спорів. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2024. №4. С. 176–180.
 12. Про механізми вирішення податкових спорів у Європейському Союзі : Директива Ради (ЄС) 2017/1852 : від 10 жовт. 2017 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktiva-radi-es-20171852.pdf> (дата звернення: 30.06.2025).
 13. Система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта». URL: <https://se.diia.gov.ua/trembita> (дата звернення: 30.06.2025).
 14. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 30.06.2025).
 15. Білінський Д. О. Про ефективні форми адаптації податкового законодавства до вимог та стандартів ЄС. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2023. №9. С. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/145>.
 16. Довіряй, але навчися перевіряти! *ZN.UA*. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/dovirjaj-ale-navchisja-perevirjati.html> (дата звернення: 30.06.2025).
 17. CRS – Загальний стандарт звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки / М-во фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/crs-578> (дата звернення: 30.06.2025).
 18. Борисюк О. В., Оліферчук К. С. Система адміністрування податків України та напрями її вдосконалення й модернізації. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. №2(02). С. 45–50.
 19. У податковій почне працювати штучний інтелект: що зміниться і хто за це заплатить. *Мінфін*. 2023. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/06/12/107387990/> (дата звернення: 30.06.2025).
 20. Гедіков В. Загальний аналіз нормативно-правових актів у сфері цифровізації в Україні. *Юридичний вісник України*. 2024. № 3. С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.7>.
 21. Акулов Ю. В. Правове регулювання цифрової трансформації в Україні: інституційно-технологічні критерії ефективності в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. №86 (3). С. 31–38. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.31>.

22. Ізмайлов Я. О., Єгорова І. Г., Барицький Р. О. Цифровізація та глобалізація системи адміністрування податків як драйвер інноваційного розвитку. *Business Inform.* 2024. № 7. С. 363–370. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-363-370>.
23. OECD. Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration 2023. URL: <https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications/tax-administration-3-0.htm> (дата звернення: 30.06.2025).
24. International Monetary Fund. Tax Compliance and Behavioral Economics: Evidence from the EU: Working Paper No. 2021/123. 2021. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP> (дата звернення: 30.06.2025).
25. Alvarez & Marsal. Global Trends in Digital Taxation: An In-Depth Look. 2023. URL: <https://www.alvarezandmarsal.com/insights/global-trends-digital-taxation-depth-look> (дата звернення: 30.06.2025).

REFERENCES

1. Motrych, V. A. (2024). Ways to improve administrative and legal mechanisms of liability for tax evasion. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*, 11, 155–162. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/153> [in Ukrainian].
2. Latkovskiy, P. P. (2024). Digitalization of tax administration in Ukraine: Key achievements and problems. *Ekonomichna teoriia ta pravo*, 4(59), 58–78. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-58> [in Ukrainian].
3. Tkachyk, F. P. (2017). Socio-psychological aspects of tax consulting development in Ukraine. *Svit finansiv*, 2, 118–127. [in Ukrainian].
4. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., & Prots, I. M. (2021). Administrative and legal protection of taxpayers' rights: Textbook. Lviv: SPOLOM. [in Ukrainian].
5. Voloshchuk, M. H., Matiola, I. I., Karabin, T. O., & Bilash, O. V. (2021). Formation and development of the tax system of Ukraine: Monograph. Uzhhorod: Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi [in Ukrainian].
6. Yakovliev, R. V., Ishchenko, Yu. V. (2020). Potential for the use of big data in public administration. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*, 5(11), 195–213. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-195-213](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-195-213) [in Ukrainian].
7. Pokataiev, P. S. (2024). Administrative and legal principles of tax liability: Problems of theory and practice. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 11. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/153> [in Ukrainian].
8. Orlyk, V. M. (2007). Tax policy of the Russian Empire in Ukraine in the pre-reform period: Monograph. Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].
9. Kovalenko, A. (2018). Efficiency of tax system reform in Ukraine in the context of European integration. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 6–7, 54–74 [in Ukrainian].
10. BEPS Action Plan in Ukraine. <https://bepsinua.bank.gov.ua/beps/>
11. Ivanovska, A. M. (2024). Foreign experience in using mediation as an alternative method of resolving tax disputes. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 176–180 [in Ukrainian].

12. Council Directive (EU) 2017/1852 of 10 October 2017 on tax dispute resolution mechanisms in the European Union. (n.d.). <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktiva-radi-es-20171852.pdf>
13. Trembita system of electronic interaction of state electronic information resources. <https://se.diiia.gov.ua/trembita> [in Ukrainian].
14. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. №2755-VI [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 2010 No. 2755-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
15. Bilinskyi, D. O. (2023). On effective forms of adaptation of tax legislation to EU requirements and standards. *Legal Scientific Electronic Journal*, 9, 145–149. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/145> [in Ukrainian].
16. Trust but learn to verify! ZN.UA. <https://zn.ua/ukr/macrolevel/dovirjaj-ale-navchisja-perevirjati.html> [in Ukrainian].
17. Ministry of Finance of Ukraine. CRS – Common Reporting Standard and due diligence for financial accounts. <https://mof.gov.ua/uk/crs-578> [in Ukrainian].
18. Borysiuk, O. V., & Oliferchuk, K. S. (2016). The tax administration system of Ukraine and directions of its improvement and modernization. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 2(02), 45–50. [in Ukrainian].
19. Artificial intelligence to start working in the tax service: What will change and who will pay for it. (2023). Minfin. <https://minfin.com.ua/ua/2023/06/12/107387990/> [in Ukrainian].
20. Hiedikov, V. (2024). General analysis of regulatory acts in the field of digitalization in Ukraine. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*, 3, 45–52. <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.7> [in Ukrainian].
21. Akulov, Yu. V. (2024). Legal regulation of digital transformation in Ukraine: Institutional and technological criteria of efficiency in the context of European integration. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*, 86(3), 31–38. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.31> [in Ukrainian].
22. Izmailov, Ya. O., Yehorova, I. H., & Barytskyi, R. O. (2024). Digitalization and globalization of the tax administration system as a driver of innovative development. *Business Inform*, 7, 363–370. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-363-370> [in Ukrainian].
23. OECD. (2023). Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration 2023. <https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications/tax-administration-3-0.htm>.
24. International Monetary Fund. (2021). Tax compliance and behavioral economics: Evidence from the EU (Working Paper No. 2021/123). <https://www.imf.org/en/Publications/WP>
25. Alvarez & Marsal. (2023). Global trends in digital taxation: An in-depth look. <https://www.alvarezandmarsal.com/insights/global-trends-digital-taxation-depth-look>

Стаття надійшла до редакції: 30.06.2025

Стаття пройшла рецензування: 10.08.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 12.08.2025

V. YU. HORIELOVA

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of State Law and Humanities, V. I. Vernadsky Taurida National University, Educational and Scientific Institute of Humanities, Department of State Law and Humanities. Ukraine, Kyiv

EVOLUTION OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEASURES TO COMBAT TAX EVASION

Problem setting. Tax evasion poses a systemic threat to the economic security of the state, disrupting the financial balance and limiting opportunities for social and economic development. This phenomenon not only reduces budget revenues, but also distorts the principles of fair taxation, creating an additional burden on honest taxpayers. In the global context, the problem is amplified by the transnational nature of modern business models, which opens up new opportunities for optimising the tax burden. Administrative and legal mechanisms are a key tool for ensuring tax discipline. Their evolution from repressive to proactive models reflects the search for a balance between effective control and encouraging voluntary compliance. Modern approaches, such as risk-based administration and automated monitoring, are transforming the traditional fiscal supervision system. Ukraine's experience of tax reforms demonstrates significant progress in harmonisation with international standards, in particular through the implementation of BEPS and CRS principles. However, further development requires a deeper consideration of the specifics of the national legal culture and institutional capacity.

Recent research and publications analysis. Modern scientific thought considers tax compliance through the prism of complex socio-economic factors. Studies highlight the interdependence between the effectiveness of control, the quality of tax services and the level of trust in the state. Particular attention is given to the analysis of behavioural aspects of taxation, which allows for the development of targeted mechanisms of influence. The empirical evidence shows the significant potential of digital tools in countering evasion, but also reveals new challenges, from data protection to the need to improve the digital literacy of taxpayers. International experience confirms the effectiveness of preventive approaches based on big data analysis and interagency integration. The issues of optimising appeal procedures, protecting taxpayers' rights in the digital environment, and overcoming the fragmentation of international regulation remain unresolved. This determines the direction of further research.

Paper objective. The article is aimed at a systematic analysis of the transformation of administrative and legal mechanisms for combating tax offences in the context of global challenges and national reforms. The main tasks are as follows: 1) reconstructing the historical dynamics of development of control mechanisms; 2) identifying the key determinants of their effectiveness; 3) developing conceptual proposals for optimising legal regulation.

The results of the study should serve as a theoretical basis for further improvement of tax administration, taking into account modern technological and international challenges.

Paper Main Body. The author explores the evolution of administrative and legal measures used to combat tax evasion, emphasizing the multidimensional nature of their development in the context of globalization, legal reform, and technological innovation. Several key perspectives are examined, each of which reflects both historical progression and current policy orientations. These include:

1. Administrative control as a reactive enforcement tool. In the early stages, especially during the pre-Soviet and Soviet periods, tax administration in Ukraine was highly repressive and centralized. The absence of clearly defined legal procedures led to arbitrary enforcement, which prioritized state revenue collection over taxpayers' rights. This phase represented a strategy of control through coercion, with minimal legal accountability.

2. Administrative measures as a trajectory of reform and institutionalization. With Ukraine's independence, a shift toward a market economy required foundational changes in tax governance. Legal frameworks such as the Tax Code of Ukraine (2010) provided structured mechanisms for enforcement, appeals, and taxpayer protections. This reflects the trajectory of administrative law from ad hoc repression to systemic governance.

3. Strategy as an adaptive mechanism aligned with international standards. Facing global challenges such as base erosion and profit shifting (BEPS), Ukraine has adopted OECD-aligned measures including transparency standards and automatic exchange of financial information (CRS). These adaptations indicate a strategic repositioning of national tax law within the framework of global fiscal integrity.

4. Administrative mechanisms as a value proposition in promoting voluntary compliance. The modern shift toward preventive and proactive strategies (e.g., risk-based auditing, loyalty programs, and legal safeguards) suggests a new value orientation-administrative law as a platform to enhance trust and cooperative behavior, rather than merely enforce compliance.

5. Strategy as a digital governance practice. Digital tools – such as e-administration systems, automated anomaly detection, and AI-driven risk analysis – are increasingly embedded in tax control practices. These technologies not only increase efficiency but also reshape the legal contours of responsibility, requiring updates to laws governing algorithmic accountability and data privacy.

6. Administrative-tax strategy as a multidimensional hierarchy of enforcement and cooperation. The author underlines the need for balance between punitive mechanisms and incentive-based models. This hierarchy ranges from harsh penalties to soft motivational instruments like transparent public reporting and consultative policymaking.

7. Strategy as an integrative plan for the future. The article concludes with a call for a holistic strategy that incorporates technological modernization, legal harmonization with international frameworks, and a socially-oriented tax culture. The legal system must evolve in parallel with innovation to ensure due process and rule of law in a digital fiscal ecosystem.

Conclusions of the research. The analysis of the evolution of administrative and legal measures in the field of combating tax offences allows us to state that a new paradigm of tax administration is emerging, which is gradually moving away from repressive methods in favour of preventive and proactive strategies. The results obtained indicate a significant impact of technologisation on the transformation of control mechanisms, which is manifested in the transition from selective audits to systems of holistic monitoring of tax behaviour. At the same time, a significant dependence has been identified between the effectiveness of any innovative approaches and the synchronisation of technological solutions with the development of legal frameworks. «The practical value of the study lies in its potential to inform the development of a comprehensive state strategy for the modernisation of tax control. Particular importance is attached to the conclusions concerning the need to balance process automation with the protection of the rights of economic actors, which may serve as a basis for the design of new administrative procedures. When formulating tax policy, special attention should be given to the implementation of international best practices, taking into account the national specifics of law enforcement. Of particular scientific interest is the issue of developing a new concept of administrative liability in the digital era, which would take into account both the need to increase the efficiency of control and the guarantees of protection against errors of automated systems. A promising area for legal initiatives could be the development of a special legislative act that would regulate the use of artificial intelligence technologies in the tax area, establishing clear boundaries for their application and mechanisms for justifying decisions. The results obtained open up new horizons for interdisciplinary research at the intersection of tax law, administrative management and digital technologies, which is especially relevant in the context of the formation of the ‘smart state’ concept. Further research in this area could help to create a balanced model of tax administration that combines the effectiveness of modern technologies with the principles of the rule of law.

Short abstract for an article

Abstract. The article analyses the evolution of administrative and legal mechanisms for combating tax offences in the context of economic security of the State. The transformation from repressive to proactive methods, including the introduction of digital technologies and the adaptation of international standards (BEPS, CRS), is investigated. The impact of these changes on fiscal stability and economic development is substantiated.

Keywords: tax policy, economic security, fiscal control, digital innovations, international standards.

Article details:

Received: 30 June 2025

Revised: 10 August 2025

Accepted: 12 August 2025

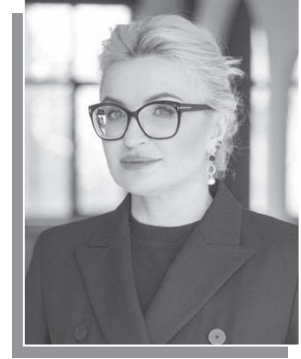
Рекомендоване цитування: Горелова В. Ю. Еволюція адміністративно-правових заходів у боротьбі з несплатою податків. *Економічна теорія та право*. 2025. № 3 (62). С. 19–33. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-19>.

Suggested citation: Horielova, V. Yu. (2025). Evoliutsiia administratyvno-pravovykh zakhodiv u borotbi z nesplatoiu podatktiv [Evolution of administrative and legal measures to combat tax evasion]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(62), 19–33. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-19> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-34>
УДК 347.73:336.22

Н. М. КОВАЛКО

докторка юридичних наук, професорка,
заслужена юристка України,
професорка кафедри фінансового права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Україна, м. Київ
e-mail: nnkovalko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5550-9267>

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО
МОНІТОРИНГУ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ
КОНТРОЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ
(НА ПРИКЛАДІ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЄКТАМИ
ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ)¹**

У статті здійснено дослідження сучасних проблем функціонування системи фінансового моніторингу як однієї з форм реалізації контрольної функції держави. Особливу увагу приділено правовій природі діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) як елементів державного фінансового контролю, які одночасно залишаються суб'єктами приватного права. На основі аналізу положень Закону України № 361-ІХ та наказу Міністерства фінансів України № 282 від 2024 р. з'ясовано основні напрями трансформації системи фінансового моніторингу, її завдання, механізми внутрішнього контролю та звітності.

Дослідження здійснено за допомогою таких методів наукового пізнання, як формально-юридичний, логіко-юридичний, логіко-аналітичний, а також порівняльний і системний методи.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, фінансовий контроль, податковий контроль, валютний нагляд, суб'єкти господарювання, грошові кошти, фінансова безпека держави, контрольна функція, принцип пропорційності.

¹ © Ковалко Н. М., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення з розвитком різного роду фінансових відносин зростає і розширюється контрольна функція держави, яка реалізується в цій сфері через податковий і бюджетний контроль, валютний нагляд, фінансовий моніторинг та ін. Усі види фінансового контролю (попри різні методи й суб'єктний склад) мають спільну мету – забезпечення фінансової безпеки держави, та утворюють єдину систему, у якій бюджетний контроль гарантує законне й ефективне використання публічних коштів; податковий контроль – стосується наповнення публічних фондів, запобігання ухиленню й тінізації доходів; валютний нагляд – гарантує законність реалізації валютних операцій; фінансовий моніторинг – спрямований на запобігання легалізації (відмиванню) доходів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення. У цій системі задіяно низку державних органів, таких як Міністерство фінансів України, Рахункова палата, Державна аудиторська служба, Державна податкова служба, Національний банк України, Державна служба фінансового моніторингу України. Усі види фінансового контролю є інтегрованими і синергетичними. Приміром, фінансовий моніторинг виступає інструментом реалізації контрольної функції держави поряд із податковим контролем і валютним надглядом, забезпечуючи своєчасне реагування на нелегальні фінансові потоки, ухилення від оподаткування, порушення валютного законодавства та відмивання доходів. Особливе значення така інтеграція та синергія має в умовах воєнного стану, коли ефективність державного контролю у сфері фінансів безпосередньо впливає на макрофінансову стабільність, виконання міжнародних зобов'язань та ефективність фінансової системи України, створюючи передумови для виявлення фінансових правопорушень на різних етапах руху коштів.

Фінансовий моніторинг як вид фінансового контролю урегульовано Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX від 06.12.2019 р. (далі – Закон № 361-IX) [1]. У преамбулі Закону № 361-IX вказано, що він спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Там само]. Таким чином, фінансовий моніторинг як форма реалізації контрольної функції держави створений останньою для захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства й держави в цілому та забезпечення національної безпеки в галузі боротьби із відмиванням доходів,

одержаних злочинним шляхом, із фінансуванням тероризму, із фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення [1].

Фінансовий моніторинг наразі є одним із важливих аспектів суспільного життя сучасної України як з боку уповноважених органів, так і з боку держави й суспільства. Щороку фінансовий моніторинг як система заходів, як діяльність уповноважених державою суб'єктів у сфері запобігання та протидії зазнає змін, у тому числі й тих, що стосуються посилення вимог як до уповноважених на здійснення фінансового моніторингу суб'єктів, так і до фізичних та юридичних осіб, фінансові операції яких стають об'єктом фінансової розвідки. У зв'язку з цим виникають досить логічні питання збереження закладених у Законі № 361-ІХ цілей і принципів захисту прав та інтересів, зокрема, громадян і суб'єктів господарювання. Йдеться передусім про право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, задеклароване у ст. 42 Конституції України [2]. Тому питання актуальності дослідження реалізації контрольної функції держави шляхом фінансового моніторингу є безспірним, бо указане явище з кожним роком стає все більше дотичним до повсякденного життя кожного громадянина та суб'єкта підприємницької діяльності.

Мета та завдання. Метою цієї статті є дослідження нормативних змін та характеристика проблем, наявних у системі фінансового моніторингу на прикладі виконання повноважень суб'єктами первинного фінансового моніторингу (далі – СПФМ). Поставлена мета має бути реалізована шляхом виконання таких завдань: дослідження приписів нормативно-правових актів на предмет трансформації правового регулювання діяльності окресленого кола суб'єктів; аналіз думок науковців стосовно впливу законодавчих змін щодо фінансового моніторингу на права та інтереси громадян і суб'єктів підприємницької діяльності; визначення шляхів подолання виявлених проблем правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансовий моніторинг досить часто стає предметом наукових пошуків. Наприклад, В. Першин досліджує суб'єктивний склад первинного фінансового моніторингу, акцентує увагу на функціях СПФМ і, зокрема, на групі спеціально уповноважених таких суб'єктів [3]. Характерно, що цей науковець залишає осторонь той факт, що СПФМ перш за все є суб'єктами господарювання і основною їх метою є здійснення підприємницької діяльності, а не виконання контрольної функції держави.

О. Смагло при аналізі функціонування системи фінансового моніторингу в Україні, у контексті діяльності СПФМ наголошує на такому: 1) його сутністю є наявність безпосереднього контакту цих суб'єктів з особами, які можуть здійснювати операції з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; 2) такі

суб'єкти мають можливість точно ідентифікувати зазначених осіб, дослідити їхню діяльність, ведення обліку підозрілих та відомостей про їхніх учасників [4]. Тим самим можна вважати, що автор вбачає ефективність наділення суб'єктів приватного права (СПФМ) обов'язками зі здійснення фінансового моніторингу як виду державного фінансового контролю. На думку О. Смагло, проведення первинного фінансового моніторингу фінансово-кредитними інститутами та спеціально визначеними СПФМ є об'єктивною необхідністю, бо виключно державні органи не в змозі подолати злочинність у сфері фінансів [4].

М. Уткіна вивчає фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, приділяючи увагу поняттю «фінансовий моніторинг», системі такого правового явища, уповноваженим на нього суб'єктам та його меті [5, с. 292–294]. Водночас вона, так само як і В. Першин, не висловлює думку стосовно наділення суб'єктів приватного права – суб'єктів господарювання обов'язками, спрямованими на виконання функцій держави в контексті фінансового моніторингу. Інші фахівці, вивчаючи розвиток системи фінансового моніторингу як елемента ефективного контролю й безпеки, приділяють увагу необхідності активної співпраці національних органів системи фінансового моніторингу з міжнародними фінансовими організаціями щодо обміну досвідом [6, с. 41], однак оминають увагою приватно-правову природу суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

О. Гнаткович, Т. Овчиннікова та С. Смолінська досліджують фінансовий моніторинг в умовах цифровізації суспільства та наголошують на тому, що застосування цифрових технологій у процесах реалізації фінансового моніторингу сприятиме полегшенню доступу СПФМ до більшості послуг у цій сфері, зниженню рівня зловживань та корумпованості у фінансовій сфері за рахунок переведення більшості операцій в електронний формат, зменшенню витрат на здійснення фінансових операцій, пов'язаних з обігом паперових грошей [7]. Автори акцентують, що застосування цифрових технологій підвищить ефективність здійснення фінансового моніторингу та відповідно знизить рівень зловживань у цій сфері [7]. Аналіз поглядів науковців, на нашу думку, свідчить про те, що науковці, досліджуючи застосування цифровізації в межах системи фінансового моніторингу і підвищення їхньої ефективності завдяки першому, приймають той факт, що приватно-правові суб'єкти здійснюють первинний фінансовий моніторинг як елемент системи державного фінансового контролю.

Як ми бачимо, науковці досліджують питання фінансового моніторингу комплексно, акцентуючи на його системі, суб'єктах, їхніх функціях, методах, об'єктах, а також меті такого механізму фінансового моніторингу. Таке дослідження відбувається з урахуванням змін законодавства у зв'язку з транс-

формацією суспільних відносин, зокрема таких, як підвищення податків, тінізація економіки, глобальна цифровізація тощо. При цьому розглянуті погляди вказують на прийняття науковцями того факту, що один із рівнів системи національного фінансового моніторингу становлять приватно-правові суб'єкти – суб'єкти господарювання. На нашу думку, питання наділення приватно-правових суб'єктів обов'язками зі здійснення первинного фінансового моніторингу наразі є актуальним, особливо в умовах постійних змін законодавства, спрямованих на посилення вимог до уповноважених на здійснення фінансового моніторингу суб'єктів, а саме СПФМ.

Виклад основного матеріалу. Наразі СПФМ діють на підставі наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство фінансів України» №282 від 07.06.2024 [8] (далі – Наказ №282). Проаналізуємо цей акт.

По-перше, Наказ №282 поширюється на широке коло СПФМ: суб'єктів аудиторської діяльності; бухгалтерів, суб'єктів господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку; суб'єктів господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування; суб'єктів господарювання, що надають посередницькі та/або консультаційні послуги під час здійснення операцій з нерухомим майном; суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них; суб'єктів господарювання, які здійснюють торговельну діяльність культурними цінностями та/або надають посередницькі послуги в такій діяльності; суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри [8].

Згідно з п. 7 ч. 2 ст. 6 Закону №361-IX [1] названі СПФМ віднесені до спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу. При цьому вказаною нормою акцентовано, що особи не можуть бути СПФМ у разі надання вказаного переліку послуг у межах трудових відносин [1]. Тобто СПФМ у названих випадках – це виключно самозайняті особи та юридичні особи. Нагадаємо, що самозайнятою особою, згідно з підп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, є платник податків, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності [9]. Таким чином, до суб'єктів первинного фінансового моніторингу у врегульованих Наказом №282 випадках віднесено три групи суб'єктів: фізичні особи – підприємці; фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність; юридичні особи.

По-друге, Наказ №282 встановлює загальні вимоги щодо організації та проведення первинного фінансового моніторингу окресленими СПФМ та їх відокремленими підрозділами [8]. Цим наказом до регулювання піддано широкий пласт відносин, який ми можемо осягнути з огляду на структуру розглядуваного акта, а саме:

«I. Загальні положення.

II. Належна організація та проведення первинного фінансового моніторингу.

III. Належна система управління ризиками.

IV. Призначення працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу.

V. Вимоги до внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу.

VI. Вимоги до єдиних правил із питань запобігання та протидії групи.

VII. Проведення навчальних заходів.

VIII. Належна перевірка клієнтів.

IX. Ідентифікація, верифікація клієнта.

X. Здійснення верифікації фізичної особи при віддаленому встановленні ділових відносин (проведенні фінансової операції без встановлення ділових відносин).

XI. Здійснення відеоверифікації.

XII. Встановлення кінцевих бенефіціарних власників.

XIII. Спрощені заходи належної перевірки клієнта.

XIV. Посилені заходи належної перевірки клієнта.

XV. Заходи щодо неприбуткових організацій.

XVI. Додаткові заходи щодо клієнтів, які (кінцеві бенефіціарні власники яких) є політично значущими особами, членами їх сімей та особами, пов'язаними з політично значущими особами.

XVII. Використання агентів.

XVIII. Використання інформації щодо належної перевірки клієнта, отриманої від третьої особи.

XIX. Моніторинг фінансових операцій.

XX. Відмова від встановлення (підтримання) ділових відносин / проведення фінансової операції.

XXI. Зупинення, поновлення фінансових операцій та виконання рішень (доручень) Держфінмоніторингу.

XXII. Замороження / розмороження активів.

XXIII. Надання особами повідомлень про порушення у сфері запобігання та протидії, порядок їх розгляду.

XXIV. Проведення внутрішніх перевірок або незалежного аудиту діяльності суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

XXV. Порядок подання на запит Мінфіну інформації та/або документів (висновків, рішень), копій документів або витягів із документів.» [8].

Ми свідомо позначили кожний елемент структури Наказу № 282, адже це засвідчує широту і масштабність покладених обов'язків на вказаних СПФМ, які в першу чергу є підприємцями.

По-третє, Наказом № 282 врегульовані загальні вимоги стосовно:

a) *заходів для належної організації та проведення первинного фінансового моніторингу, належної системи управління ризиками;*

b) *призначення працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу / відповідального працівника;*

c) *правил фінансового моніторингу, програми проведення первинного фінансового моніторингу та інших внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу, єдиних правил із питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення групи;*

d) *проведення навчальних заходів, підготовки персоналу (працівників) суб'єкта первинного фінансового моніторингу щодо виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;*

e) *здійснення належної перевірки клієнтів (представників клієнтів), особливостей та надійних джерел для здійснення належної перевірки;*

f) *спрощених та посиленних заходів належної перевірки клієнта;*

g) *особливостей використання агентів та інформації щодо здійснення належної перевірки, отриманої від третіх осіб;*

h) *забезпечення виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;*

i) *порядку зупинення та поновлення здійснення фінансових операцій;*

j) *порядку замороження активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням;*

k) *надання особами повідомлень про порушення у сфері запобігання та протидії, порядку їх розгляду;*

l) *проведення внутрішніх перевірок діяльності суб'єкта первинного фінансового моніторингу на предмет дотримання законодавства у сфері запобігання та протидії;*

m) *порядку подання на запит Мінфіну інформації та/або документів (висновків, рішень), копій документів або витягів з документів [8].*

По-четверте, у п. 4 Розділу I «Загальні положення» Наказу № 282 надано визначення таких понять, як аналіз фінансових операцій, віддалене встановлення ділових відносин або проведення фінансових операцій, відеоверифікація, ескалація, ідентифікаційний документ, контрагент, надійні джерела, низький ризик ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) з клієнтом, покладання / інструмент покладання, рахунок клієнта, середній ризик ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) з клієнтом, система автоматизації, скринінгова процедура, соціальна інженерія, справа клієнта, суб'єкт господарювання, який проводить азартні ігри, суб'єкт господарювання, який проводить лотереї [8].

У контексті обов'язків СПФМ у розділі II. Належна організація та проведення первинного фінансового моніторингу (як обов'язку СПФМ) визначено мету останньої, яка полягає:

- 1) у виконанні вимог законодавства у сфері запобігання та протидії;
- 2) можливості належним чином виявляти підозрілі фінансові операції (діяльність) і повідомляти про них Держфінмоніторинг;
- 3) можливості належним чином виявляти порогові фінансові операції і повідомляти про них Держфінмоніторинг (для суб'єкта господарювання, який проводить азартні ігри та/або лотереї);
- 4) запобіганні використанню послуг та/або продуктів суб'єкта первинного фінансового моніторингу для проведення клієнтами фінансових операцій з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення [8].

До того ж Наказом № 282 передбачені заходи СПФМ у рамках здійснення ними організації та проведення первинного фінансового моніторингу:

- «призначення відповідального працівника на рівні керівництва суб'єкта первинного фінансового моніторингу, окрім тих, хто здійснює свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи;
- забезпечення функціонування системи управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення;
- розроблення та затвердження внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу в обов'язі, необхідному для ефективного функціонування системи запобігання та протидії і розуміння працівниками суб'єкта первинного фінансового моніторингу своїх обов'язків та повноважень у сфері запобігання та протидії, окрім тих, хто здійснює свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи;

– забезпечення подання інформації для взяття на облік (зняття з обліку / поновлення на обліку), реєстрації та подання Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення;

– забезпечення на постійній основі розгляду проблемних та актуальних питань функціонування системи запобігання та протидії;

– забезпечення достатніх ресурсів для функціонування системи запобігання та протидії;

– забезпечення достатньої інформованості та обізнаності керівництва суб'єкта первинного фінансового моніторингу щодо їхніх обов'язків у сфері запобігання та протидії, а також щодо притаманних ризик-профілю суб'єкта первинного фінансового моніторингу ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, окрім тих, хто здійснює свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи;

– запровадження та постійне вдосконалення системи внутрішніх перевірок (аудиту) своєї діяльності щодо дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії та/або залучення незалежних аудиторів для виявлення проблемних питань та ознак неналежної системи управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення;

– забезпечення на постійній основі проведення навчальних заходів для працівників суб'єкта первинного фінансового моніторингу та у разі наявності агентів суб'єкта первинного фінансового моніторингу (їх працівників) з метою розуміння ними покладених на них обов'язків та порядку дій;

– забезпечення перевірки наявності бездоганної ділової репутації та відсутності громадянства (підданства) держави, що здійснює збройну агресію проти України (Російської Федерації та/або Республіки Білорусь), у керівника, заступників керівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу, голови та членів наглядового органу суб'єкта первинного фінансового моніторингу, відповідального працівника, інших працівників суб'єкта первинного фінансового моніторингу, залучених до проведення первинного фінансового моніторингу;

– забезпечення своєчасного та в повному обсязі виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу;

– виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, замороження активів, пов'язаних з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням;

– унеможливлення здійснення операцій особами з переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції;

– забезпечення своєчасного подання Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, та належний інформаційний обмін з Держфінмоніторингом;

– розроблення та здійснення заходів належної перевірки клієнта з метою розуміння суті діяльності та/або типу клієнта, мети та очікуваного характеру ділових відносин з ним, що дає змогу суб'єкту первинного фінансового моніторингу бути впевненим, що фінансові операції клієнта відповідають наявній у суб'єкта первинного фінансового моніторингу інформації про нього, (наприклад, інформації про розмір його доходів / соціальний стан, ризик-профіль, уключаючи в разі потреби джерела походження його коштів / статків, кінцевого бенефіціарного власника);

– належне документування та фіксація подій, що стосуються виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу;

– збереження всіх документів, даних, інформації (у тому числі відповідні звіти, розпорядження, файли), що стосуються виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу, протягом строків, визначених законодавством;

– своєчасне та в повному обсязі надання на запити Мінфіну, здійснені у межах повноважень та у спосіб, передбачений законодавством, необхідних документів / інформації / пояснень / аргументів, які належним чином підтверджують виконання суб'єктом первинного фінансового моніторингу вимог законодавства у сфері запобігання та протидії;

– забезпечення своєчасного подання Мінфіну звіту за формою звітності №2-фінмон (річна) “Адміністративна звітність Міністерства фінансів України як суб'єкта державного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” тощо» [8].

Звертаємо ще раз увагу, що ми свідомо наводимо цитування положень Наказу №282. Ґрунтовний аналіз наведених норм дозволяє констатувати наступне. По-перше, з 06.08.2024 для виключно фізичних осіб – підприємців; фізичних осіб, що провадять незалежну професійну діяльність, та юридичних осіб, які надають послуги з аудиту; з бухгалтерського обліку, з консультування

з питань оподаткування; посередництва та/або консультування під час здійснення операцій з нерухомим майном; з торгівлі за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них; торгівлі культурними цінностями та/або надають посередницькі послуги в такій діяльності; з проведення лотереї та/або азартних ігор, встановлено вимоги щодо здійснення фінансового моніторингу, виконання яких – є обов'язковим.

По-друге, фізичні особи, які надають вказані вище послуги в межах їхньої трудової діяльності, – не є уповноваженими СПФМ і не зобов'язанні дотримуватися вимог Наказу №282, на відміну від не роботодавців.

По-третє, обсяг обов'язків відповідних СПФМ є досить широким (як вище зазначено), зокрема до таких віднесено: призначення відповідального працівника для юридичних осіб; затвердження внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу – для утвердження розуміння працівниками юридичної особи своїх обов'язків як працівника СПФМ; подання інформації до Держфінмоніторингу; надання відповідей на запити Мінфіну не пізніше 3 робочого дня з дня отримання запиту Мінфіну; моніторинг фінансових операцій із метою виявлення таких, що йому підлягають; розроблення та впровадження заходів належної перевірки клієнтів; збереження документів, даних, інформації (звіти, локальні акти (розпорядження / накази), справи клієнтів).

По-четверте, окремо згадаємо про обов'язок окреслених СПФМ на виконання вимог Наказу №282 та Закону №361-ІХ застосовувати ризикоорієнтований підхід на постійній основі під час здійснення первинного фінансового моніторингу з метою виявлення, означення, оцінки тих, що вже існують, та можливих ризиків, як діяльності самого такого суб'єкта, так і його клієнтів / контрагентів [10].

По-п'яте, передбачено для всіх СПФМ постійно вести в електронній формі та відповідно оновлювати перелік своїх клієнтів / контрагентів, стосовно яких встановлено ризик ділових відносин (до прикладу, для фізичних осіб – це прізвище, ім'я, по батькові, реєстраційний номер облікової картки податків, для юридичних осіб – повне найменування, код ЄДРПОУ тощо).

По-шосте, невиконання окреслених та інших законодавчих вимог передбачає відповідальність за порушення законодавства у сфері запобігання та протидії та стягнення із зобов'язаних суб'єктів відповідної суми штрафу залежно від виду порушення, передбаченого ч. 5 ст. 32 Закону №361-ІХ [1].

Очевидно, що вимоги до спеціально визначених СПФМ, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство фінансів України, наразі підвищилися, стали широкими й жорсткими. Інакше кажучи, для суб'єктів господарювання, які стали дотичними до виконання контрольної функції держави шляхом наділення повноваженнями СПФМ, цей факт озна-

чає необхідність у виконанні певних обов'язків та реалізації прав як уповноваженого суб'єкта фінансового моніторингу, а також він створює додаткові фінансові ризики (адже закріплено при порушенні обов'язок сплатити штраф, розмір якого від 170 000,00 грн до 1 700 000, 00 грн), та інші витрати. Перш за все йдеться про витрати на часовий ресурс, людський ресурс та фінансовий ресурс. На наше переконання, це означає, що суб'єкти господарювання з кожним роком шляхом розширення вимог стосовно здійснення ними фінансового моніторингу все більше зобов'язані попри здійснювану ними підприємницьку діяльність витратити названі ресурси на здійснення контрольної функції держави – фінансового моніторингу.

З цієї метою названі суб'єкти повинні: підготувати та прийняти внутрішні документи з питань фінансового моніторингу;

- призначити відповідального працівника з питань фінансового моніторингу;
- створювати автоматизовані системи здійснення належної організації та проведення фінансового моніторингу;
- вести облік та звітність, своєчасно надавати звітність і відповіді на запити;
- здійснювати ідентифікацію клієнтів, їхню належну перевірку, моніторинг фінансових операцій, зупинення / поновлення фінансових операцій, замороження / розмороження активів;
- збір та зберігання документів, даних та відповідної інформації; тощо.

У підсумку наведене передбачає зазначене на рисунку.

Для самозайнятих осіб	Для юридичних осіб
Збільшення часового, фінансового навантаження на фізичну особу поряд із здійсненням підприємницької / незалежної професійної діяльності – дотримуватися вимог дослідженого вище законодавства	<ul style="list-style-type: none"> – Збільшення штату працівників та/або розширення спектра їхніх обов'язків; – розширення спектру обов'язків відповідних найманих працівників передбачає підвищення оплати праці – витрати фінансового ресурсу, у тому числі часового; – створення системи здійснення фінансового моніторингу (внутрішні акти, програмне забезпечення для автоматизації цього процесу) – витрати фінансового ресурсу, у тому числі часового, тощо

Рисунок*

* Складене автором.

Тобто аналізовані зміни та в принципі факт уповноваження на таку роль для суб'єктів приватного права мають негативний вплив для них, адже передбачають: 1) розширення обсягу здійснюваних поряд із підприємницькою діяльністю завдань, які є не чим іншим, як здійсненням функцій держави; 2) розширення обсягу завдань для названих суб'єктів тягне за собою зайві часові, людські й фінансові витрати (відведення робочого часу на реалізацію функцій фінмоніторингу, оплата праці найманих працівників, створення автоматизованих систем, здійснення обліку, звітності тощо); 3) ризик (реальний або можливий) застосування до таких суб'єктів штрафних санкцій за порушення вимог законодавства запобігання та протидії, що своєю чергою є очевидним прикладом незапланованих фінансових витрат такого суб'єкта.

Висновки. Здійснюючи аналіз і оцінку обов'язків і обмежень, встановлених для СПФМ, крізь призму ст. 42 Конституції України, що гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, також необхідно враховувати й положення ст. 64 Основного Закону, яка допускає можливість обмеження конституційних прав і свобод виключно законом, в інтересах національної безпеки, громадського порядку чи захисту прав інших осіб [2]. Інакше кажучи, потрібно встановити, чи дотримано принцип пропорційності при встановленні відповідних заходів примусу, який складається з трьох взаємопов'язаних елементів: легітимна мета, придатність та необхідність / співмірність. До речі, цей принцип широко використовується Європейським судом із прав людини і досліджується правниками [11]. Так, що стосується мети, то вона є цілком законною і прийнятною, адже йдеться про запобігання легалізації (відмиванню) доходів, фінансуванню тероризму та в цілому про забезпечення фінансової безпеки держави. Вона закріплена в Законі № 361-IX і відповідає обов'язкам України за міжнародними стандартами FATF та Директивою (ЄС) 2015/849.

Поринаючи у встановлення механізму досягнення цілей (ризикоорієнтований підхід, обов'язок ідентифікації, верифікації клієнтів, повідомлення Держфінмоніторингу, внутрішній аудит, навчання персоналу, автоматизація процедур згідно з Наказом № 282), ми констатуємо, що окреслені засоби, незважаючи на їхню широту, є придатними, оскільки саме вони уможливають раннє виявлення підозрілих операцій і запобігають використанню відмивання коштів.

На наш погляд, проблема міститься саме у площині характеристики третього складника розглядуваного принципу: необхідності і співмірності таких заходів. Як ми продемонстрували, їхня реалізація для суб'єктів господарювання, і особливо – фізичних осіб – підприємців, фактично створює надмірне адміністративне та фінансове навантаження. Надмірне використан-

ня державою часового, людського та фінансового ресурсів суб'єктів господарювання, наділених повноваженнями СПФМ, – навряд чи можна вважати збереженням коштів державного бюджету, а скоріш за все – недотриманням права власності та свободи здійснення підприємницької діяльності. Це порушує принцип справедливого балансу між приватним і публічним інтересом при регулюванні фінансових відносин. Важливість перенесення ваги уваги саме на цей аспект полягає в невідповідності засобів поставленій меті, що не один рік ми спостерігаємо в законодавчій і правозастосовній практиці у сфері фінансового моніторингу.

Отже, держава, реалізуючи свої контрольні функції, повинна забезпечити мінімізацію втручання у свободу підприємництва, запроваджуючи диференційований підхід, приміром, спрощений режим для суб'єктів із низьким рівнем ризику, пропорційні строки подання звітності, а також цифрові інструменти для здешевлення процедур комплаєнсу та ін. При цьому лише дотримання всіх трьох критеріїв пропорційності (наявність легітимної мети, адекватність засобів її досягнення та мінімальна необхідність втручання) дозволяє визнати запроваджені Законом № 361-IX і Наказом № 282 для СПФМ обов'язки й обмеження такими, що відповідають конституційним гарантіям свободи підприємництва, забезпечуючи баланс між приватним інтересом і публічною метою фінансової безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>.
2. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Першин В. Суб'єктний склад первинного фінансового моніторингу: правовий аналіз. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 47–53. DOI: <https://doi.org/10.37374/2019-36-05>.
4. Смагло О. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28>.
5. Уткіна М. С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 292–295. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/75>.
6. Дропа Я. Б., Тесля С. М., Піхоцька М. Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. № 37. С. 35–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-5>.

7. Гнаткович О., Овчиннікова Т., Смолінська С. Фінансовий моніторинг в Україні та напрями його покращення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-14>.
8. Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство фінансів України : наказ М-ва фінансів України від 07.06.2024 № 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1071-24>.
9. Податковий кодекс України: Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
10. Про затвердження Критеріїв ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення : наказ М-ва фінансів України від 28.12.2022 № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-23>.
11. Шинкар Т. Застосування принципу пропорційності в заходах інформаційної безпеки та встановлення в інтересах національної безпеки обмежень щодо реалізації права на інформацію. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1/2 (67/68). С. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.2>.

REFERENCES

1. Pro zapobihannia ta protyidii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 2019 roku № 361-IX [On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds of crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine of December 6, 2019 No. 361-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine of June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
3. Pershyn, V. (2019). Subject composition of primary financial monitoring: legal analysis. *Publichne pravo*, (4(36)), 47–53. <https://doi.org/10.37374/2019-36-05> [in Ukrainian].
4. Smaglo, O. (2021). Functioning of the financial monitoring system in Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*, (26). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28> [in Ukrainian].
5. Utkina, M. S. (2020). Financial monitoring as one of the means of counteracting the legalization of proceeds obtained through crime. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (7), 292–295. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/75> [in Ukrainian].
6. Dropa, Ya. B., Teslia, S. M., & Pikhotska, M. R. (2021). Development of the financial monitoring system as part of the formation of effective control and security in Ukraine. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, (37), 35–43. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-5> [in Ukrainian].

7. Hnatkovich, O., Ovchynnikova, T., & Smolinska, S. (2022). Financial monitoring in Ukraine and directions for its improvement. *Ekonomika ta suspilstvo*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-14> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia finansovoho monitorynhu sub'iektamy pervynnoho finansovoho monitorynhu, derzhavne rehuliuвання i nahliad za diialnistiu yakykh zdiisniue Ministerstvo finansiv Ukrainy: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.06.2024 № 282 [On approval of the Regulation on the implementation of financial monitoring by primary financial monitoring entities, state regulation and supervision over the activities of which is carried out by the Ministry of Finance of Ukraine: Order of the Ministry of Finance of Ukraine of June 7, 2024 No. 282]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1071-24> [in Ukrainian].
9. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 2010 No. 2755-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Kryteriiv ryzykiv lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvannia teroryzmu ta finansuvannia rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 28.12.2022 № 465 [On approval of the Criteria of risks of legalization (laundering) of proceeds of crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Order of the Ministry of Finance of Ukraine of December 28, 2022 No. 465]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-23> [in Ukrainian].
11. Shynkar, T. (2025). Application of the principle of proportionality in information security measures and establishment of restrictions on the exercise of the right to information in the interests of national security. *Nauka i pravookhorona*, 1/2 (67/68), 13–20. <https://doi.org/10.33270/0525676812.2> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 05.09.2025

Стаття пройшла рецензування: 10.09.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 11.09.2025

N. M. KOVALKO

Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor at the Financial Law Department at Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Kyiv

MODERN PROBLEMS OF FINANCIAL MONITORING AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE STATE CONTROL FUNCTION (ON THE EXAMPLE OF ITS IMPLEMENTATION BY PRIMARY FINANCIAL MONITORING ENTITIES)

Problem setting. The issue of financial monitoring as a specific form of the state control function has gained particular relevance in the context of strengthening national financial security, combating money laundering, and preventing the financing of terrorism. The

adoption of the Law of Ukraine “On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction” No. 361-IX and the approval of the Ministry of Finance Order No. 282 of 2024 determine the updated legal framework for the functioning of primary financial monitoring entities (PFMEs). The growing requirements for such entities, combined with the intensification of state control, raise questions regarding the proportionality of administrative measures and the observance of business freedom principles.

Recent research and publication analysis. The problems of financial monitoring are widely studied in the scientific works of both domestic and foreign researchers. Scholars define financial monitoring as: (1) a component of the state financial control system; (2) an element of financial security ensuring the stability of the banking and financial sectors; (3) a set of legal and organizational measures aimed at identifying, verifying, and reporting financial transactions that may be related to the legalization of criminal proceeds or terrorist financing. At the same time, researchers emphasize the dual nature of PFMEs – as both private law entities and elements of the public control mechanism.

Paper objective. The purpose of this paper is to analyze the current legal and practical problems of implementing financial monitoring by primary financial monitoring entities, to determine the limits of state intervention in their activities, and to outline the prospects for optimizing the system of financial control in Ukraine.

Paper main body. Financial monitoring, as a legal and institutional mechanism, ensures the implementation of the state’s control function in the financial sphere through preventive and corrective measures. According to the legislation, PFMEs – banks, financial institutions, notaries, auditors, and other entities – are obliged to carry out internal financial monitoring and report suspicious transactions to the State Financial Monitoring Service of Ukraine.

The Order of the Ministry of Finance No. 282 of 2024 establishes updated requirements for internal monitoring procedures, including risk assessment systems, client identification (KYC), documentation, and staff training. Despite the positive aspects of enhancing financial discipline, excessive administrative pressure on PFMEs, frequent regulatory changes, and duplication of control functions create obstacles for business entities and reduce the efficiency of the monitoring system.

The implementation of digital technologies in financial monitoring is considered a key direction for improving transparency and reducing corruption risks. However, the absence of unified electronic platforms and inconsistencies in data exchange between the state and private sectors remain significant challenges.

Conclusion of the research. Financial monitoring, as a form of implementation of the state’s control function, plays an important role in ensuring financial stability and national security. At the same time, its current legal regulation and practical implementation require modernization to balance the public interest in control and the private interest in economic freedom. The main directions for improvement include: the digitalization of reporting

processes, the reduction of bureaucratic burden on PFMEs, and the harmonization of Ukrainian legislation with EU financial monitoring standards.

Short abstract for an article

Abstract. In this paper, the author aims to analyze the modern problems of financial monitoring as a form of implementation of the state control function, focusing on the activities of primary financial monitoring entities (PFMEs). The research examines the legal framework established by the Law of Ukraine No. 361-IX and the Ministry of Finance Order No. 282 of 2024, identifies challenges in the functioning of the financial monitoring system, and outlines directions for its improvement.

The study was carried out using such methods of scientific cognition as formal-legal, logical-legal, logical-analytical, as well as comparative and systemic methods

As a result, the author determines that financial monitoring is an integral component of the state's financial security policy, but its current legal framework requires further optimization and digital transformation.

Keywords: financial monitoring, financial control, tax control, currency supervision, business entities, funds, financial security of the state, control function, principle of proportionality.

Article details:

Received: 5 September 2025

Revised: 10 September 2025

Accepted: 11 September 2025

Рекомендоване цитування: Ковалко Н. М. Сучасні проблеми фінансового моніторингу як форми реалізації контрольної функції держави (на прикладі її здійснення суб'єктами первинного фінансового моніторингу). *Економічна теорія та право*. 2025. № 3 (62). С. 34–51. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-34>.

Suggested citation: Kovalko, N. M. (2025). Suchasni problemy finansovoho monitorynhu yak formy realizatsii kontrolnoi funktsii derzhavy (na prykladi yii zdiisnennia subiektamy pervynnoho finansovoho monitorynhu) [Foreign exchange restrictions and their meaning in the conditions of the legal regime of martial state]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(62), 34–51. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-34> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-52>
УДК 349.6

О. О. САВЧУК

кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри екологічного
права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: o.o.savchuk@nlu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3299-7936>

В. Б. БУТЕНКО

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри права,
Національний аерокосмічний університет,
керівник Щастинської окружної прокуратури
Луганської області, Україна, м. Харків
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7626-5839>

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ¹

У статті здійснено комплексний аналіз правових механізмів стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій у господарську діяльність суб'єктів в Україні. Обґрунтовано, що глобальні кліматичні зміни, поглиблення екологічної кризи та зростання потреби в раціональному використанні природних ресурсів актуалізують необхідність переходу до екологічно орієнтованої моделі економіки.

Встановлено, що чинна законодавча база України в довкіллевій сфері, а також і в інноваційній, характеризується фрагментарністю, відсутністю узгодженості між окремими нормативно-правовими актами та недостатньою практичною ефектив-

¹ © Савчук О. О., Бутенко В. Б., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

ністю. Наявні правові норми здебільшого мають декларативний характер і не формують дієвих економіко-правових стимулів для бізнесу. Авторами запропонований концептуальний підхід до формування комплексної системи правового стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій.

Ключові слова: екологічні інновації, екологічні технології, механізми стимулювання, зелена економіка.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси сучасного суспільного розвитку дедалі виразніше демонструють нерозривний зв'язок між економічним зростанням, екологічною безпекою та інноваційним розвитком. У контексті глобальних кліматичних змін, зростання техногенного навантаження на довкілля та зниження якості природних ресурсів особливої актуальності набуває запровадження інноваційних екологічних технологій як ключового чинника забезпечення сталого розвитку. Водночас практика доводить, що без належних правових механізмів стимулювання цей процес не може набувати системного та сталого характеру.

Наявна правова база України у сфері охорони довкілля й інноваційної діяльності має фрагментарний характер, що призводить до відсутності комплексного підходу до формування стимулів для суб'єктів господарювання. Норми екологічного, господарського та фінансового законодавства часто залишаються декларативними, не містять достатніх інституційних та економіко-правових інструментів, здатних мотивувати бізнес до інвестицій у зелені технології.

Таким чином, ключовою проблемою виступає не стільки відсутність правових норм у відповідній сфері, скільки їх недостатня ефективність та неспроможність забезпечити реальні стимули для впровадження інноваційних екологічних технологій. Вирішення цього завдання потребує глибокого теоретико-правового аналізу наявних механізмів, ідентифікації їхніх недоліків, а також розроблення нових моделей правового регулювання, орієнтованих на синергію екологічних, економічних та інноваційних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даною проблематикою тією чи іншою мірою займалися такі провідні вчені, як А. П. Гетьман (A. P. Getman) [1], Г. В. Анісімова (H. V. Anisimova) [2], В. Л. Бредіхіна (V. L. Bredihina) [3], М. В. Шульга (M. V. Shulga) [4] та ін. Однак питанню безпосередньо правових механізмів стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій не було приділено достатньої уваги.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є комплексний аналіз правових механізмів, покликаних стимулювати впровадження інноваційних екологічних технологій у господарську діяльність, з урахуванням сучасних глобальних тенденцій і національних викликів. З огляду на необхідність ін-

теграції екологічних стандартів у правове поле інноваційної та економічної політики держави, у статті передбачається дослідження взаємозв'язку між чинними нормативно-правовими актами, міжнародними зобов'язаннями України й потребами практики у створенні сприятливого правового середовища для розвитку екотехнологій.

У межах досягнення мети автори ставлять завдання ідентифікувати ключові недоліки чинних правових норм, проаналізувати наявні інструменти економіко-правового стимулювання та оцінити їхню ефективність у контексті сучасних екологічних та інноваційних викликів.

Досягнення зазначеної мети також передбачає розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій. Це дозволить не лише усунути правові бар'єри, що існують, а й забезпечити формування єдиної, внутрішньо узгодженої системи правових стимулів, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, виконанню міжнародних екологічних зобов'язань та утвердженню засад сталого розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. За сучасних умов для формування ринку екологічних інновацій необхідне прийняття відповідних стимуляційних і регулятивних заходів на державному рівні. Державні методи є найдієвішими з погляду можливості управління формуванням ринку екологічних інновацій [5].

У цій царині окремо треба виділити нормативно-правове забезпечення стимулювання суб'єктів цих правовідносин до запровадження інноваційних екологічних технологій, що мають на меті ресурсозбереження, маловідходність (або безвідходність) виробництва, відновлювальні або альтернативні джерела енергії. У першу чергу це питання врегульовано в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [6] розділом X, який має назву «Економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища». Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища відповідно до Закону передбачають: 1) взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій із раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів з охорони навколишнього природного середовища на основі економічних важелів; 2) визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; 3) встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище; 4) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при

впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; 5) відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

У свою чергу Митний кодекс України (ст. 282) [7] звільняє від оподаткування митом (податкові пільги) при ввезенні на митну територію України або вивезенні за її межі устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, енергозберігаюче обладнання і матеріали, засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріали для виробництва альтернативних видів палива або для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії за умови, що ці товари застосовуються платником податків для власного виробництва та якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні. Перелік таких товарів із зазначенням кодів УКТ ЗЕД встановлюється Кабінетом Міністрів України (ч. 14). А також матеріали, устаткування та комплектуючі, що використовуються для виробництва: а) устаткування, що працює на відновлюваних джерелах енергії; б) матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, що будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії; в) енергозберігаючого обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів; г) засобів вимірювання, контролю й управління витратами паливно-енергетичних ресурсів; ґ) матеріалів, сировини та устаткування, що будуть використовуватися в нанотехнологічних виробництвах або працювати з використанням нанотехнологій. Зазначені в цьому пункті товари звільняються від оподаткування за умови, що вони застосовуються платником податків для власного виробництва та якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні (ч. 16).

Важливим кроком на шляху розвитку нормативно-правового регулювання цієї проблематики стало також розроблення і схвалення у 2009 р. Концепції Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива, метою якої стало комплексне розв'язання проблеми виробництва і використання енергетичних ресурсів, підвищення рівня екологічної та енергетичної безпеки країни, зменшення обсягу використання природного газу та нафтопродуктів за рахунок запровадження екологічно чистих технологій на основі використання відновлюваних джерел енергії, підвищення рівня охорони навколишнього природного середовища [8].

Крім зазначеного, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної

енергії з альтернативних джерел енергії» встановлені гарантії в разі зміни законодавства для суб'єктів господарської діяльності, які здійснюють інвестиційні проєкти [9].

Також доречним буде назвати Закон України «Про альтернативні види палива» від 14.01.2000 № 1391-XIV [10], який визначає принципи державної політики у сфері альтернативних видів палива. Зокрема, до таких слід віднести: 1) сприяння розробленню та раціональному використанню нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини для виробництва (видобутку) альтернативних видів палива з метою економії паливно-енергетичних ресурсів та зменшення залежності України від їх імпорту; 2) поетапне збільшення нормативно визначеної частки виробництва і застосування біопалива та сумішевого палива моторного; 3) зменшення негативного впливу на стан довкілля за рахунок використання як сировини для виробництва альтернативних видів палива відходів різного роду діяльності, додержання екологічної безпеки виробництва (видобутку), транспортування, зберігання та споживання альтернативних видів палива; 4) підтримка розвитку науково-технічної бази виробництва (видобутку) альтернативних видів палива, пропаганда науково-технічних досягнень у цій сфері; 5) підтримка підприємництва у сфері альтернативних видів палива на основі державного захисту інтересів підприємця; 6) пропаганда серед населення економічних, екологічних, соціальних та інших переваг виробництва (видобутку) і споживання альтернативних видів палива; 7) розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва, широке використання можливостей світової науки і техніки у сфері альтернативних видів палива; 8) запобігання штучному створенню монополій на ринку альтернативних видів палива, а в разі визнання в установленому законодавством порядку природних монополій здійснення контролю за їх діяльністю, недопущення зловживань монополієм становищем та обмеження монополізму, якщо необхідність такого обмеження не встановлена законодавством.

Крім зазначеного, Законом України «Про альтернативні джерела енергії» від 20.02.2003 № 555-IV [11] передбачене також стимулювання виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел (ст. 9), та стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії (ст. 9¹). Зокрема, зелений тариф встановлюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, на електричну енергію, вироблену на об'єктах електроенергетики, у тому числі на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексах), генеруючих установках приватних домогосподарств, споживачів, у тому числі енергетичних кооперативів, з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблену

лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями). Встановлення зеленого тарифу, передбаченого цією статтею, здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, з урахуванням особливостей, визначених статтею 9⁴ цього Закону.

Важливою в цій царині, на сьогоднішній день виступає також постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження конкурентних умов стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» від 27 грудня 2019 р. № 1175 [12], яка визначає процедуру підготовки та проведення аукціону з розподілу квоти підтримки (далі – аукціон) для стимулювання виробників електричної енергії з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблену лише мікро-, мінігідроелектростанціями та малими гідроелектростанціями) за механізмом ринкової премії з використанням електронної торгової системи, внесення та повернення банківської гарантії, вимоги до банків, що надають банківські гарантії, порядок функціонування електронної торгової системи та визначення переможця за результатами проведення аукціону, порядок укладення та публікації договору про надання послуги в електронній торговій системі, розмір та порядок виплати винагороди операторам авторизованих електронних майданчиків та регулює інші питання проведення аукціонів.

Таким чином, в Україні державна підтримка суб'єктам господарювання становить собою один із механізмів ефективного функціонування внутрішнього ринку й антикризової політики; залучення інвестицій; запобігання невинуватому спотворенню конкуренції; сприяння реалізації стратегічно важливих проєктів, прискорення економічного розвитку, доступу суб'єктів господарювання до кредитних ресурсів комерційних банків, лізингових компаній, інвестиційних фондів; зміцнення бюджетної дисципліни та контролю за ефективністю витрачання державних і місцевих ресурсів. Тож абсолютно логічно, що державну підтримку суб'єктів / галузі науковці визначають як комплекс заходів, спрямований переважно на фінансове стимулювання діяльності певних видів суб'єктів / галузі для забезпечення соціально-економічного сталого розвитку держави, що здійснюється органами державної влади або місцевого самоврядування в порядку та за умов, передбачених законодавством, за допомогою розподілу, перерозподілу та витрачання публічних фінансових ресурсів шляхом виділення фінансових активів із бюджетів (пряма державна підтримка) або використання певних фінансових важелів, які забезпечуються за рахунок коштів бюджетів (непряма державна підтримка) [13, с. 93].

Реалізація державної політики передбачає досягнення головної мети – створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу,

забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій виробництва та реалізація нових видів конкурентоспроможної продукції.

В умовах ринкової економіки на державу покладається функція стимулювання упровадження в економіку досягнень науково-технічного прогресу через механізм поповнення ринку інновацій і реалізацію стратегічних пріоритетів в інноваційній діяльності за рахунок виконання основних функціональних завдань: 1. Процеси інтеграції: 1) забезпечення конкуренції в науковій і науково-технічній діяльності; 2) інтеграція науки і виробництва; 3) сприяння розвитку міжнародного наукового співробітництва. 2. Фінансово-кредитне забезпечення: 1) пряме бюджетне фінансування; 2) надання безпроцентних банківських позичок малим підприємствам та окремим винахідникам; 3) створення інноваційних фондів, що користуються податковими пільгами. 3. Правовий аспект: 1) забезпечення правової охорони інтелектуальної власності; 2) розвиток патентно-ліцензійної системи. 4. Формування організаційної структури забезпечення: створення мережі технополісів, технопарків і інкубаторів [14, с. 30].

На сучасному етапі розвитку стає необхідним розширення екологічних пріоритетів у напрямках інноваційної політики: вкладення інновацій в екологічне оздоровлення і відродження природного потенціалу; розвиток інноваційного екологічного підприємництва, створення екосоціотехнопарків; постійне удосконалювання систем екологічного управління; формування еколого-інноваційного потенціалу регіонів і відповідних інноваційних інфраструктур [15; 16].

Однією з функцій економіко-правового механізму природокористування та охорони довкілля є економічне стимулювання екологічної модернізації виробництва, упровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, декарбонізації економіки, створення економіко-інвестиційної привабливості збереження та відновлення природно-ресурсного потенціалу нашої країни. Тому на сучасному етапі розвитку серед завдань державної екологічної політики передбачено стимулювання державою вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють скорочення викидів парникових газів, зниження показників енерго- та ресурсоемності, модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на довкілля, у тому числі шляхом вдосконалення негативного впливу на довкілля, у тому числі шляхом вдосконалення системи екологічного оподаткування за забруднення довкілля та платежів за використання природних ресурсів [3, с. 122].

Однак стабілізація стану навколишнього середовища, збалансований стійкий еколого-економічний розвиток не можуть забезпечуватися винятково економічними інструментами. У той час як у розвинених країнах переважає думка

про вигідність природоохоронної та ресурсозбережної діяльності для людини, суспільства і держави, в Україні склався стереотип відношення до екології як до зайвих витрат. Це зумовлює здійснення процесів управління економікою і природоохоронною діяльністю відокремлено, провокує появу і поглиблення екологічних проблем. Важливою причиною негативних екологічних тенденцій є недооцінка реальної економічної вартості природних ресурсів і послуг, що призводить до їхнього надмірного споживання, забруднення середовища, відсутності витрат у ціні. При цьому екологічно збалансований варіант програє порівняно з традиційними рішеннями. Ці проблеми зумовлюють потребу адекватного врахування економічної цінності природи, введення екологічного чинника в економічні показники, повної економічної оцінки природних ресурсів для ухвалення екологічно орієнтованих економічних рішень, визначення збитків і шкоди, завданих здоров'ю і майну людини, удосконалення системи екологічних податків, платежів, штрафів [17].

Економічний і фінансовий механізми стійкого розвитку й охорони навколишнього середовища можуть функціонувати тільки за умови їхнього правового оформлення. Основними проблемами екологічного законодавства України є перевага норм непрямой дії; відсутність правової бази для реалізації принципу «забруднювач платить» і впровадження ринкових механізмів регулювання природоохоронної діяльності. Негативний вплив на навколишнє середовище в Україні є платним. Роль, яку відіграють платежі за забруднення, має зберегти колишній статус, а вдосконалення порядку їхнього установа, стягування, витрачання краще проводити за допомогою засобів екологічного, а не податкового законодавства. Також необхідно установити публічно-правовий характер права власності на природні об'єкти для задоволення інтересів нинішнього і майбутніх поколінь, обов'язку власників і користувачів ресурсів щодо забезпечення їхніх охорони й раціонального використання [17].

Уряду України для підтримання сталого розвитку необхідно стимулювати раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища шляхом: надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян у разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, при переході на маловідходні й ресурсоенергозберігаючі технології, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища; надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових кредитів для забезпечення раціонального використання природних ресурсів; звільнення від оподаткування фондів охорони навколишнього природного середовища; передачі частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умо-

вах підприємствам, установам і громадянам; надання можливості отримання природних ресурсів під заставу; запобігання небажаним змінам природних рослинних угруповань та негативному впливу на них господарської діяльності; зупинення (тимчасове) господарської діяльності з метою створення умов для відновлення деградованих земель [15].

Однак державне стимулювання повинне передбачати як стимули позитивної мотивації, що спрямовані на заохочення розроблення й упровадження екологічних інновацій, так і стимули негативної мотивації, головним завданням яких є скорочення та закриття екологічно небезпечних виробництв. У найближчі декілька років в Україні, за даними фахівців, пріоритетними інвестиціями в розвиток екологічно безпечних технологій мають бути інвестиції у сферу охорони водних ресурсів (майже 60 % загальних інвестицій), сферу охорони атмосфери (приблизно 16%) та сферу охорони надр і раціонального використання земель та збереження заповідного фонду (10–12%). Надзвичайно перспективним вважається використання біопалива, вітрової та сонячної енергії [18].

Для підтримки екологічних інновацій використовується поєднання різних інструментів, серед яких важлива роль відводиться не тільки економічним заходам, які створюють чіткі й стабільні цінові стимули до скорочення забруднення і споживання ресурсів, а й деяким іншим інструментам, що сприяють підвищенню попиту на інноваційні товари, процеси та інфраструктуру. Крім того, важливим аспектом є формування механізму мотивації екологічно орієнтованої інноваційної діяльності й урахування достатності мотивації для реалізації проектів інноваційного розвитку на базі екологічних інновацій. Важливими для формування ринку екологічних інновацій є виявлення й чітка диференціація екологічних інтересів (загальнонаціональних, регіональних, локальних й особистих). Часткове уявлення про інтереси споживачів дає ставлення населення до екологічних проблем: чим вища занепокоєність споживачів екологічними проблемами, тим вищою є зацікавленість їх в екологічних інноваціях [19, с. 35].

У свою чергу оподаткування дозволяє врахувати екологічні чинники, змінити структуру споживання багатьох товарів, збільшити надходження до бюджету, стимулювати розвиток еколого-економічної діяльності. Одночасно слід запроваджувати пільги і субсидії під час вторинної переробки, знижки на екологічно чисту продукцію. Для податкового стимулювання інноваційної активності в екологічній сфері потрібне законодавче встановлення пільг (наприклад, із податку на прибуток), що направляє на розвиток виробництва, інноваційні, екологічні, інвестиційні цілі. З метою акумуляції, мобілізації матеріально-фінансових ресурсів актуальним є створення системи екологіч-

ного страхування для подолання наслідків техногенних аварій із наданням державних гарантій. Перспективним є впровадження пільгового кредитування еколого інноваційних проєктів, фінансування природоохоронних програм із цільових екофондов у формі субсидування різниці між пільговою ставкою і ставкою комерційного банку. У процесі екологізації кредитної політики можливе впровадження повсюдно використовуваного в розвинених країнах банківського відсотка, що диференціюється залежно від екологічної надійності природокористувача, ступеня його екологічної небезпеки [17].

Як і будь-які інші зміни, екоінновації, мають свої рушійні і стримувальні сили. За умов екологічної глобалізації суспільство стає більш чутливим, до питань збереження якості довкілля, тому можна сподіватися, що інтерес громадськості, переосмислення цінностей, правове та інституційне середовище створять відповідне підґрунтя для прискореного розгортання процесів урахування екологічних обмежень у всіх сферах суспільного життя. Формування інформаційного суспільства сприятиме покращеному інформуванню всіх його членів як про довкільні наслідки їхньої діяльності, так і про кращі способи запобігання екодеструкціям. Потужним каталізатором згаданих процесів може стати і зростання цін на природні ресурси з огляду на їх обмеженість і вичерпність. Стрімке зростання витрат на ліквідацію наслідків стихійних лих змусить змінювати реактивну екологічну політику на проактивну на всіх рівнях її реалізації. Що ж до стримувальних чинників, то тут потрібно насамперед згадати інертність людської думки і поведінки, недостатність наших знань про глобальну екосистему, її синергетичну природу, брак адекватних механізмів інтерналізації зовнішніх ефектів, а також звичайні фінансові обмеження, які впливають з егоцентричності та обмеженості наших інтересів. Посилення рушіїв екоінновацій сприятиме формуванню лідируючих ринків, залученню всіх стейкхолдерів і дозволить прибрати існуючі перешкоди на шляху до формування післявуглецевої економіки [20].

Необхідно зазначити і структурні чинники соціально-економічної природи, тобто ті, що визначають особливості системи і не можуть бути змінені впродовж короткого періоду. Перш за все це брак адекватних механізмів інтерналізації зовнішніх ефектів, неврахування послуг екосистем, неадекватне встановлення податків, а також системне блокування, тобто особливість економічних систем, яка полягає в тому, що реалізація однієї технології ускладнює чи відтерміновує перехід до іншої, навіть більш ефективної [21].

Енергоефективність була і залишається найбільш економічним шляхом зменшення викидів вуглекислого газу і зниження навантаження на мережі енергопостачання. Модернізація комунальної інфраструктури (наприклад запровадження періодів зниженої подачі електроенергії, використання теплоі-

золяції для радіаторів і поліпшення систем освітлення та кондиціонування) допоможе заощадити до 50% енергії, що споживається будівлями. Актуальності також набуває розвиток екологічних біотехнологій, технологій із переробки відходів, маловідходних технологій [22].

У світовій практиці використовуються різні шляхи державного стимулювання впровадження екологічних інновацій: застосування природоохоронних норм, правил, законодавчих актів, надання субсидій на скорочення викидів, податкове стимулювання, реалізація прав на забруднення тощо. При цьому, як показує досвід, найменш ефективним шляхом стимулювання є проведення заходів прямого контролю [23]. Натомість економічні стимули і правові гарантії є важливим складником успішного державного регулювання в екологічній сфері [24, с. 72].

У продовження цієї тези зазначимо, що для невеликих європейських країн, зважаючи на їхні масштаби і високий рівень життя, чисті технології є більш доступними. Водночас в Україні вкладення в екологічні інноваційні технології та енергоефективність здійснюються в рамках створеного законодавства, яке є недосконалим і характеризується відсутністю економічних стимулів для інновацій. Ринок екологічних інновацій поступово формується і в Україні, проте темпи його розвитку є набагато повільнішими, ніж у розвинених країнах світу. Аналіз стану інноваційної діяльності вітчизняних підприємств свідчить про низьку ефективність управління процесами розвитку екологічних інновацій з боку держави, відсутність економічного стимулювання їхнього впровадження. Водночас стабільного соціально-економічного зростання в Україні може бути досягнуте виключно на інноваційних засадах при активному використанні сучасних екологоорієнтованих науково-інноваційних розробок. Реалізації цієї мети сприятимуть запропоновані заходи з підтримки розвитку національного ринку екологічних інновацій. У цьому випадку реалізуються плани щодо високої якості економічного зростання, ресурсозбереження; ефективності виробництва, виробництва конкурентоспроможної на внутрішньому і світовому ринках продукції [25].

З огляду на вищевикладене можемо дійти висновку, що стимулювання суб'єктів до запровадження інноваційних екологічних технологій – це складний процес, який вимагає інтегрованого підходу. Натомість використання різноманітних економічних, правових, фінансових та інформаційних інструментів допоможе створити сприятливе середовище для розвитку та впровадження екологічно чистих технологій, що сприятиме збереженню навколишнього середовища та сталому розвитку.

Звісно, у першу чергу, необхідно вести мову про нормативно-правове регулювання даної проблематики. Адже, правове середовище може бути по-

тужним засобом стимулювання суб'єктів до впровадження екологічних технологій. Встановлення обов'язкових стандартів екологічної безпеки, обмежень на використання забруднюючих речовин та встановлення вимог до обробки відходів може змусити компанії звернутися безпосередньо до інноваційних рішень і розробок.

Очевидно, що й економічні стимули разом з фінансовими механізмами відіграють не останню роль. Наприклад, уряди можуть надавати субсидії або податкові пільги для компаній, які використовують екологічно чисті технології виробництва або зменшують свої викиди. Також можна встановлювати тарифи на відновлювану енергію та торговельні квоти на викиди, що спонукає компанії до переходу на більш екологічно чисті методи виробництва. Натомість фінансові інструменти, такі як зелені кредити, інвестиційні фонди та страхування ризиків забруднення, можуть зменшити фінансові бар'єри перед упровадженням інноваційних екологічних технологій.

Розповсюдження інформації у свою чергу надає уявлення про переваги екологічних технологій, у тому числі щодо навчання суб'єктів їхнього впровадження може значно підвищити зацікавленість учасників у цьому процесі. Інформаційні кампанії, тренінги та консультації забезпечують розуміння переваг та можливостей використання інноваційних екологічних технологій.

Саме тому, у продовження дослідження правового механізму стимулювання суб'єктів до запровадження інноваційних екологічних технологій, вважаємо доцільним питання інвестування в окресленій царині.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що запровадження інноваційних екологічних технологій є однією з ключових передумов забезпечення екологічної безпеки, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері клімату і сталого розвитку. Водночас наявні правові механізми стимулювання цього процесу характеризуються фрагментарністю, низьким рівнем інституційної узгодженості та обмеженою дієвістю, що суттєво знижує ефективність їхньої практичної реалізації.

Аналіз чинного законодавства свідчить про відсутність цілісної системи правового регулювання, здатної забезпечити реальні економіко-правові стимули для суб'єктів господарювання. Домінує декларативний підхід, унаслідок чого правові норми не трансформуються в дієві інструменти підтримки екологічних інновацій. Наявні податкові, фінансово-кредитні та адміністративні механізми залишаються недостатньо розвиненими та не відповідають сучасним потребам екологічно орієнтованої економіки.

Важливим завданням є формування комплексної моделі правового стимулювання впровадження інноваційних екотехнологій, яка передбачатиме

узгодження екологічної, інноваційної та економічної політики держави. Така модель має ґрунтуватися на поєднанні прямих і непрямих стимулів, зокрема: удосконаленні податкових пільг, розширенні доступу до зелених фінансових інструментів, створенні сприятливого інституційного середовища для розвитку екологічних стартапів і трансферу технологій.

Таким чином, забезпечення ефективного правового стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій потребує як системного оновлення законодавства, так і підвищення рівня його практичної реалізації. Лише за умови поєднання правових, економічних та організаційних інструментів можна досягти формування дієвої системи стимулів, що сприятиме переходу України на траєкторію сталого та інноваційного розвитку відповідно до європейських стандартів та глобальних екологічних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гетьман А. П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля. *Право України*. 2011. №2. С. 11–19.
2. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.
3. Бредіхіна В. Л. До питання про забезпечення збалансованості складових сталого розвитку у сфері природокористування та охорони довкілля. *П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики* : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10–13 черв. 2021 р.) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва. Одеса : Видав. дім «Гельветика», 2021. С. 122–124.
4. Шульга М. В. До питання про інновації в аграрній сфері. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків : Юрайт, 2020. С. 60.
5. Фостолович В. А. Екологічні інновації – джерело ефективного управління підприємством. *Облік і фінанси АПК*. 2009. №3. С. 176–179.
6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 №1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №41. Ст. 546.
7. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 №4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. №44/45, №46/47, №48. Ст. 552.
8. Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива : розпорядження Каб. Міністрів України від 12.02.2009 №276-р. *Офіційний вісник України*. 2009. №21. Ст. 682.
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : Закон України від 21.07.2020 №810-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. №50. Ст. 456.

10. Про альтернативні види палива : Закон України від 14.01.2000 № 1391-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 12. Ст. 94.
11. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 155.
12. Про запровадження конкурентних умов стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : постанова Каб. Міністрів України від 27.12.2019 № 1175. *Офіційний вісник України*. 2020. № 10. Ст. 388.
13. Розвиток бізнес-середовища в Україні: окремі аспекти правового забезпечення : монографія / за ред. О. О. Дмитрик, К. О. Токаревої. Харків, 2019. 203 с.
14. Колодізев О. М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки : монографія. Харків, 2009. 240 с.
15. Демешкант Н. А. Інноваційна природоохоронна діяльність як умова сталого розвитку аграрної сфери виробництва. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3952> (дата звернення: 10.09.2025).
16. Савчук О. О. Правове регулювання земельних ділянок, що відведені під альтернативні джерела енергії. *Теоретичні та практичні проблеми земельної реформи в Україні* : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 15 листопада 2019 р.) / редкол. О. В. Петришин, А. П. Гетьман, С. В. Глібко. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 68–73.
17. Драган І. В. Державне регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності у сфері природокористування. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 1 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_6 (дата звернення: 10.09.2025).
18. Дідух В. Екологізація інноваційної діяльності відповідно до вимог сталого розвитку суспільства. *Ефективність державного управління*. 2011. № 27. С. 359–369.
19. Бондаренко С. А. Організаційно-економічний механізм формування і функціонування ринку екологічних інновацій. *Економічні інновації*. 2012. Вип. 58. С. 28–38.
20. Загвойська Л. Д. Екоінновації у бізнес-стратегіях за умов екологічної глобалізації. *Маркетинг інновацій і інновацій в маркетингу* : зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 29 верес. – 1 жовт. 2010 р.). Суми : Сум. держ. ун-т, 2010. С. 87–89.
21. Обиход Г. О., Омельченко А. А., Бойко В. В. Екоінновації як основа екологізації економічного розвитку: проблематика та шляхи впровадження в західних регіонах України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 7–11.
22. Сотнік І. М., Чумакова М. М. Ринок екологічних інновацій та проблеми його розвитку. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 3. С. 38–48.
23. Щедріна Т. І. Ринок інновацій та шляхи його розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 4. С. 109–118.
24. Андрощук Г. О. Програма інноваційного розвитку економіки Німеччини: стратегія високих технологій. *Наука та інновації*. 2009. № 3. С. 72–88.
25. Сокольська Т. В. Екологічна безпека як складова сталого розвитку сільського господарства. *Економіка та управління АПК*. 2012. Вип. 9. С. 57–59.

REFERENCES

1. Hetman, A. P. (2011). Methodological principles of the formation of the legal foundations of environmental protection. *Pravo Ukrainy*, (2), 11–19 [in Ukrainian].
2. Anisimova, H. V. (2019). Theoretical principles of the development of environmental legislation in the context of the natural law doctrine: Monograph. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Bredikhina, V. L. (2021). On the issue of ensuring the balance of sustainable development components in the field of nature management and environmental protection. In T. Ye. Kharytonova & Kh. A. Hryhorieva (Eds.), *The fifth meeting of specialists of related departments on agrarian, land, environmental, natural resource law and alternative energy* (pp. 122–124). Odesa: Vydavnytstvo dim “Helvetyka” [in Ukrainian].
4. Shulha, M. V. (2020). On the issue of innovations in the agricultural sphere. In A. P. Hetman, M. V. Shulha, & T. V. Kurman (Eds.), *Current legal problems of innovative development of the agro-sphere: Collection of materials of the scientific-practical conference* (p. 60). Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].
5. Fostolovych, V. A. (2009). Environmental innovations as a source of effective enterprise management. *Oblik i finansy APK*, (3), 176–179 [in Ukrainian].
6. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 № 1264-XII [On environmental protection: Law of Ukraine No. 1264-XII of June 25, 1991]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (41), Art. 546 [in Ukrainian].
7. Mytnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 № 4495-VI [Customs Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 4495-VI of March 13, 2012]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (44–45, 46–47, 48), Art. 552. [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi naukovo-tekhnichnoi prohramy rozvytku vyrobnytstva ta vykorystannia biolohichnykh vydiv palyva: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.02.2009 № 276-r [On the approval of the Concept of the State Target Scientific and Technical Program for the Development of Production and Use of Biological Types of Fuel: Order No. 276-r of February 12, 2009]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, (21), Art. 682 [in Ukrainian].
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo udoskonalennia umov pidtrymky vyrobnytstva elektrychnoi enerhii z alternatyvnykh dzherel enerhii: Zakon Ukrainy vid 21.07.2020 № 810-IX [On amendments to certain laws of Ukraine on improving conditions for supporting the production of electricity from alternative energy sources: Law No. 810-IX of July 21, 2020]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (50), Art. 456 [in Ukrainian].
10. Pro alternatyvni vydy palyva: Zakon Ukrainy vid 14.01.2000 № 1391-XIV [On alternative types of fuel: Law No. 1391-XIV of January 14, 2000]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (12), Art. 94 [in Ukrainian].
11. Pro alternatyvni dzherela enerhii: Zakon Ukrainy vid 20.02.2003 № 555-IV [On alternative energy sources: Law No. 555-IV of February 20, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (24), Art. 155 [in Ukrainian].
12. Pro zaprovadzhennia konkurentnykh umov stymuliuвання vyrobnytstva elektrychnoi enerhii z alternatyvnykh dzherel enerhii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2019 № 1175 [On the introduction of competitive conditions for stimulating the production of electricity from alternative energy sources: Resolution No. 1175 of December 27, 2019]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, (10), Art. 388 [in Ukrainian].

13. Dmytryk, O. O., & Tokarieva, K. O. (Eds.). (2019). Development of the business environment in Ukraine: Certain aspects of legal support: Monograph. Kharkiv [in Ukrainian].
14. Kolodiziev, O. M. (2009). Methodological principles of financial support for the management of innovative development of the economy: Monograph. Kharkiv [in Ukrainian].
15. Demeshkant, N. A. (2015). Innovative environmental activities as a condition for the sustainable development of the agricultural production sector. *Efektivna ekonomika*, (4). Retrieved September 10, 2025, from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3952> [in Ukrainian].
16. Savchuk, O. O. (2019). Legal regulation of land plots allocated for alternative energy sources. Theoretical and practical problems of land reform in Ukraine: Collection of scientific works based on the round table (Kharkiv, November 15, 2019) (pp. 68–73). Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].
17. Drahan, I. V. (2015). State regulation of investment and innovation activity in the field of nature management. *Theory and Practice of Public Administration and Local Self-Government*, (1). Retrieved September 10, 2025, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_6 [in Ukrainian].
18. Didukh, V. (2011). Greening of innovation activities in accordance with the requirements of sustainable development of society. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, (27), 359–369 [in Ukrainian].
19. Bondarenko, S. A. (2012). Organizational and economic mechanism of formation and functioning of the market of environmental innovations. *Ekonomichni innovatsii*, (58), 28–38 [in Ukrainian].
20. Zahvoiska, L. D. (2010). Eco-innovations in business strategies under conditions of environmental globalization. In Marketing of innovations and innovations in marketing: Abstracts of the IV International scientific-practical conference (Sumy, September 29 – October 1, 2010) (pp. 87–89). Sumy: Sumy State University [in Ukrainian].
21. Obykhod, H. O., Omelchenko, A. A., & Boiko, V. V. (2015). Eco-innovations as the basis for greening economic development: Problems and ways of implementation in the western regions of Ukraine. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, (17), 7–11 [in Ukrainian].
22. Sotnik, I. M., & Chumakova, M. M. (2013). The market of environmental innovations and the problems of its development. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, (3), 38–48 [in Ukrainian].
23. Shchedrina, T. I. (2004). The market of innovations and ways of its development. *Ekonomika i prohnouzuvannia*, (4), 109–118 [in Ukrainian].
24. Androshchuk, H. O. (2009). The program of innovative development of the German economy: High technology strategy. *Nauka ta innovatsii*, (3), 72–88 [in Ukrainian].
25. Sokolska, T. V. (2012). Environmental safety as a component of sustainable development of agriculture. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, (9), 57–59 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 10.09.2025

Стаття пройшла рецензування: 13.09.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 14.09.2025

O. O. SAVCHUK

PhD in Law, Senior Researcher, Associate Professor of the Environmental Law department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

V. B. BUTENKO

PhD in Law, Assistant at the Law Department of National Aerospace University – “Kharkiv Aviation Institute” NAU “KhAI”, Kharkiv, Ukraine, The head of the Shchastia district, Prosecutor’s Office of Luhansk region

LEGAL MECHANISMS FOR STIMULATING THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE ENVIRONMENTAL TECHNOLOGIES

Problem setting. Transformational processes of modern social development increasingly clearly demonstrate the inextricable link between economic growth, environmental safety and innovative development. In the context of global climate change, increasing man-made environmental burden and declining quality of natural resources, the introduction of innovative environmental technologies as a key factor in ensuring sustainable development is of particular relevance. At the same time, practice proves that without proper legal mechanisms for stimulation, this process cannot become systemic and sustainable.

The existing legal framework of Ukraine in the field of environmental protection and innovative activity is fragmentary, which leads to the lack of a comprehensive approach to the formation of incentives for business entities. The norms of environmental, economic and financial legislation often remain declarative, do not contain sufficient institutional and economic and legal instruments capable of motivating business to invest in “green” technologies.

Thus, the key problem is not so much the absence of legal norms in the relevant field, but their insufficient effectiveness and inability to provide real incentives for the implementation of innovative environmental technologies. Solving this problem requires a deep theoretical and legal analysis of existing mechanisms, identification of their shortcomings, as well as the development of new models of legal regulation focused on the synergy of environmental, economic and innovative factors.

Recent research and publications analysis. Such leading scientists as: A. P. Getman [1], H. V. Anisimova [2], V. L. Bredihina [3], M. V. Shulga [4] and others. However, the issue of direct legal mechanisms for stimulating the implementation of innovative environmental technologies was not given sufficient attention.

Paper objective. The purpose of this article is a comprehensive analysis of legal mechanisms designed to stimulate the introduction of innovative environmental technologies into economic activity, taking into account modern global trends and national challenges. Given the need to integrate environmental standards into the legal field of innovation and

economic policy of the state, the article provides for a study of the relationship between current regulatory legal acts, international obligations of Ukraine and the needs of practice in creating a favorable legal environment for the development of eco-technologies.

Within the framework of achieving the goal, the authors set the task of identifying key shortcomings of existing legal norms, analyzing existing instruments of economic and legal stimulation and assessing their effectiveness in the context of modern environmental and innovation challenges.

Paper main body. Stimulating entities to introduce innovative environmental technologies is a complex process that requires an integrated approach. Instead, the use of various economic, legal, financial and informational tools will help create a favorable environment for the development and implementation of environmentally friendly technologies, which will contribute to environmental protection and sustainable development.

Of course, first of all, it is necessary to talk about the regulatory and legal regulation of this issue. After all, the legal environment can be a powerful means of stimulating entities to introduce environmental technologies. Establishing mandatory environmental safety standards, restrictions on the use of pollutants and establishing requirements for waste treatment can force companies to turn directly to innovative solutions and developments.

It is obvious that economic incentives, together with financial mechanisms, play an important role. For example, governments can provide subsidies or tax breaks for companies that use environmentally friendly production technologies or reduce their emissions. Renewable energy tariffs and emissions trading can also be set to encourage companies to switch to cleaner production methods. Financial instruments such as green loans, investment funds and pollution risk insurance can reduce financial barriers. Dissemination of information, in turn, provides an idea of the advantages of environmental technologies, including training of subjects in their implementation, which can significantly increase the interest of participants in this process. Information campaigns, trainings and consultations provide an understanding of the advantages and opportunities for using innovative environmental technologies.

That is why, in continuing the study of the legal mechanism for stimulating subjects to introduce innovative environmental technologies, we consider it appropriate to address the issue of investment in the outlined area. Barriers to the adoption of innovative green technologies.

Conclusions of the research. The conducted research allows us to conclude that the introduction of innovative environmental technologies is one of the key prerequisites for ensuring environmental safety, increasing the competitiveness of the national economy and fulfilling Ukraine's international obligations in the field of climate and sustainable development. At the same time, the existing legal mechanisms for stimulating this process are characterized by fragmentation, low level of institutional coherence and limited effectiveness, which significantly reduces the effectiveness of their practical implementation.

Short abstract for an article

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of legal mechanisms for stimulating the introduction of innovative environmental technologies into the economic activities of entities in Ukraine. It is substantiated that global climate change, the deepening ecological crisis and the growing need for rational use of natural resources make it necessary to transition to an environmentally friendly model of the economy. One of the key tools of this process is innovative technologies that can minimize the negative impact of production on the environment. At the same time, the effectiveness of their implementation largely depends on the availability of an effective system of legal incentives, which should ensure the proper balance between environmental and economic interests.

It is established that the current legislative framework of Ukraine in the environmental sphere, as well as in the innovation sphere, is characterized by fragmentation, lack of coordination between individual regulatory legal acts and insufficient practical effectiveness. The existing legal norms are mostly declarative in nature and do not form effective economic and legal incentives for business.

The author proposes a conceptual approach to the formation of a comprehensive system of legal incentives for the implementation of innovative environmental technologies. It is emphasized that only the integration of legal, economic and organizational mechanisms can create conditions for the real implementation of environmental technologies and ensure sustainable development of Ukraine. The results of the study can be used in regulatory activities, in the preparation of strategies for state environmental and innovation policy, as well as in the practice of business entities focused on green modernization of production.

Keywords: environmental innovations, environmental technologies, incentive mechanisms, green economy.

Article details:

Received: 10 September 2025

Revised: 13 September 2025

Accepted: 14 September 2025

Рекомендоване цитування: Савчук О. О., Бутенко В. Б. Правові механізми стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій. *Економічна теорія та право*. 2025. №3 (62). С. 52–70. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-52>.

Suggested citation: Savchuk, O. O., & Butenko, V. B. (2025). Pravovi mekhanizmy stymuliuvannia vprovadzhennia innovatsiinykh ekolohichnykh tekhnolohii [Legal mechanisms for stimulating the implementation of innovative environmental technologies]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(62), 52–70. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-52> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-71>
УДК 347.73:336.22

О. О. ДМИТРИК

докторка юридичних наук, професорка,
заслужена діячка науки і техніки України,
завідувачка кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: o.o.dmytryk@nlu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5469-3867>
Web of Science ResearcherID:
[https://www.webofscience.com/wos/author/record/
AAU-7391-2020](https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAU-7391-2020)
Scopus Author ID: [https://www.scopus.com/
authid/detail.uri?authorId=57218916374](https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218916374)

А. М. КОТЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: a.m.kotenko@nlu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0790-2512>
Web of Science ResearcherID:
[https://www.webofscience.com/wos/author/record/
AAG-6599-2020](https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAG-6599-2020)

ПІЛЬГИ З ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ПРИ БУДІВНИЦТВІ ЖИТЛА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ¹

Стаття присвячена розгляду застосування пільг щодо ПДВ, передбачених п. 197.15 ст. 197 Податкового кодексу України стосовно операцій із постачання будівельно-

¹ © Дмитрик О. О., Котенко А. М., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

монтажних робіт при будівництві житла. Наголошено на неоднаковому тлумаченні та наслідках для платників податків і держави. На основі системного аналізу положень ПК України, ЦК України, спеціальних законів у сфері містобудування та житлових програм, а також Узагальнюючої податкової консультації Міністерства фінансів України № 397 від 09.08.2024, продемонстровано, що дефініції («житло», «доступне житло», «житло, що будується за державні кошти», «державні кошти», «будівельно-монтажні роботи») або відсутні у ПК України, або визначені через суміжні акти, що породжує «порочні кола» та призводить до неоднозначного правозастосування. Доведено, що невизначеність меж пільги, зокрема в проєктах відбудови за рахунок Фонду ліквідації наслідків агресії, створює ризики зміни підходів контролюючих органів і порушує принцип правомірних очікувань платника, чим нівелює податкове планування. Розкрито бюджетно-правову специфіку закупівель, з урахуванням чого піддано критиці положення Узагальнюючої податкової консультації № 397 щодо коригувань ПДВ без урахування статусу замовників – розпорядників коштів. У підсумку обґрунтовано потребу: 1) уніфікувати дефініції на рівні ПК України (зокрема «житло», «доступне житло», «державні кошти», «будівельно-монтажні роботи»); 2) встановити прозорий алгоритм застосування пільги для проєктів, що фінансуються повністю чи частково державою; 3) забезпечити єдність практики та передбачуваність оподаткування як умову балансу публічних і приватних інтересів при податково-правовому регулюванні.

Ключові слова: податкові пільги, податкове законодавство, принцип визначеності, правомірні очікування, податкове планування, контролюючі органи, адміністрування ПДВ, захист прав платників податків, тлумачення, податкова консультація, будівництво житла.

Постановка проблеми. Традиційно застосування податкових пільг розглядається правниками як один із способів досягнення балансу приватних і публічних інтересів у податково-правовому регулюванні, за якого держава вирішує досягнення різного роду економічних і соціальних цілей (зокрема тих, що стосуються стимулювання розвитку окремих галузей виробництва, інвестицій та ін.), а платник податків має цілком законний спосіб для зменшення податкового навантаження, здійснюючи податкове планування.

Згідно з пп. 30.1, 30.3, 30.4 ст. 30 Податкового кодексу України (далі – ПК України) *«податкова пільга – передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав, визначених пунктом 30.2 цієї статті. Платник податків вправі використовувати податкову пільгу з моменту виникнення відповідних підстав для її застосування і протягом усього строку її дії. Платник податків вправі відмовитися від використання податкової пільги (крім податкових*

пільг з податку на додану вартість) чи зупинити її використання на один або декілька податкових періодів, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Податкові пільги, не використані платником податків, не можуть бути перенесені на інші податкові періоди, зараховані в рахунок майбутніх платежів з податків та зборів або відшкодовані з бюджету» [6].

За умови раціонального використання податкових пільг досягається оптимальний баланс між наповненням бюджетів та стимулюванням економічного розвитку. Завдяки застосуванню пільг платник податків може оптимізувати розмір податкового зобов'язання з відповідного податку чи збору, отримати відстрочення або розстрочення сплати, скористатися податковими знижками. Очевидно, що це забезпечує: доцільне й ефективне управління власними коштами платника податків; оптимізацію співвідношення між його доходами й витратами; узгодження податкової політики суб'єкта господарювання в контексті його загальної бізнес-стратегії; належне прогнозування податкових наслідків і ризиків господарських операцій; визначення оптимальних моделей фінансування та розподілу прибутку; тощо.

Водночас застосування податкових пільг може мати і певні ризики, негативні наслідки для платників податків, настання яких пов'язується, поряд із іншим, із зміною підходів до тлумачення податково-правових норм органами держави. У цьому контексті останніми роками нагальною є проблема застосування пільг при сплаті податку на додану вартість (далі – ПДВ) при будівництві житла. Так, п. 197.15 ст. 197 ПК України закріплено, що *«звільняються від оподаткування операції з постачання будівельно-монтажних робіт з будівництва доступного житла та житла, що будується за державні кошти»* [6]. Таким чином, п. 197.15 ст. 197 ПК України передбачена податкова пільга з ПДВ, від якої платник податку на додану вартість відмовитися не може. При цьому відсутня визначеність у тому, що становить собою словосполучення «будівництво доступного житла» та «житло, що будується за державні кошти». На практиці це призводить до різного тлумачення і відповідно податкових наслідків для суб'єктів господарювання. Неоднозначне трактування вказаних понять контролюючими органами призводить до порушення принципу законних очікувань платника податків, адже він не може чітко передбачити податкові наслідки здійснюваних ним операцій, а застосування податкової пільги стає ризиковим. Не випадково Європейський суд з прав людини та Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошували, що принцип правомірних очікувань є невід'ємною частиною принципу правової визначеності, який у свою чергу становить основу верховенства права.

Цілком логічно, що, знижуючи податкове навантаження для суб'єктів, які задіяні в реалізації стратегічно важливих проєктів, законодавець стимулює

розвиток таких проєктів, чим наближує досягнення цілей державної політики (розвиток інфраструктури, забезпечення житлом, відбудова тощо). Яскравим прикладом може бути відновлення зруйнованого через збройну агресію житла. Так, кошти Фонду ліквідації наслідків агресії, що створений у складі спеціального фонду державного бюджету, спрямовуються на будівництво або ремонт житла, і ці роботи підпадають під звільнення від ПДВ як будівництво за державні кошти. У 2024 р. ДПС звернула увагу на ці проєкти, підкресливши необхідність застосування п. 197.15 ПК України [19]. Однак сталося це запізно, оскільки підрядники вже уклали договори з урахуванням ПДВ, отримали кошти і навіть сплатили частину податку державі.

Коментуючи ситуацію, у якій опинилися будівельники, спеціалісти наводять такий слушний приклад: «...підрядник отримав від держави контракт на 120 млн гривень і при виконанні цього підряду 80% від цієї суми будуть становити різні витрати з ПДВ. Адже оподатковуються витрати на матеріали, оплату спеціалізованим субпідрядникам, оренду техніки чи її придбання. Тобто у підрядника цих грошей фактично немає – він витратив їх на супутні речі. При цьому нараховується ПДВ тільки на ту частину, яку він робить самостійно – до 20%. Але ДПС вирішили, що ці 20% підрядник повинен повернути. Логіка ДПС – вони не будуть нараховувати ПДВ і з тих 120 млн гривень, які підряднику перерахувала держава, 20 млн він має повернути і виконати підряд за 100 млн. Якщо він витратив на проєкт 116 млн, то де можна взяти 20 млн – не зрозуміло. Оскільки він отримав 120 млн і 20 млн з нього зняли, у нього лишається 100 млн, а витратна частина на 16 млн більша. Де ще брати 16 млн для виконання підряду, не зрозуміло» [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сплати ПДВ і податкових пільг в цілому, а також пільгування ПДВ, привертають увагу низки науковців: Ю. О. Костенко (Yu. O. Kostenko) [2], І. Є. Криницький (I. Ye. Krynytskyi) [3], А. В. Савінова (A. V. Savinova) [15], А. М. Соколовська (A. M. Sokolovska) [16], Л. В. Товкун (L. V. Tovkun) [17] та ін. Однак ця тематика дедалі більше актуалізується.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз змісту п. 197.15 ст. 197 ПК України в контексті застосування податкових пільг при будівництві житла та тлумачення цієї норми контролюючими органами і Міністерством фінансів України.

Виклад основного матеріалу. Наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо окремих питань застосування режиму звільнення від оподаткування податком на додану вартість, встановленого пунктом 197.15 статті 197 Податкового кодексу України» від 09.08.2024 №397 затверджена Узагальнююча податкова консультація щодо

окремих питань застосування режиму звільнення від оподаткування податком на додану вартість, встановленого пунктом 197.15 статті 197 Податкового кодексу України (далі – УПК № 397) [12].

Базуючись на положеннях підп. 14.1.172 п. 14.1 ст. 14, підп. 14.1.173 п. 14.1 ст. 14, п. 52.6 ст. 52 ПК України, констатуємо, що узагальнююча податкова консультація є результатом періодичного узагальнення індивідуальних податкових консультацій, а також аналізу обставини, що свідчать про неоднозначність окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Розділом I Порядку надання узагальнюючих податкових консультацій, затвердженим наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку надання узагальнюючих податкових консультацій» від 27.09.2017 № 811 (далі – Порядок надання узагальнюючих податкових консультацій), передбачено, що *«узагальнюючі податкові консультації надаються: за результатами періодичного узагальнення індивідуальних податкових консультацій, наданих контролюючими органами платникам податків; у разі наявності обставин, що свідчать про неоднозначність окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи»* [10].

Відповідно до розділу III Порядку надання узагальнюючих податкових консультацій *узагальнююча податкова консультація має містити: тему консультації; визначення податку, збору, обов'язкового платежу, питань їх адміністрування, щодо яких надається консультація; опис питань, що порушуються; посилання на конкретні норми законодавства, щодо яких надається консультація; обґрунтування застосування норм законодавства; стислий висновок за результатами аналізу щодо практичного застосування норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючий орган* [10].

Змістовно УПК № 397 складається з 4 частин. Перша частина містить визначення окремих понять. Друга частина містить положення про особливості цивільного обороту об'єктів незавершеного будівництва і майбутніх об'єктів нерухомості та положення глави 61 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) «Підряд». Третя частина містить положення про правові основи оподаткування ПДВ. Четверта частина містить питання і відповіді щодо окремих понять, застосованих у п. 197.15 ст. 197 ПК України, та питання і відповіді щодо особливостей нарахування ПДВ у контексті п. 197.15 ст. 197 ПК України.

Звернімо увагу на першу частину УПК № 397, у якій надано визначення окремих понять, зокрема :

«Об'єкти житлової нерухомості – це будівлі, зареєстровані згідно із законодавством як об'єкти житлової нерухомості, дачні та садові будинки (підпункт 14.1.129 пункту 14.1 статті 14 розділу I ПКУ).

Житловий будинок – будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання (підпункт «а» підпункту 14.1.129.1 підпункту 14.1.129 пункту 14.1 статті 14 розділу I ПКУ).

Будівля – штучно створений об'ємний об'єкт, що складається з несучих та огорожувальних або сполучених (несучоогорожувальних) конструкцій, які утворюють наземні, надземні або підземні приміщення, призначені для життєдіяльності людей та виробництва продукції (Державні будівельні норми України (ДБН) А.2.2–3:2014 «Склад та зміст проектної документації на будівництво», затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 04.06.2014 № 163, із змінами і доповненнями (далі – ДБН А.2.2–3:2014)).

Будівництво – це нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт об'єкта будівництва (пункт 1 частини першої статті 1 Закону України від 17.02.2011 № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності», із змінами і доповненнями (далі – Закон № 3038-VI)).

Роботи – будівельні, монтажні, проектні, пусконаладжувальні та інші роботи, пов'язані з будівництвом об'єкта (пункт 3 Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2005 № 668, із змінами і доповненнями (далі – Загальні умови № 668)).

Будівельні роботи – це роботи з нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту (пункт 2 Порядку виконання підготовчих та будівельних робіт, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 № 466 (далі – Порядок № 466)).

Нове будівництво – зведення будівель та споруд, їх комплексів, що здійснюється з метою створення об'єктів виробничого і невиробничого призначення (ДБН А.2.2–3:2014).

Згідно з Правилами утримання жилих будинків та прибудинкових територій, затвердженими наказом Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 17.05.2005 № 76, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 25.08.2005 за № 927/11207, із змінами і доповненнями:

реконструкція жилого будинку – комплекс будівельних робіт, спрямованих на поліпшення експлуатаційних показників приміщень жилого будинку шляхом їх перепланування та переобладнання, надбудови, вбудови, прибудови

з одночасним приведенням їх показників відповідно до нормативно-технічних вимог;

капітальний ремонт будинку – комплекс ремонтно-будівельних робіт, пов'язаних з відновленням або поліпшенням експлуатаційних показників будинку, із заміною або відновленням несучих або огорожувальних конструкцій, інженерного обладнання та обладнання протипожежного захисту без зміни будівельних габаритів об'єкта та його техніко-економічних показників.

Відповідно до пункту 3 Загальних умов № 668:

замовник – сторона договору підряду, яка за власним рішенням або дорученням інвестора розміщує замовлення на виконання робіт (будівництво об'єкта), приймає закінчені роботи (об'єкт будівництва) та оплачує їх;

підрядник – сторона договору підряду, яка виконує та передає замовнику закінчені роботи (об'єкт будівництва), передбачені договором підряду;

генеральний підрядник – підрядник, який залучає до виконання робіт третіх осіб (субпідрядників), залишаючись відповідальним перед замовником за результати їх роботи;

договірна ціна – визначена на основі кошторису, узгоджена сторонами і обумовлена у договорі підряду ціна (вартість) робіт» [12].

Підкреслимо, що наведене широке цитування змісту податкової консультації пояснюється методологією юридичного аналізу і дозволяє продемонструвати реальний стан ситуації, тим самим допомагає читачу самостійно оцінити контекст і разом з авторами спиратися на достовірний аналіз нормативних положень. Отже, в УПК № 397 надано визначення таких понять: об'єкти житлової нерухомості, житловий будинок, будівля, будівництво, роботи, будівельні роботи, нове будівництво, реконструкція жилого будинку, капітальний ремонт будинку, замовник, підрядник, генеральний підрядник, договірна ціна. При цьому, на наш погляд, усупереч положенням розділу III Порядку надання узагальнюючих податкових консультацій в УПК № 397 не обґрунтовано застосування відповідних норм законодавства, де визначаються поняття, які не містить п. 197.15 ст. 197 ПК України. Наприклад, п. 197.15 ст. 197 ПК України не містить поняття «об'єкти житлової нерухомості», а містить поняття «житло», «доступне житло» та «житло, що будується за державні кошти».

Нагадаємо, що згідно із ст. 5 ПК України «*поняття, правила та положення, установлені цим Кодексом та законами з питань митної справи, застосовуються виключно для регулювання відносин, передбачених статтею 1 цього Кодексу. У разі якщо поняття, терміни, правила та положення інших актів суперечать поняттям, термінам, правилам та положенням цього Кодексу, для регулювання відносин оподаткування застосовуються поняття, терміни, правила та положення цього Кодексу. Інші терміни, що застосовуються*

у цьому Кодексі і не визначаються ним, використовуються у значенні, встановленому іншими законами» [6]. Таким чином, якщо певні поняття та терміни, що застосовані в ПК України, у ПК України не визначено, відповідні поняття й терміни застосовуються у значенні, встановленому іншими законами.

Також наголосимо, що в УПК № 397 не надано визначення поняття «будівельно-монтажні роботи». Натомість надано визначення поняття «будівельні роботи» з посиланням на Порядок виконання підготовчих та будівельних робіт, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 № 466. Відповідно до п. 1 Порядку виконання підготовчих та будівельних робіт цей Порядок визначає механізм набуття права на виконання підготовчих та будівельних робіт. Отже, у зазначеному Порядку (п. 2) надається визначення будівельних робіт та підготовчих робіт.

Також ПК України не містить визначення поняття «будівництво». Цей термін закріплено п. 1 ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» «будівництво – нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт об'єкта будівництва» [14]. Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» «об'єктами будівництва є будинки, будівлі, споруди будь-якого призначення, їх комплекси та частини, лінійні об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури (крім трубопроводів внутрішньогосподарських меліоративних систем)» [14]. Таким чином, під будівництвом слід розуміти нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт будинку, будівлі, споруди будь-якого призначення, їх комплекси та частини, лінійні об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури (крім трубопроводів внутрішньогосподарських меліоративних систем).

ПК України не містить визначення поняття «доступне житло». Натомість його зазначено в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» «доступне житло – збудовані і ті, що будуються за державної підтримки, житлові будинки (комплекси) та квартири» [9]. Згідно з ч. 2 ст. 4 вищевказаного Закону «державна підтримка будівництва доступного житла полягає у сплаті державою 30 відсотків вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або наданні пільгового іпотечного житлового кредиту. Державна підтримка у розмірі 50 відсотків вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або пільгового іпотечного житлового кредиту надається особам, на яких поширюється дія пунктів 19–24 частини першої статті 6, пунктів 10–15 частини другої статті 7 та абзаців другого, четвертого і шостого частини першої статті 10¹ Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, а також внутрішньо переміщеним особам, на яких поширюється дія Закону України “Про забезпечення

прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” . Право на отримання державної підтримки надається громадянам, які потребують поліпшення житлових умов відповідно до законодавства» [9].

Таким чином, доступне житло – це збудовані і ті, що будуються за державної підтримки, житлові будинки (комплекси) та квартири. У свою чергу державна підтримка полягає у сплаті державою 30 відсотків (для визначеного кола осіб 50 відсотків) вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або наданні пільгового іпотечного житлового кредиту.

Звертає на себе увагу, що трактування поняття «доступне житло» здійснено через категорію «державна підтримка», а визначення поняття «державна підтримка» через категорію «доступне житло». Такий підхід порушує правило заборони порочного кола: заборона визначуване визначати через визначальне, яке у свою чергу визначається через визначуване [4].

Відповідно до частин 3 та 4 ст. 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» *«державна підтримка надається з розрахунку не більш як 21 квадратний метр на одну особу та додатково 10,5 квадратних метра загальної площі житла на сім'ю. Решту вартості житла сплачує громадянин, який уклав договір про будівництво (придбання) доступного житла, за власні кошти. Пільговий іпотечний житловий кредит – фінансовий кредит, що надається громадянину для будівництва або придбання доступного житла уповноваженим банком, рефінансування якого здійснює Державна іпотечна установа або Національний банк України, чи фінансовою установою – виконавцем державної цільової програми будівництва (придбання) доступного житла» [9].*

Враховуючи визначення поняття «будівництво», надане п. 1 ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», та визначення поняття «доступне житло», надане в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва», можна дійти висновку, що словосполучення «з будівництва доступного житла» з метою застосування положень п. 197.15 ст. 197 ПК України слід тлумачити як нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт тих, що будуються, та побудованих за державної підтримки житлових будинків (комплексів) та квартир. Державна підтримка полягає у сплаті державою 30 відсотків (для визначеного кола осіб 50 відсотків) вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або наданні пільгового іпотечного житлового кредиту.

Таким чином, під будівництвом доступного житла слід розуміти нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт тих, що будуються, та побудованих за державної підтримки житлових будинків (комплексів) та

квартир. Державна підтримка полягає у сплаті державою 30 відсотків (для визначеного кола осіб 50 відсотків) вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або наданні пільгового іпотечного житлового кредиту.

Як ми зазначали вище, ПК України не містить ані визначення поняття «житло, що будується за державні кошти», ані визначення поняття «житло». Водночас у ст. 379 ЦК України надано визначення поняття «житло фізичної особи». *«Житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жите приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них»* [18].

У підп. 14.1.129 п. 14.1 ст. 14 ПК України надано визначення поняття «об'єкти житлової нерухомості»: *«Об'єкти житлової нерухомості – будівлі, зареєстровані згідно із законодавством як об'єкти житлової нерухомості, дачні та садові будинки»* [6].

У позначеному контексті звертаємо увагу на чергове порушення законодавцем правила заборони порочного кола (заборона визначуване визначати через визначальне, яке у свою чергу визначається через визначуване) [4]: об'єкти житлової нерухомості визначаються як будівлі, які зареєстровані як об'єкти житлової нерухомості.

Отже, об'єкти житлової нерухомості згідно із ПК України складаються з (1) будівель, що зареєстровані згідно із законодавством як об'єкти житлової нерухомості; (2) дачних будинків; (3) садових будинків.

У підпунктах 14.1.129.2 та 14.1.129.3 підп. 14.1.129 п. 14.1 ст. 14 ПК України надано визначення понять «садовий будинок» та «дачний будинок». У підп. 14.1.129.1 підп. 14.1.129 п. 14.1 ст. 14 ПК України надається перелік *«будівель, що зареєстровані згідно із законодавством як об'єкти житлової нерухомості, а також їх складові частини, які є самостійними об'єктами нерухомого майна»* [6].

У підсумку системний аналіз положень ПК України дозволяє констатувати, що цей кодифікований акт не містить окремого переліку будівель, що зареєстровані згідно із законодавством як об'єкти житлової нерухомості. Таким чином, видається неможливим відмежувати *«будівлі, що зареєстровані згідно із законодавством як об'єкти житлової нерухомості»* та складові частини будівель, які є самостійними об'єктами нерухомого майна.

Підпунктом 14.1.129.1 підп. 14.1.129 п. 14.1 ст. 14 ПК України до будівель, зареєстрованих згідно із законодавством як об'єкти житлової нерухомості, а також їх складові частини, які є самостійними об'єктами нерухомого майна, зокрема, віднесено:

«житловий будинок – будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами,

і призначена для постійного у ній проживання. Житлові будинки поділяються на житлові будинки садибного типу та житлові будинки квартирної типу різної поверховості. Житловий будинок садибного типу – житловий будинок, розташований на окремій земельній ділянці, який складається із житлових та допоміжних (нежитлових) приміщень (передпокій, кухня, коридор, веранда, вбиральня, комора, приміщення для автономної системи опалення, пральня тощо). Прибудова до житлового будинку – частина будинку, розташована поза контуром його капітальних зовнішніх стін, і яка має з основною частиною будинку одну (або більше) спільну капітальну стіну. Квартира – ізольоване помешкання в житловому будинку, призначене та придатне для постійного у ньому проживання. Котедж – одно-, півтораповерховий будинок невеликої житлової площі для постійного чи тимчасового проживання з присадибною ділянкою. Кімнати у багатосімейних (комунальних) квартирах – ізольовані помешкання в квартирі, в якій мешкають двоє чи більше квартирнаймачів» [6].

Ураховуючи визначення «житла фізичної особи», що закріплено у ст. 379 ЦК України, та визначення «житлового будинку», що закріплено у підп. 14.1.129.1 підп. 14.1.129 п. 14.1 ст. 14 ПК України, можна дійти висновку, що у ст. 379 ЦК України під житлом фізичної особи розуміється саме житловий будинок садибного типу. Житловий будинок садибного типу та квартира як житло фізичної особи є однорядковими категоріями.

Таким чином, під поняттям «житло» у словосполученні «житло, що будується за державні кошти» в п. 197.15 ст. 197 ПК України слід розуміти житловий будинок садибного типу та квартиру.

Також зазначимо, до відповідно до п. 3.3 розділу 3 ДБН В.2.2–15:2019 «Житлові будинки. Основні положення» «“багатоквартирний житловий будинок” – житловий будинок, що включає три і більше квартир, приміщення загального користування і загальні інженерні системи. Може бути зблокованого, секційного, коридорного, галерейного і терасного типів» [1].

Отже, багатоквартирний житловий будинок включає три і більше квартири, які за змістом підп. 14.1.129.1 підп. 14.1.129 п. 14.1 ст. 14 ПК України є окремими самостійними об'єктами нерухомого майна.

ПК України не містить визначення поняття «державні кошти». У ст. 1 Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 №2289-VI (набрав чинності 30.06.2010; введений у дію 30.07.2010; втратив чинність 20.04.2014) державні кошти було визначено як «кошти Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, кошти Національного банку України, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування, кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування

на випадок безробіття, кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, кошти, передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», кошти установ чи організацій, утворених у встановленому порядку державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями чи органами місцевого самоврядування, кошти державних та місцевих фондів, кошти державного оборонного замовлення, кошти державного замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб, кошти державного матеріального резерву, кошти Аграрного фонду, кошти Фонду соціального захисту інвалідів, кошти, які надаються замовникам під гарантії Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування за кредитами, позиками, які надаються іноземними державами, банками, міжнародними фінансовими організаціями або на умовах співфінансування разом з іноземними державами, банками, міжнародними фінансовими організаціями» [13].

Редакційно ПК України містить п. 197.15 ст. 197 ще з моменту прийняття цього кодифікованого акта – 02.12.2010 та набрання чинності 01.01.2011. Інакше кажучи, п. 197.15 ст. 197 ПК України за змістом до теперішнього часу не змінювався. Як вбачається, поняття «державні кошти» у п. 197.15 ст. 197 ПК України було застосовано у зв'язку з визначенням змісту цього поняття в тоді чинному Законі України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 № 2289-VI [13]. Однак уже в Законі України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04.2014 № 1197-VII, відповідно до якого з 20.04.2014 втратив чинність Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 № 2289-VI, поняття «державні кошти» не визначається та у фінансовому законодавстві не застосовується [14].

У зв'язку із втратою чинності Законом України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 № 2289-VI поняття «державні кошти» в чинному законодавстві не визначається. Разом із тим, ураховуючи надане в Законі України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 № 2289-VI визначення поняття «державні кошти», можна дійти висновку, що під державними коштами слід розуміти кошти державного бюджету та кошти позабюджетних фондів, утворених державою.

Таким чином, під будівництвом житла, що будується за державні кошти слід розуміти нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний

ремонт житлового будинку садибного типу та квартири за кошти державного бюджету та кошти позабюджетних фондів, утворених державою.

Ще один аспект, вартий уваги. Як вбачається, важливо чітко розрізнити ці два поняття: «житло, що будується за державні кошти» і «доступне житло». Якщо в останньому держава оплачує лише частину, а решту – будь-який інший суб'єкт, то у випадку житла за державні кошти держава оплачує всю вартість такого будівництва. Це принципова різниця, яка й зумовила виокремлення двох категорій у тексті ПК України. Тож ПК України встановлює пільгу для обох ситуацій: і коли операції фінансуються коштами бюджету у відповідній частині (доступне житло), і коли повністю фінансування йде за рахунок держави. Цілком очевидно, що мета однакова, а саме здешевити такі проекти, знизити податкове навантаження у вигляді ПДВ, що в підсумку або дозволяє зекономити бюджетні кошти, або здешевлює житло для кінцевих отримувачів.

Висновки. Звільнення від оподаткування ПДВ товарів, робіт та послуг, що придбаваються за кошти державного бюджету, є логічним, адже ПДВ у повному обсязі надходить до державного бюджету. Разом із тим ПК України не встановлює таке звільнення щодо операцій для всіх товарів, робіт та послуг, що придбаваються за кошти державного бюджету. Навряд чи така ситуація може оцінюватися позитивно. На наше переконання, відсутність єдиного підходу до звільнення від ПДВ операцій за бюджетні кошти фактично створює нерівність між платниками податків, які перебувають у схожих умовах. Справа в тому, що у разі коли одні операції, оплачувані коштами бюджету, звільняються від оподаткування, а інші – ні, податкове навантаження стає вибіркоким, що суперечить принципу рівності всіх платників податків. Окрім того, така ситуація порушує нейтральність ПДВ, адже для певних видів закупівель податок фактично перекладається з одного бюджету на інший, не створюючи економічного змісту. Платники податків мають право розраховувати на передбачувану послідовність як у цілому державної податкової політики, так і дій контролюючих органів, а значить, на передбачуване застосування норм податкового законодавства. Якщо держава логічно надає пільги при сплаті ПДВ для окремих операцій, то платники можуть очікувати аналогічного підходу до інших подібних випадків. Цим реалізується принцип правомірних очікувань платника податків, що є складовою принципу визначеності.

Позиція Міністерства фінансів України, викладена в УПК № 397, не видається виваженою з кількох причин. По-перше, окремі поняття, які тлумачаться в УПК № 397, не застосовано в п. 197.15 ст. 197 ПК України. Натомість не надано тлумачення поняттю «будівництво житла, що будується за державні кошти». По-друге, запропонований алгоритм дій платника ПДВ щодо по-

вернення попередньо нарахованого податку на додану вартість і дій замовника з компенсації платнику ПДВ втрат на повернення ПДВ за товарами / послугами, необоротними активами (у тому числі наданими субпідрядними організаціями), які призначені для використання або починають використовуватися повною мірою в операціях, звільнених від оподаткування ПДВ, не враховує бюджетну природу відносин із публічних закупівель. По-третє, постановою Кабінету Міністрів України «Про виділення коштів з фонду ліквідації наслідків збройної агресії» від 25.07.2023 № 770 [7] та постановою Кабінету Міністрів України «Про виділення коштів з фонду ліквідації наслідків збройної агресії» від 05.03.2024 № 247 [8] Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України визначене головним розпорядником та відповідальним виконавцем бюджетної програми (КПКВК 3111360 «Будівництво та відновлення об'єктів інфраструктури, житлового та громадського призначення, громадських будинків та споруд»). Одержувачами бюджетних коштів визначено державні підприємства та організації, які належать до сфери управління Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури та виконують функції замовника робіт. За таких умов рекомендація (відповідь на питання 5 в УПК № 397) щодо повернення саме замовнику попередньо нарахованого ПДВ не враховує бюджетної природи відносин.

Усе наведене нагально засвідчує потребу: 1) уніфікувати дефініції на рівні ПК України (зокрема «житло», «доступне житло», «державні кошти», «будівельно-монтажні роботи»); 2) встановити прозорий алгоритм застосування пільги для операцій за проектами, що фінансуються повністю чи частково державою; 3) забезпечити єдність практики та передбачуваність оподаткування як умову балансу публічних і приватних інтересів при податково-правовому регулюванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ДБН В.2.2–15:2019 «Житлові будинки. Основні положення»: наказ М-ва регіон. розвитку, будівництва та житлово-комун. госп-ва України від 26.03.2019 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0087858-19>.
2. Костенко Ю. О. Податкове стимулювання суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6 (47). С. 101–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.20>.
3. Криницький І. Є. Податкова пільга як елемент правового механізму податкового платежу. *Фінансове право*. 2012. № 3 (21). С. 16–19.
4. Логіка: підручник / О. М. Юркевич, С. В. Качурова, О. П. Невельська-Гордєєва та ін.; за заг. ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2022. С. 65.
5. Новіков С. Підрядники, що відбудовують житло за коштом держави, можуть зупинити всі роботи. *РБК-Україна*. 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/pidryadniki-shcho-vidbudovuyut-zhitlo-zamovlennya-1721925817.htm>.

6. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Про виділення коштів з фонду ліквідації наслідків збройної агресії : постанова Каб. Міністрів України від 25.07.2023 № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2023-%D0%BF>.
8. Про виділення коштів з фонду ліквідації наслідків збройної агресії : постанова Каб. Міністрів України від 05.03.2024 № 247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/247-2024-%D0%BF/ed20240305>.
9. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва : Закон України від 25.12.2008 № 800-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17>.
10. Про затвердження Порядку надання узагальнюючих податкових консультацій : наказ М-ва фінансів України від 27.09.2017 № 811. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1266-17>.
11. Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо окремих питань застосування режиму звільнення від оподаткування податком на додану вартість, встановленого пунктом 197.15 статті 197 Податкового кодексу України : наказ М-ва фінансів України від 09.08.2024 № 397. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0397201-24>.
12. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 01.06.2010 № 2289-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2289-17>.
13. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10.04.2014 № 1197-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-18>.
14. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#n49>.
15. Савінова А. В. Ознаки податкових пільг. *Держава та регіони*. 2023. № 3 (81). С. 332–340. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.53>.
16. Соколовська А. М. Упровадження концепції податкових пільг в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Фінанси України*. 2022. № 7. С. 32–56. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.07.032>.
17. Товкун Л. В. Місце податку на додану вартість у податковій системі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 112–114. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15921/1/Tovkun_112-114.pdf.
18. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
19. Щодо окремих питань застосування режиму звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання будівельно-монтажних робіт з будівництва доступного житла та житла, що будується за державні кошти. URL: <https://cvp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-813338.html>.

REFERENCES

1. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho gospodarstva Ukrainy. (2019). Residential buildings. Basic provisions: DBN V.2.2–15:2019: Order of March 26, 2019 No. 87. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0087858-19#Text> [in Ukrainian].

2. Kostenko, Yu. O. (2022). Tax incentives for small businesses under martial law. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, 6(47), 101–105. <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.20> [in Ukrainian].
3. Krynytskyi, I. Ye. (2012). Tax benefit as an element of the legal mechanism of tax payment. *Finansove pravo*, 3(21), 16–19. [in Ukrainian].
4. Yurkyevych, O. M., Kachurova, S. V., Nevelska-Hordieieva, O. P., et al. (2022). Logic: Textbook (O. H. Danylyan, Ed.). Kharkiv: Pravo, p. 65 [in Ukrainian].
5. Novikov, S. (2024). Contractors rebuilding housing at the state's expense may stop all work. RBC-Ukraine. Retrieved from <https://www.rbc.ua/rus/news/pidryadniki-shcho-vidbudovuyut-zhitlo-zamovlennya-1721925817.htm> [in Ukrainian].
6. Tax Code of Ukraine: Law of December 2, 2010 No. 2755-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
7. On allocation of funds from the Fund for the Elimination of the Consequences of Armed Aggression: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 25, 2023 No. 770. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2023-%D0%BF> [in Ukrainian].
8. On allocation of funds from the Fund for the Elimination of the Consequences of Armed Aggression: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 5, 2024 No. 247. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/247-2024-%D0%BF/ed20240305> [in Ukrainian].
9. On preventing the impact of the global financial crisis on the development of the construction industry and housing construction: Law of Ukraine of December 25, 2008 No. 800-V. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17> [in Ukrainian].
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2017). On approval of the Procedure for providing generalized tax consultations: Order of September 27, 2017 No. 811. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1266-17> [in Ukrainian].
11. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2024). On approval of the Generalized Tax Consultation on certain issues of applying the exemption from VAT established by paragraph 197.15 of Article 197 of the Tax Code of Ukraine: Order of August 9, 2024 No. 397. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0397201-24> [in Ukrainian].
12. On public procurement: Law of Ukraine of June 1, 2010 No. 2289-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2289-17> [in Ukrainian].
13. On public procurement: Law of Ukraine of April 10, 2014 No. 1197-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-18> [in Ukrainian].
14. On regulation of urban development activities: Law of Ukraine of February 17, 2011 No. 3038-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#n49> [in Ukrainian].
15. Savinova, A. V. (2023). Features of tax benefits. *Derzhava ta rehiony*, 3(81), 332–340. <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.53> [in Ukrainian].
16. Sokolovska, A. M. (2022). Implementation of the concept of tax benefits in Ukraine: Problems and ways to solve them. *Finansy Ukrainy*, 7, 32–56. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.07.032> [in Ukrainian].
17. Tovkun, L. V. (2018). The place of value added tax in the tax system of Ukraine. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 112–114. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15921/1/Tovkun_112-114.pdf [in Ukrainian].

18. Civil Code of Ukraine: Law of January 16, 2003 No. 435-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
19. On certain issues of applying the VAT exemption regime to operations for the supply of construction and installation works for affordable housing and housing built at public expense. Retrieved from <https://cvp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-813338.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 11.08.2025

Стаття пройшла рецензування: 28.08. 2025

Стаття рекомендована до опублікування: 19.09.2025

O. O. DMYTRYK

Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

A. M. KOTENKO

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Financial Law, Ukraine, Kharkiv

VAT EXEMPTIONS IN HOUSING CONSTRUCTION: CURRENT ISSUES IN LEGAL REGULATION

Problem setting. The application of tax incentives is considered by lawyers as one of the ways to achieve a balance between private and public interests in tax and legal regulation, whereby the state decides to achieve various economic and social goals, and the taxpayer has a completely legal way to reduce the tax burden by engaging in tax planning. At the same time, the application of tax incentives may also entail certain risks and negative consequences for taxpayers, the occurrence of which is associated, among other things, with changes in the approaches to the interpretation of tax and legal norms by state authorities.

Recent research and publication analysis.

The issues of VAT payment and tax incentives in general, as well as VAT exemptions, have attracted the attention of a number of scholars: Yu. O. Kostenko, I. Ye. Krynytskyi, A. V. Savinova, A. M. Sokolovska, L. V. Tovkun, and others. However, this topic is becoming increasingly relevant.

Paper objective. The purpose of this article is to analyze the content of paragraph 197.15 of Article 197 of the Tax Code of Ukraine in the context of the application of tax incentives for housing construction and the interpretation of this provision by the regulatory authorities and the Ministry of Finance of Ukraine.

Paper main body. The article is devoted to the consideration of the application of VAT exemptions provided for in paragraph 197.15 of Article 197 of the Tax Code of Ukraine in relation to transactions involving the supply of construction and installation works in

the construction of housing. The emphasis is on the inconsistent interpretation and consequences for taxpayers and the state. Based on a systematic analysis of the provisions of the Tax Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, special laws in the field of urban development and housing programs, as well as the General Tax Consultation of the Ministry of Finance of Ukraine No. 397 dated August 9, 2024, it is demonstrated that the definitions (“housing,” “affordable housing,” “housing built with state funds,” “state funds,” “construction and installation works”) are either absent from the Tax Code of Ukraine or defined through related acts, which creates “vicious circles” and leads to ambiguous law enforcement. It has been proven that the uncertainty of the scope of the exemption, in particular in reconstruction projects financed by the Fund for the Elimination of the Consequences of Aggression, creates risks of changes in the approaches of regulatory authorities and violates the principle of legitimate expectations of the taxpayer, thereby negating tax planning. The budgetary and legal specifics of procurement are revealed, and, taking this into account, the provisions of General Tax Consultation No. 397 on VAT adjustments without taking into account the status of customers-administrators of funds are criticized.

Conclusions of the research. Exemption from value added tax on goods, works, and services purchased with state budget funds is logical, since VAT is paid in full to the state budget. At the same time, the Tax Code of Ukraine does not establish such an exemption for transactions involving all goods, works, and services purchased with state budget funds. This situation can hardly be viewed positively.

As a result, the need to: (1) unify definitions at the level of the Tax Code of Ukraine (in particular, “housing,” “affordable housing,” “state funds,” “construction and installation works”); (2) establish a transparent algorithm for applying the exemption to projects financed wholly or partly by the state; (3) ensure uniformity of practice and predictability of taxation as a condition for balancing public and private interests in tax and legal regulation.

Short abstract for an article

Abstract. The article is devoted to the consideration of VAT exemptions for construction and installation works in housing construction. It highlights the inconsistent interpretation and consequences for taxpayers and the state. Based on a systematic analysis of the provisions of the Tax Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, special laws in the field of urban development and housing programs, it is demonstrated that the definitions (“affordable housing,” “housing built with state funds,” “state funds,” “construction and installation works”) are either absent from the Tax Code of Ukraine or defined through related acts, which creates “vicious circles” and leads to ambiguous law enforcement. It has been proven that the uncertainty of the scope of the benefit, in particular in reconstruction projects financed by the Fund for the Elimination of the Consequences of Aggression, creates risks of changes in the approaches of regulatory authorities and violates the principle of legitimate expectations of the taxpayer, thereby negating tax planning.

Keywords: tax benefits, tax legislation, principle of certainty, legitimate expectations, tax planning, regulatory authorities, VAT administration, protection of taxpayers' rights, interpretation, tax advice, housing construction.

Article details:

Received: 11 August 2025

Revised: 28 August 2025

Accepted: 19 September 2025

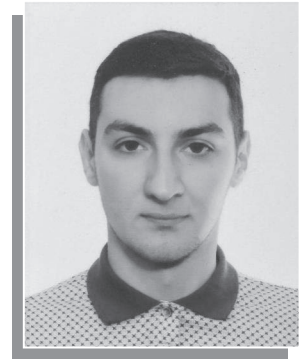
Рекомендоване цитування: Дмитрик О. О., Котенко А. М. Пільги з податку на додану вартість при будівництві житла: сучасні проблеми правового регулювання. *Економічна теорія та право*. 2025. № 3 (62). С. 71–89. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-71>.

Suggested citation: Dmytryk, O. O., & Kotenko, A. M. (2025). Pilhy z podatku na dodanu vartist pry budivnytstvi zhytla: suchacni problemy pravovoho rehulivannia [VAT exemptions in housing construction: current issues in legal regulation]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(62), 71–89. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-71> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-90>
УДК 347.73:336.02

Д. В. АКСЬОНОВ

аспірант кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: d.v.aksonov@nlu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-2546-3983>

ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПРАВОВОГО ПЕРІОДУ¹

У статті досліджено поняття податкових пільг, їхні ознаки та співвідношення з іншими правовими категоріями. Проаналізовано наукові підходи до визначення сутності податкових пільг. Встановлено, що податкові пільги мають дуалістичний характер: з одного боку, виступають формою державної допомоги та податкового стимулювання, з іншого, – є винятком із загального режиму оподаткування. Окрему увагу приділено так званим «воєнним пільгам», запровадженим у період воєнного стану, які характеризуються непослідовністю законодавчої практики та порушенням принципів верховенства права, юридичної визначеності, стабільності податкового законодавства.

У статті використано формально-юридичний, логіко-юридичний, описовий, порівняльний, структурний і функціональний методи дослідження. Зроблено висновок про перспективність вивчення особливостей установлення та застосування податкових пільг у післявоєнному відновленні економіки України.

Ключові слова: платники податків, принципи податкового законодавства, єдиний податок, податок на додану вартість, оподаткування, податкова система, фіскальні стимули, правове регулювання.

Постановка проблеми. Традиційно податкові пільги визначаються науковцями як факультативний елемент податку або збору, тобто вони не є обов'язковими для визначення під час встановлення певного податку або збору. Відомо, що зазначене правове явище є предметом не тільки наукових

¹ © Аксьонов Д. В., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

дискусій, а й публіцистичних, а також дискусій правників-практиків (адвокатів, прокурорів, суддів, посадових осіб податкових органів, юристів, посадових / виборних осіб органів влади тощо), у тому числі бухгалтерів та, звісно, платників податків. Убачається, що така всебічна увага до цього явища, по-перше, зумовлена саме законною можливістю звільнитися від нарахування та сплати податків; по-друге, його характером як форми державної допомоги, засобу податкових стимулів та преференцій; по-третє, впливом його на результат наповнення бюджетів відповідних рівнів; по-четверте, правовою природою та значенням; по-п'яте, своїм місцем у механізмі податку та правовому статусі платника податку; по-шосте, своєю процесуальною стороною (процедурою встановлення, застосування, принципами цих процедур) тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Показово, що дослідженню різних сторін визначення правової природи податкових пільг приділяли увагу численні науковці, наприклад: М. П. Кучерявенко (M. P. Kucerjavenko), Вишемирський М. І. (Vysemyrskyj M. I.), Кобильнік Д. А. (Kobylnik D. A.), О. О. Дмитрик (O. O. Dmytryk), К. О. Токарева (K. O. Tokareva), В. Піхоцький (V. Pihockyj), І. Є. Криницький (I. E. Krynyckyj), Г. В. Василевська (H. V. Vasylevska), А. В. Савінова (A. V. Savinova), Є. Ю. Шаптала (E. Y. Shaptala) та ін. При цьому актуальність різностороннього наукового пошуку в контексті податкових пільг не спадає й досі. Наприклад, І. О. Губарева та інші науковці акцентують увагу саме на трендовому аналізі вивчення указанного питання. Тим самим науковці шляхом хронологічного та предметного вивчення наукових статей у контексті податкових пільг довели актуальність цієї тематики, зокрема зацентрувавши, що кількість публікацій, присвячених податкам і податковим пільгам, у 2008–2020 рр. зросла [1, с. 407]. Цікаво, що вчені наголосили, що інтерес до податкових пільг серед користувачів мережі Інтернет посилюється під час кризи [1, с. 407].

В умовах повномасштабного вторгнення, окупації території, постійних обстрілів та руйнування, а також невпинного євроінтеграційного руху України неможливо не говорити про вже відчутну кризу, яка підсилена роками карантину та його наслідками. Тому логічним кроком у зв'язку із введенням воєнного стану на території України стало встановлення податкових пільг для платників податків (у тому числі мораторій на перевірки, звільнення від відповідальності тощо). Тож, установа пільг під час дії правового режиму воєнного стану є виваженим кроком парламенту нашої країни, але водночас назвати його всебічно обґрунтованим також доволі важко.

Формулювання цілей. Метою цієї роботи є характеристика податкових пільг, з'ясування їхніх сутності та ознак, зокрема тих, що встановлені в період дії воєнного стану. Для досягнення поставленої мети застосовано такі емпі-

ричні методи наукового пізнання, як описання та порівняння. Ці емпіричні методи покликані для досягнення цілей цієї роботи шляхом опису та порівняння думок науковців, у тому числі опису правового регулювання податкових пільг. Ураховуючи, що безпосереднім предметом так чи інакше будуть правові норми, зокрема норми Податкового кодексу України (далі – ПК України), то необхідними методами нашого наукового пізнання є формально-юридичний і логіко-юридичний методи. За допомогою їх буде досліджено правові норми, якими врегульовано податкові пільги, порядок їхніх встановлення й застосування тощо.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення правової природи податкових пільг, визначення їхніх поняття й ознак варто звернутися, по-перше, до їхнього правового регулювання, передбаченого приписами ПК України, по-друге, до думок науковців.

Щодо правового регулювання податкових пільг

Для розуміння правової природи податкових пільг варто піддати аналізу статті 7, 4 та 30 ПК України. Так, поняття «податкова пільга» в ПК України визначається як передбачене податковим і митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку і збору, сплата ним податку і збору в меншому розмірі за наявності підстав, визначених п. 30.2 ст. 30 ПК України [6]. Аналіз пунктів 30.2–30.9 ст. 30 ПК України для більшої ілюстративності вбачається логічним навести на рисунку.

<i>Правове регулювання податкових пільг</i>	
Підстави надання податкових пільг (особливості, що характеризують)	<ol style="list-style-type: none"> 1) певну групу платників податків; 2) вид діяльності платників податків; 3) об'єкт оподаткування; 4) характер, суспільне значення здійснюваних платниками податків витрат
Права платника податків щодо застосування податкових пільг	<ol style="list-style-type: none"> 1) право на відмову від використання податкової пільги (крім податкових пільг з ПДВ); 2) право на зупинення використання податкових пільг на один або декілька податкових періодів, якщо інше не передбачене ПК України; 3) відсутність прав щодо не використаних податкових пільг (1) на перенесення їх на інші податкові періоди; (2) на зарахування їх у рахунок майбутніх платежів із податків і зборів; (3) на відшкодування їх із бюджету

<i>Правове регулювання податкових пільг</i>	
Обов'язки платника податків щодо застосування податкових пільг	1) здійснювати облік не сплачених у зв'язку з отриманням податкових пільг сум податків та зборів
Обов'язки контролюючого органу щодо застосування податкових пільг	1) складати зведену інформацію про суми податкових пільг ЮО та ФОП; 2) визначати втрати доходів бюджету внаслідок надання податкових пільг; 3) здійснювати податковий контроль в контексті податкових пільг (надання, облік, цільове використання тощо)
Порядок встановлення податкових пільг	1) встановлюються виключно ПК України, рішеннями Верховної Ради АРК та органів місцевого самоврядування; 2) встановлюються з урахуванням вимог законодавства України про захист економічної конкуренції
Форми надання податкових пільг	1) податкове вирахування (знижка); 2) зменшення податкового зобов'язання; 3) встановлення зниженої ставки податку і збору; 4) звільнення від сплати податку і збору.

Рисунок.

Джерело: складене автором на основі ПК України [6].

Крім того, у п. 7.2 ст. 7 ПК України передбачено, що податкові пільги та порядок застосування їх *можуть* встановлюватися під час встановлення податку [7]. Це означає, що податкові пільги та порядок застосування їх не віднесено до обов'язкових елементів податку (п. 7.1 ст. 7 ПК України), тим самим підкреслено, що вони є факультативним елементом податку. Крім того, використання у змісті п. 7.2 ст. 7 ПК України тільки податку, без зазначення збору не виключає того, що податкові пільги можуть бути встановлені щодо збору. Указане аргументовано безпосередньо назвою ст. 7 ПК України – «Загальні засади встановлення податків і зборів» [7].

На наш погляд важливо позначити п. 7.3 ст. 7 ПК України, приписами якого встановлено вимоги у тому числі до податкових пільг та порядку їхнього застосування, а саме: 1) встановлення виключно ПК України; 2) зміна виключно законами України, що містять виключно положення щодо внесення змін до

ПК України [7]. При цьому, з урахуванням змісту принципу стабільності (який є однією із засад податкового законодавства), податкові пільги: 1) не можуть змінюватися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, у якому будуть діяти нові правила та ставки; 2) не можуть змінюватися протягом бюджетного року; 3) під час встановлення або розширення вже наявних податкових пільг такі пільги застосовуються з наступного бюджетного року (п. 4.5 ст. 4 ПК України) [6].

Тож системний аналіз вказаних статей ПК України дозволяє нам стверджувати: 1) податкові пільги разом із порядком їх застосування є факультативним елементом і податку, і збору; 2) податкові пільги встановлюються виключно ПК України, а зміни вносяться виключно законами України про внесення змін до ПК України з урахуванням вимог принципу стабільності.

Щодо підходів до розуміння поняття податкової пільги

Що стосується думок науковців, то, приміром, М. І. Вишемирський окреслює п'ять етапів становлення пільгового оподаткування, за якої останнє вважалось: 1) утиском прав особи, наслідком якого була втрата особою можливостей брати участь у громадському житті та управлінні публічними справами (перший етап); 2) ознакою владного, міцного становища особи в суспільстві (другий етап); 3) елементом справедливого оподаткування як результат застосування стимулювальної та регуляторної функцій податкових платежів; 4) частиною правового механізму податку, а також закономірним складником податково-правового статусу особи. Указаний етап є результатом поєднання підходів першого, другого та третього етапів становлення пільгового оподаткування, зокрема в поглядах на коло пільговиків (як незаможних, так і заможних верств населення), що має бути науково обґрунтованим з урахуванням уявлень про суспільну справедливість та про публічний інтерес; 5) закономірним складником податково-правового статусу особи шляхом оптимізації кола пільговиків, приділення уваги змісту та механізму функціонування податкових пільг усередині юридичної конструкції податку [2, с. 29–31]. Як вказує автор, наразі триває п'ятий – сучасний етап [2, с. 31, 69].

І. Є. Криницький податкові пільги визначає як передбачені податковим законодавством адресні та цільові послаблення, правомірна можливість визначеним категоріям зобов'язаних осіб використати особливі переваги (набути специфічного права, отримати звільнення від обов'язку чи отримати можливість виконати його в меншому обсязі) у сфері оподаткування [5, с. 371]. До того цей правник пише, що податкові пільги – це вид правових пільг; вони є дієвим інструментом досягнення компромісу між потребами конкретних індивідуумів, соціальних груп та суспільства в цілому; дають можливість поєднати публічні та приватні інтереси; це складний та багатоаспектний правовий

феномен (особливий податково-правий механізм); це виняток із загального режиму оподаткування; це компонент спеціального правового статусу особи; це засіб юридичної диференціації; це автономний інститут податкового права; це інструмент державної податкової політики; це складовий елемент правового механізму податкового платежу; це координаційний фактор, спрямований (1) на усунення перекосів у правовому регулюванні суспільних відносин, (2) на вирівнювання соціально-економічної структури суспільства; це ілюстрація до реалізації стимулювальної та регуляторної функцій податкового платежу; вони мають комплексний характер [5, с. 371–372].

При цьому комплексність податкових пільг як правового інституту розкривається через те, що (а) податкові пільги можуть стосуватися не тільки сплати (основного сутнісного податкового обов'язку) податку / збору, а й таких його видів, як облік, реєстрація та звітність; (б) податкові пільги можуть надаватися не тільки платникам податкових платежів, а й представнику платника податків, податковому агенту; (в) наявна різноманітність підстав застосування податкових пільг, наприклад належність платника податків до певної категорії, характеристика об'єкта тощо; (г) податкові пільги реалізуються не тільки через звільнення, а й через надання інших переваг / послаблень, наприклад зменшення обсягу конкретного податкового обов'язку [5, с. 372].

На наш погляд, наведена І. Є. Криницьким характеристика комплексності податкових пільг вбачається такою, що суперечить законодавчо встановленим ознакам. Йдеться передусім про те, що суб'єкт отримання пільги – це тільки платник, а от представник і податковий агент є особами, які діють від імені та в інтересах платника, – тим самим у межах його прав та обов'язків. Ця розбіжність також стосується самого обов'язку, до якого може бути застосовано пільгу.

І. О. Губарева та ін., досліджуючи податкові пільги в контексті трендовості їх вивчення, незважаючи на їхній факультативний характер, називає пільги одним із поширеніших механізмів сучасного податкового регулювання. Автори вказують, що податкові пільги мають вплив і на поведінку платників податків, і, як наслідок, на податкову політику в контексті (1) збільшення інвестицій і зайнятості; (2) підвищення темпів економічного зростання; (3) зменшення нерівності доходів і багатства; (4) заохочення екологічно відповідальної поведінки виробників і споживачів, енергоефективності та енергозбереження тощо [1, с. 400].

Аналіз наукових пошуків вказаних вчених показує різноманітність думок у контексті надання визначення поняттю «податкова пільга». Останнє визначають як звільнення від нарахування та сплати, як адресне цільове послаблення, як правову можливість скористатися перевагою, як структурний елемент

цілого (механізму податку або правового статусу), як результат досягнення балансу між інтересами тощо. Така диференційованість поглядів вказує на різницю призми, за допомогою якої розглядається досліджуване явище, що є цілком об'єктивним і прийнятним.

Водночас підкреслимо, що для всебічної характеристики правової природи податкових пільг важливим є аналіз таких характеристик у їхньому синергетичному зв'язку: обов'язковість установлення податкових пільг разом із порядком їхнього застосування (нерозривність їх); процесуальні вимоги до установлення податкових пільг та механізму їхнього застосування (поєднання алгоритмічної процедури з принципами такого); установлення, застосування та скасування податкових пільг та порядку їхнього застосування в умовах особливого (надзвичайного) правового режиму.

Ураховуючи останній аспект наукового пошуку, доцільно далі розглянути податкові пільги в контексті впливу їх як на економіку, так і на соціум, зокрема в умовах воєнного стану в Україні.

Щодо податкових пільг під час дії правового режиму воєнного стану

24.02.2022 було введено воєнний стан на території України Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 [8], затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 2102-ІХ [12]. Уведення правового режиму воєнного стану є реакцією на повномасштабне вторгнення рф на територію України. Указані події стали переломним моментом для правового регулювання всіх сфер суспільного життя, у тому числі оподаткування, та викликали необхідність оперативно реагувати всім органам державної влади, зокрема шляхом внесення змін до численних нормативно-правових актів.

Наведемо декілька прикладів. По-перше, було запроваджено пільги для платників єдиного податку (ПЄП). Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» від 01.04.2022 № 2173-ІХ (далі – Закон № 2173-ІХ) було передбачено такі податкові пільги: 1) платникам єдиного податку першої і другої груп, а саме фізичним особам – підприємцям надано право не сплачувати єдиний податок, тобто їх звільнили від обов'язку з нарахування та сплати, а також обов'язку заповнення, подання декларації за час несплати; 2) встановлено зменшену ставку єдиного податку в розмірі 2% для платників третьої групи єдиного податку, що обрали та використовують особливості оподаткування у зв'язку з воєнним станом; 3) платників єдиного податку третьої групи, які використовують особливості оподаткування у зв'язку з воєнним станом, звільнили від обов'язку (1) на-

раховувати, (2) сплачувати і (3) подавати звітність щодо податку на додану вартість за операціями з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташовано на митній території України [11].

Позначимо, що згодом Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» від 30.06.2023 №3219-ІХ (далі – Закон №3219-ІХ) указані податкові пільги були скасовані [10].

По-друге, пільги для самозайнятих осіб. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації» від 20.05.2014 № 1275-VII (ще до повномасштабного вторгнення та які діють наразі) було передбачено такі податкові пільги: для самозайнятих осіб (ФОП та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність), призваних на військову службу під час мобілізації або залучених до виконання обов'язків щодо мобілізації під час особливого періоду на весь період їх військової служби, звільнено: 1) від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з податку на доходи фізичних осіб; 2) від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з ЄП [9].

По-третє, пільги для платників податку на додану вартість (далі – ПДВ). Тимчасово, на період проведення антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі збройній агресії РФ, її стримування та/або запровадження воєнного стану відповідно до законодавства, звільнено від оподаткування ПДВ такі операції з ввезення на митну територію України та постачання на митній території України: 1) спеціальних засобів індивідуального захисту; 2) лікарських засобів та медичних виробів; 3) товарів оборонного призначення; 4) тощо [6].

З огляду на вказане вбачається, що Верховна Рада України прагнула полегшити податкове навантаження на платників податків в надзвичайних умовах, але така державна підтримка не була тривалою, адже згодом було скасовано більшість наданих податкових пільг. На наше переконання, такий підхід яскраво ілюструє непослідовність законотворчості українського парламенту.

При аналізі наведених прикладів податкових пільг під час воєнного стану варто зосередити увагу на двох їхніх ознаках: 1) установлення в період дії воєнного, надзвичайного стану (часова ознака); 2) порушення вимог, передбачених ПК України стосовно порядку установлення податкових пільг (процедурна ознака). Перша часова ознака (введення та дія правового режиму воєнного стану) є наслідком збройної агресії сусідньої держави, тобто обставин, які прямо не залежали від дій національного парламенту. При цьому більшість установлених податкових пільг передбачено із формулюваннями:

«Тимчасово, на період ... запровадження воєнного стану», «тимчасово, з ... до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України», «Тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану в Україні». Із наведених формулювань виникає низка питань, зокрема: 1) питання зворотної дії в часі податкових законів; 2) дотримання процедури установлення податкових пільг. Що ж стосується введення податкових пільг в умовах дії правового режиму воєнного стану, то це законодавчо передбачена процедура, дотримання вимог якої є конституційним обов'язком національного парламенту та місцевих рад.

Тому вважаємо за доцільне зупинитися саме на розгляді другої ознаки – установлення податкових пільг в умовах воєнного стану, з урахуванням темпоральних аспектів. Останні якраз вказують на порушення процедури. Наприклад, Закон № 2173-IX набрав чинності із дня опублікування [11], а Закон № 3219-IX набрав чинності через місяць з дня його прийняття та через три дні з дня офіційного оприлюднення [10]. Наведені приклади є порушенням принципу верховенства права (ч. 1 ст. 8 Конституції України) [4]. Дію такого принципу на період дії воєнного та/або надзвичайного стану не було припинено чи скасовано.

Одними з елементів принципу верховенства права є законність та юридична (правова) визначеність [3, с. 28]. Законність передбачає вимогу як до фізичних осіб, так і до органів влади – неухильно дотримуватися приписів права [3, с. 28]. Наявність цього принципу в національному законодавстві відображено в ч. 2 ст. 19 Конституції України, де передбачено вимогу, спрямовану органам влади, діяти на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України [4]. Юридична визначеність як елемент верховенства права, яким передбачено, зокрема, але не виключно, такі обов'язки держави: 1) робити текст нормативного акта легко доступним; 2) додержуватися приписів запроваджених нормативних актів; 3) застосовувати приписи запроваджених нормативних актів передбачено й послідовно [3, с. 29].

У зображеному контексті варто акцентувати на обов'язку держави додержуватися положень запроваджених нормативних актів. Означений обов'язок як частина юридичної визначеності міститься та є визначальним у змісті принципу стабільності податкового законодавства, передбаченого підп. 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 ПК України [6]. До речі, його дію так само не припинено чи не скасовано під час дії воєнного стану.

Наведений принцип передбачає, що податкові пільги (1) не можуть змінюватися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, у якому будуть діяти нові правила та ставки (підп. 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 ПК Укра-

їни); (2) не можуть змінюватися протягом бюджетного року (п. 7.3 ст. 7 ПК України); (3) під час встановлення або розширення вже наявних податкових пільг такі пільги застосовуються з наступного бюджетного року (п. 4.5 ст. 4 ПК України) [6].

Важливо акцентувати, що перша норма (підп. 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 ПК України) суперечить третій (п. 4.5 ст. 4 ПК України). Так, за першим положенням зміни до податкових пільг повинно бути внесено за пів року до початку нового бюджетного періоду, у якому заплановано дію таких змін. Своєю чергою за третім приписом податкові пільги вводяться та змінюються з наступного бюджетного періоду, а от часовий момент (темпоральна вимога) установа тобто прийняття рішення про введення нової або зміни податкової пільги, що вже існує, не визначено. При цьому вказана вище суперечність є складною в тому, що і припис підп. 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 ПК України, і припис п. 4.5 ст. 4 ПК України стосуються податкових пільг. Указане підтверджується тим, що в першій нормі використано словосполучення «зміни до будь-яких елементів податків та зборів», а саме законодавець не вказав, що тільки зміни до обов'язкових елементів. Оскільки податкові пільги є елементом податку / збору, нехай і факультативним, то приписи підп. 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 ПК України поширюються на такий інститут податкового права.

З огляду на вказане вбачається логічним вирішувати зазначену суперечність здійсненням саме системного тлумачення. Не випадково А. В. Савінова акцентує, що принцип установа податкових пільг – принцип стабільності складається з таких двох елементів: а) податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року; б) при встановленні або розширенні наявних податкових пільг такі пільги застосовуються з наступного бюджетного року [13, с. 158–159]. На думку науковця, слово «змінюватися», вищезазначене в пункті «а» треба розуміти так: «1) всі елементи податкової пільги, встановлені станом на початок бюджетного року, не можуть змінюватись протягом такого року, тобто не можуть бути ні скасовані, ні доповнені; 2) призупинення дії пільги протягом поточного бюджетного року, на отримання якої розраховував платник, є зміною такого елемента пільги, як строк її дії, отже, протягом бюджетного року законодавець не має можливості призупинити дію пільги, тим самим поставивши платника у більш не вигідне податкове становище» [13, с. 158–159].

Сперечатися із слушністю наведеного немає потреби. Проте важливо акцентувати, що науковець, надаючи такий висновок, не бере до уваги зміст підп. 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 ПК України (у якому визначено принцип стабільності). Таким чином, наведені приклади податкових пільг, встановлених / скасованих (змінених) під час дії воєнного стану, є прикладом порушення принципу ста-

більності та відповідно порушенням складових елементів верховенства права: законності та юридичної визначеності. Водночас А. В. Савінова слушно пише стосовно природи принципу стабільності та його дії протягом особливого правового режиму: «...у період воєнного стану не зупиняється дія принципу верховенства права..., а значить і не зупиняється дія принципу юридичної визначеності загалом, і дія принципу стабільності податкового законодавства, зокрема. У правовій державі саме режим воєнного стану впливає з режиму верховенства права і підпорядковується останньому» [13, с. 158].

Д. О. Гетьманцев та Ю. А. Коваль своєю чергою говорячи про роль, на їхню думку, трансформованого принципу стабільності при встановленні та скасуванні податкових пільг, порушили низку питань, зокрема: 1) зупинення дії принципів податкового законодавства в період дії воєнного стану; 2) зворотної дії податкового закону в часі; 3) дотримання принципу належного урядування; 4) тимчасовий характер податкових пільг та їхнє встановлення шляхом порушення приписів ПК України є достатньою підставою для передбачення платником податків їх можливого скасування так само шляхом порушення приписів ПК України; 5) тощо [1, с. 343–349].

Зокрема, щодо першого позначеного питання автори пропонують зміни до ст. 4 ПК України шляхом її розширення ще на один пункт: «4.6. Передбачений підпунктом 4.1.9 цієї статті принцип стабільності податкового законодавства, а також пункт 4.5 цієї статті не застосовуються на період дії воєнного чи надзвичайного стану» [1, с. 347]. Така пропозиція викладена під егідою «для уникнення зловживань» [1, с. 347].

Оскільки принцип стабільності є безпосереднім продовженням принципу юридичної визначеності як елемента верховенства права в податковому праві, то скасування першого неможливе та не буде правомірним без скасування останнього. Тобто поки діє принцип верховенства права – діє принцип стабільності. Тим паче, скасування таких принципів не може бути аргументовано так: «...і держава, і платники податків перебувають по одній стороні барикад...», «...скасування раніше наданих податкових пільг є не свавіллям законодавця, а наслідком переосмислення ситуації, яка в умовах воєнного стану змінюється і вимагає оперативного реагування...» [1, с. 349].

Інакше кажучи, вимога оперативно реагувати шляхом зміни податкових пільг та/або іншого елемента податку чи збору під час воєнного стану не має під собою ні вимоги порушувати приписи податкового законодавства та Конституції України, ні обставини, що виправдовує такі порушення принципу верховенства права в контексті юридичної визначеності й законності.

Проте одним з аспектів юридичної визначеності є гнучкість такого елемента верховенства права [3, с. 30]. Остання полягає в тому, що потреба у правовій

визначеності не означає, що норми варто застосовувати без гнучкості, за відсутності якої неможливо врахувати імперативи гуманності (людинолюбства) й справедливості [3, с. 30]. Тобто, ураховуючи вказане, можна припустити, що введення податкових пільг в умовах війни є якраз тим виявом гнучкості з метою урахування гуманності та справедливості. Проте, як видається, така гнучкість має стосуватися саме факту встановлення податкових пільг під час особливого правового періоду, а не неналежної якості законодавчої техніки під час встановлення, подальшої зміни та правозастосування норм, якими запроваджено податкові пільги.

Отже, важливим є сам процес нормотворення під час встановлення податкових пільг. І якраз говорячи про зазначений процес, варто приєднатися до пропозиції А. В. Савінової та передбачити на рівні нормативно-правових актів принципи встановлення податкових пільг. Останній науковиця визначає так: «...змістовні й процедурні вимоги установчого характеру, спрямовані на впорядкування діяльності суб'єктів, уповноважених зазначені податкові преференції вводити, змінювати або ж скасовувати, систему яких складають відповідні загальні принципи права, що розкриваються через їх галузеворієнтований контекст, а також окремі принципи податкового права» [13, с. 157]. До таких принципів науковиця віднесла: 1) законність, 2) юридичну визначеність (її змістовний і процедурний аспекти), 3) розумність, 4) пропорційність, 5) фіскальну достатність, 6) рівність усіх платників перед законом, 7) недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, 8) соціальну справедливість, 9) економічність оподаткування, 10) нейтральність оподаткування, 11) стабільність (як процедурний аспект вияву принципу юридичної визначеності) [13 с. 157]. Ми погоджуємося з тим, що закріплення вказаних принципів на законодавчому рівні, їхнє подальше застосування є важливим для ефективнішого функціонування інституту податкових пільг надалі, зокрема в умовах післявоєнного відновлення економіки України.

Висновки. Податкові пільги є одночасно формою державної допомоги, формою податкового стимулювання, а також винятком із загального режиму оподаткування. Така їх різновекторність у змісті визначає їхню роль як інструмента фіскальної політики держави, спрямованого на регулювання різного роду соціальних і економічних відносин, і водночас – як певної правової гарантії реалізації принципу соціальної справедливості в оподаткуванні. Зважаючи на те, що податкові пільги є факультативним елементом податку, їхнє надання має розглядатися як виключення, що потребує чіткої правової аргументації та суворого дотримання процедур, передбачених ПК України.

Аналіз змін податкового законодавства в період воєнного стану засвідчує, що законодавець, маючи на меті оперативно підтримати платників податків,

не забезпечує належної процедурної узгодженості та правової визначеності. Очевидно, що спроби обґрунтувати такі порушення «необхідністю оперативного реагування» суперечать конституційним засадам, адже воєнний стан не скасовує дію принципів законності та правової визначеності. Це засвідчує нагальну потребу у вирішенні проблеми щодо того, яким чином у кризових обставинах, зокрема в умовах дії особливого правового режиму, досягти узгодження між оперативними потребами і належною правовою формою реалізації нормативних змін. Теза про можливість «трансформації» принципу стабільності шляхом його фактичного призупинення на період воєнного стану виглядає необґрунтованою і суперечить самому змісту принципу верховенства права. Оскільки стабільність податкового права є складовою частиною цього принципу, її нівелювання фактично призводить до підризу правової системи в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гетманцев Д. О., Коваль Ю. А. До питання про дотримання принципу стабільності податкового законодавства під час встановлення та скасування податкових пільг в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. №4. С. 342–350. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.49> (дата звернення: 02.09.2025).
2. Вишемирський М. І. Податкові пільги за податковим законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Ірпінь, 2015. 205 с.
3. Доповідь про правовладдя : Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) : від 04.04.2011 №512/2009. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 02.09.2025).
4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.09.2025).
5. Криницький І. Є. Податкові пільги. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 6 : Фінансове право. Харків, 2020. С. 371–375.
6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 №2755-VI : станом на 28.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 02.09.2025).
7. Податкові пільги: бібліометричний і трендовий аналіз / Губарева І., Хаустова В., Козирева О. та ін. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2022. № 6 (41). С. 398–409. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcapter.v6i41.251468>.
8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 10.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 02.09.2025).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації : Закон України від 20.05.2014 р. № 1275-VII : станом на 26.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-18> (дата звернення: 2.09.2025).

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану : Закон України від 30.06.2023 №3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20> (дата звернення: 02.09.2025).
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 01.04.2022 №2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20> (дата звернення: 02.09.2025).
12. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 №2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20> (дата звернення: 02.09.2025).
13. Савінова А. В. Правове регулювання податкових пільг : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Харків, 2024. 261 с.

REFERENCES

1. Hetmantsev, D. O., & Koval, Yu. A. (2022). To the question of compliance with the principle of stability of tax legislation on the establishment and abolition of tax benefits in the conditions of martial law. *Law and Society*. 4, 342–350, <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.49> [in Ukrainian].
2. Vyshymyrskyi, M. I. (2015). Tax benefits under the tax legislation of Ukraine. Candidate's thesis. Irpin [in Ukrainian].
3. Dopovid pro pravovladdja: Doslidz. (2011). [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> [in Ukrainian].
5. Krynytskyi I. Ye. (2020). Podatkovi pil'hy. Velyka ukrajinska jurydychna encyklopedija: u 20 t [Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 volumes]. (Vol. 6), 371–375 [in Ukrainian].
6. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 №2755-VI [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 2010 No. 2755-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
7. Gubareva, I., Khaustova, V., Kozyreva, O., Kolodyazhna, T. & Shut O. (2022). Podatkovi pil'hy: bibliometrychnyj i trendovyj analiz [Tax benefits: bibliometric and trend analysis] *Financial and credit activity problems of theory and practice*. (Vol. 6), pp. 398–409. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v6i41.251468> [in Ukrainian].
8. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 №64/2022 [Decree of the President of Ukraine On the introduction of martial law in Ukraine from February 24 2022, № 64/2022]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> [in Ukrainian].
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia oboronno-mobilizatsiinykh pytan pid chas provedennia mobilizatsii: Zakon Ukrainy vid 20.05.2014 №1275-VII [Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Improvement of Defense and Mobilization Issues During Mobilization from May 20 2014, №. 1275-VII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-18> [in Ukrainian].

10. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvosti opodatkuvannia u period dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 30.06.2023 № 3219-IX [Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine Regarding the Features of Taxation during the Period of Martial Law акція Огдн 30 2023, №. 3219-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20> [in Ukrainian].
11. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo administruvannia okremykh podatkov u period voiennoho, nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 01.04.2022 № 2173-IX [Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Administration of Certain Taxes During a State of War or Emergency from April 4 2022, № 2173-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20> [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»: Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 2102-IX [Law of Ukraine On approval of the Decree of the President of Ukraine “On the introduction of martial law in Ukraine” from February 24 2022, № 2102-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20> [in Ukrainian].
13. Savinova A. V. (2024). Pravove rehuljuvannja podatkovykh pilh. [Legal regulation of tax benefits]. (Doctor’s thesis). Kharkiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 05.09.2025

Стаття пройшла рецензування: 10.09.2025

Стаття рекомендована до опублікування: 11.09.2025

D. V. AKSONOV

Postgraduate student of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

TAX BENEFITS UNDER THE SPECIAL LEGAL REGIME

Problem setting. Tax benefits as a type of legal benefits constitute a separate institution of tax law. In turn, this institution is an optional element of a tax or fee, that is, it is not mandatory for determination when establishing a certain tax or fee.

It is known that the specified legal phenomenon is the subject of not only scientific discussions, but also journalistic ones, as well as discussions of practicing lawyers (attorneys, prosecutors, judges, tax officials, lawyers, officials / elected officials of government bodies, etc.), including accountants and, of course, taxpayers.

It is seen that such comprehensive attention to this institution of tax law is, firstly, due to the legal opportunity to be exempted from the calculation and payment of taxes; secondly, the nature of this institution as a form of state aid, a means of tax incentives and preferences; thirdly, its impact on the result of filling the budgets of the relevant levels; fourth, by its legal nature and meaning; fifth, by its place in the tax mechanism and the legal status of

the taxpayer; sixth, by its procedural side (the procedure for establishing, applying, the principles of these procedures); etc.

Recent research and publication analysis. The phenomenon of tax benefits has been studied by many scholars, including M. P. Kucheriavenko, M. I. Vyshymyrskiy, D. A. Kobyl'nik, O. O. Dmytryk, K. O. Tokarieva, V. Pikhotskiy, I. Ye. Krynytskyi, and others. Recent studies demonstrate a growing scientific interest in tax benefits, especially in times of economic crises. For example, I. O. Hubarieva and co-authors emphasized the trend of increasing publications devoted to taxation and tax benefits between 2008 and 2020, which confirms the topicality of this subject.

Paper objective. The purpose of this study is to characterize the essence, features, and types of tax benefits as an institute of tax law, with a particular focus on those introduced during the period of martial law. The study aims to identify their dual legal nature and to assess the compliance of “wartime tax benefits” with the principles of tax legislation, such as the rule of law, legal certainty, and stability.

Paper main body. The article first analyzes the legal framework of tax benefits in the Tax Code of Ukraine, considering their optional character as elements of taxation and their procedural requirements. It further reviews scholarly approaches to defining tax benefits, highlighting their multifaceted nature as both legal exemptions and instruments of state fiscal policy. Special attention is paid to tax benefits introduced during martial law, such as simplified regimes for single taxpayers, exemptions for self-employed individuals mobilized for military service, and VAT exemptions for socially significant goods. These measures, while intended to reduce tax burdens in crisis conditions, often contradicted the principle of legal stability and revealed inconsistencies in legislative practice.

Conclusion of the research. The study concludes that tax benefits should be understood in a narrow sense, reflecting their role as a supplementary and optional element of taxation. The analysis of wartime tax benefits demonstrates the challenges of balancing fiscal support with adherence to fundamental principles of tax law. Despite their short-term relief function, such benefits exposed weaknesses in the legislative process, particularly concerning stability and predictability. Future research should focus on the mechanisms for establishing and applying tax benefits during the post-war recovery of Ukraine’s economy, ensuring that they serve both public and private interests in a balanced and legally sound manner.

Short abstract for an article

Abstract. The article examines tax benefits as a legal institution, their concept, characteristics, types, and relationship with other legal categories. Particular attention is paid to scientific approaches to defining the essence of tax benefits in the works of Vyshymyrskiy, Krynytskyi, Kobyl'nik, Dmytryk, Tokarieva, Savinova, and Hubarieva.

It has been established that tax benefits are of a dual nature: on the one hand, they act as a form of state aid and tax incentives; on the other hand, they represent an exception to the general taxation regime. Special focus is given to the so-called “wartime tax benefits”

introduced during martial law, which are characterized by inconsistencies in legislative practice and violations of the principles of the rule of law, legal certainty, and stability of tax legislation.

The research applies formal-legal, logical-legal, descriptive, comparative, structural, and functional methods. The conclusion emphasizes the prospects of studying tax benefits establishment and application during the post-war recovery of Ukraine's economy.

Keywords: taxpayers, principles of tax legislation, single tax, value added tax, taxation, tax system, fiscal incentives, legal regulation.

Article details:

Received: 5 September 2025

Revised: 10 September 2025

Accepted: 11 September 2025

Рекомендоване цитування: Аксьонов Д. В. Податкові пільги в умовах особливого правового періоду. *Економічна теорія та право*. 2025. №3 (62). С. 90–106. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-90>.

Suggested citation: Aksonov, D. V. (2025). Podatkovi pilhy v umovakh osoblyvoho pravovoho periodu [Tax benefits under the special legal regime]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(62), 90–106. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-62-3-90> [in Ukrainian].

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО»

Для публікації статті необхідно подати до редакції:

- *електронний варіант статті*, надісланий на електронну адресу редколегії: econom_theory@ukr.net;
- *примірник статті*, роздрукований на принтері, вчитаний і підписаний усіма авторами, з позначкою про дату її надходження до редакції;
- *довідку про автора (-ів)*: прізвище, ім'я, по батькові повністю, посада та місце роботи, науковий ступінь, вчене звання, контактна інформація (телефон, особистий e-mail автора, поштова адреса (з індексом) організації, де працює автор), ідентифікатор ORCID iD, розділ збірника, у якому доцільніше розмістити статтю;
- *рецензію* кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності та *витяг із протоколу* засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку, якщо автори не мають наукового ступеня;
- **фотографію автора (співавторів)** статті форматом 4×5,5 з розширенням *.jpg, якості 600×600 dpi;
- *ліцензійну згоду* автора (або співавторів) на розміщення статті в мережі Інтернет на сайті Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (<https://library.nlu.edu.ua/>), сайтах журналу «Економічна теорія та право» (<http://econlaw.nlu.edu.ua>) та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua>).

Технічні вимоги до статті

Обсяг статті – 18–30 аркушів, включаючи рисунки, таблиці, графіки, список використаної літератури, розширену анотацію.

Текст статті має бути набраний у текстовому редакторі WORD for WINDOWS шрифтом Times New Roman, кегль – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25 см, береги: ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см, угорі та внизу – 2 см. Орієнтація – книжкова.

При підготовці рукопису не слід користуватися для форматування тексту пробілами, табуляцією тощо; застосовувати колонтитули та автоматичне перенесення слів. Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі Microsoft Equation Editor 2.0. Не допускається використання сканованих або сфотографованих схем, рисунків, таблиць тощо.

Вимоги щодо оформлення статті:

- у лівому верхньому куті першої сторінки зазначається *шифр УДК*;
- наступний рядок – *відомості про автора (співавторів) мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (великими літерами, шрифт напівжирний), науковий ступінь,

вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори); місто, де розташована організація, та країна; e-mail і ORCID iD автора;

– у правому верхньому куті першої сторінки розміщується *фото автора (авторів)*;

– нижче по центру наводиться *назва статті мовою статті* (великими літерами, шрифт напівжирний);

– *джерела фінансування досліджень*. Якщо стаття містить матеріали досліджень, що проводилися в межах грантів, цільових програм, фундаментальних або прикладних досліджень за рахунок видатків державного бюджету або за фінансової підтримки інших установ, указати цей факт у виносці до заголовка статті. Такі роботи заслуговують на особливу увагу та схвалення журналів, що включені до наукометричних баз.

Наприклад:

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (номер державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (номер державної реєстрації 0115U000326);

– *коротка анотація до статті* (до 50 слів) і *ключові слова* (5–7) мовою статті (кегель – 12, міжрядковий інтервал – 1,5).

Для статей, написаних на економічну тематику, під «Ключовими словами» вказується *JEL Classification* (кількість – від 1 до 5, в одному рядку. Наприклад: JEL Classification: I23, M21). Більш детально:

https://en.wikipedia.org/wiki/JEL_classification_codes;

– *текст статті*;

– *список використаної літератури*;

– *references*;

– *розширена анотація обсягом від 2 до 3 тис. знаків англійською мовою* (кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5).

Анотація англійською мовою повинна відповідати таким вимогам: інформативність (не містити загальних слів); оригінальність (бути написаною автентичною англійською мовою); змістовність (відображати основний зміст статті та результати досліджень); структурованість (дотримуватися логіки викладу матеріалу в статті), компактність. Анотація має лаконічно описувати авторські результати та висновки, а не загальну ситуацію по проблемі. Ключові слова мають бути максимально специфічними, слід уникати загальної термінології та не повторювати назву статті.

Структура наукової статті:

– *постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– *аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор статті, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю;

- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з цього дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

Список використаних джерел

наводиться в кінці статті (кегель – 12). Використана література подається загальним списком за порядком її згадування в тексті у квадратних дужках (наприклад: [1, с. 22], або [1], або [1; 5]). Усі статистичні дані, цитати мають бути підкріплені та закінчуватися посиланнями на джерела. Слід уникати посилань на газети, підручники, навчальні посібники. Редакційна колегія рекомендує посилатися на статті з наукових збірників із глобальними індексами цитування (Scopus, Web of Science).

Список використаних джерел має складатися з двох частин: СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ та REFERENCES.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – список джерел мовою оригіналу, оформлених відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015: Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016).

REFERENCES – список використаної літератури, транслітерований у романсько-му алфавіті й оформлений згідно з міжнародним бібліографічним стандартом АРА:

<https://apastyle.apa.org/>

<https://www.grafati.com/uk/info/apa-7/>

<https://library.unimelb.edu.au/recite/referencing-styles/apa7>

Робота редакції з авторами

Рукопис статті передається на *подвійне сліпе рецензування* членами редколегії та експертами відповідно до наукового напрямку статті. Остаточне рішення про публікацію приймає редакційна колегія, яка має право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати.

Матеріали, які надійшли до редакції з порушенням зазначених вимог, не реєструються й не розглядаються, а повертаються авторам для доопрацювання.

Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей.

Автор (співавтори) статті є відповідальним за правильність і достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому особисто, точність викладених у роботі фактів (даних) та якість перекладу цитат з іношомовних джерел (за наявності).

Зразки ліцензійної згоди на публікацію (додаток 1), анотації до статті англійською мовою (додаток 2) та оформлені статті (додаток 3) розміщено на сайті збірника наукових праць «Економічна теорія та право»: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/>.

Порядок рецензування статей

Рецензування рукописів наукових статей, поданих авторами у збірник «Економічна теорія та право», спрямовано на підтримку високої якості економічних і юридичних досліджень та забезпечення їхніх результатів від плагіату і недобросовісного використання. Принципами рецензування є незалежність, об'єктивність, висока компетентність, обґрунтованість висновків, етичність та неупередженість наукової експертизи. У збірнику друкуються матеріали, які раніше не публікувалися і не призначені для одночасної публікації в інших виданнях.

Стаття приймається до розгляду лише за умови, що вона відповідає вимогам до авторських оригіналів статей, надрукованим у збірнику.

Перед передачею на рецензування всі статті перевіряються на відсутність плагіату (неправомірного запозичення), актуальність, відповідність до наукової спрямованості (профілю) збірника. При виявленні плагіату або недостовірних даних і посилаць стаття знімається з рецензування.

Рецензування рукописів є подвійним сліпим (*double-blind peer review*) і передбачає рецензування та рекомендацію наукової статті до опублікування членом (або членами) редакційної колегії збірника, який є експертом із проблем, що досліджуються автором, а також запрошеними вітчизняними або закордонними фахівцями в певній галузі економіки та права.

Головні вимоги до рецензентів збірника та їх персональний склад визначаються рішенням редакційної колегії.

Рецензент рукопису повинен визначити актуальність, самостійність, методологічну та теоретичну обґрунтованість, новизну та практичне значення результатів дослідження, відповідність до вимог щодо структури та оформлення статей, що публікуються у фахових виданнях, відповідність статті науковому рівню, тематиці, вимогам і редакційній політиці збірника наукових праць «Економічна теорія та право» та доцільність її публікації.

Якщо в рецензії містяться рекомендації щодо виправлення і доопрацювання статті, редакційна колегія направляє автору текст рецензії з пропозицією врахувати їх при підготовці нового варіанта статті або аргументовано їх спростувати. Стаття, надана автором у редакцію після усунення зауважень, розглядається в загальному порядку. Остаточне рішення щодо публікації статті приймається редакційною колегією, яка має право відхилити матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати. Редакційна колегія зобов'язана за вимогою автора надати йому рецензії (текст рецензії при анонімній експертизі) для вивчення, усунення недоліків та здійснення необхідних доповнень і виправлень.

Стаття, не рекомендована рішенням редакційної колегії до публікації, до повторного розгляду не приймається.

Політика антиплагіату

З метою забезпечення високої якості та унікальності опублікованих матеріалів усі статті, що надходять до редакції, попередньо перевіряються на виявлення текстових запозичень (плагіату) із використанням Антиплагіатної інтернет-системи StrikePlagiarism.com, що є в розпорядженні Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

До розгляду не приймаються:

- статті, що містять менш ніж 85 % унікального тексту, за винятком оглядів (рецензій) наукових праць, які можуть вимагати певної кількості цитувань;
- статті, зміст яких повністю або частково повторює інші опубліковані чи розміщені автором у мережі Інтернет матеріали (дисертацію, автореферат, монографію, наукову статтю, тези, звіт про наукову діяльність тощо);
- статті, створені рерайтом.

Редакція рекомендує авторам здійснювати самостійно попередню перевірку своїх статей на виявлення плагіату з використанням будь-яких онлайн-сервісів.

Відповідальна за випуск *К. В. Єфремова*

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-02619
Суб'єкт у сфері медіа – реєстрант –
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Григорія Сковороди, 77, м. Харків, 61024, Україна
Тел.: +38 (057) 757-72-93, +38 (057) 757-73-65
E-mail: kancel@nlu.edu.ua

Підписано до друку 30.09.2025.
Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 7. Обл.-вид. арк. 6,8.
Тираж 100 прим.

Адреса редакції:
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, 61024, Україна
Тел.: +38 (057) 757-73-02
E-mail: kaf_finlaw@nlu.edu.ua
Сайт: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>

Видавець – ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Чернишевська, 80, Харків, 61002, Україна
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлювач – ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-28-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5748 від 06.11.2017